Finansutskottets betänkande

1978/79: 5

med anledning av motioner om välfärdsmätning och förmögenhetsredovisning

I detta betänkande behandlas motionerna

1977/78: 931 av Grethe Lundblad m. fl. (s) om en fördjupad levnadsnivåundersökning beträffande företagare och jordbrukare,

1977/78: 934 av Maj Britt Theorin m. fl. (s) om levnadsnivåmätningar m. m. och

1977/78: 1426 av Jan Bergqvist m. fl. (s) om redovisning av förmögenhetsfördelningen i Sverige.

1. **Motion om en fördjupad levnadsnivåundersökning beträffande företagare och jordbrukare.** I motionen 931 av Grethe Lundblad m. fl. (s) hemställs att riksdagen beslutar hos regeringen anhålla att statistiska centralbyrån får i uppdrag att för gruppen företagare och jordbrukare göra en fördjupad levnadsnivåundersökning speciellt med hänsyn till inkomstförhållanden, konsumtionsutrymme och konsumtionsnivå i privat hushåll samt förmögenhetsförhållanden.

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från *statistiska centralbyrån* och *institutet för social forskning*. Institutet har efter samråd med utskottet låtit sitt yttrande få formen av en pilotstudie på basis av 1974 års levnadsnivåundersökning. Denna studie har fogats till detta betänkande som *bilaga 1*. Centralbyråns yttrande över motionen återfinns i *bilaga 2*.

Motionen

I motionen 931 ställer motionärerna frågan huruvida inkomstuppgifterna för jordbrukare och företagare i statistiken m. m. verkligen är ett mått på deras levnadsnivå och konsumtionsförmåga.

Motionärerna hänvisar till statistiska centralbyråns rapportering från undersökningarna av levnadsförhållanden och menar att det tycks finnas klara motsättningar mellan de inkomstuppgifter som uppges för jordbrukare och företagare och den levnadsnivå samma grupper har. Detta kan, anförs det i motionen, bero på felaktigheter i statistiska beräkningar eller på att inkomstjämförelser mellan olika socioekonomiska grupper inte är möjliga att göra. Motionärerna väcker frågan om man genom ytterligare statistiska undersökningar kan få fram en ny bedömningsgrund för ekonomisk och social standard som ger en mer rättvis bild av olika gruppers situation. Sådana undersökningar bör enligt mo-

tionärerna prioriteras framför en del statistik som inte har samma ekonomiska betydelse.

Utskottet

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från statistiska centralbyrån och institutet för social forskning. Institutet, som närmast svarar för metodutvecklingen inom området för välfärdsmätning m. m., har därvid låtit sitt remissvar få formen av en bearbetning av 1974 års levnadsnivåundersökning med en inom institutet utarbetad metod för social rapportering, den s. k. tvillingmetoden. Bearbetningen har letts av professor Sten Johansson. Tillämpad i nu förevarande sammanhang innebär metoden i korthet att man studerar i vilken utsträckning jordbrukare och andra företagare skiljer sig från löntagare av samma kön, samma ålder och med samma inkomst uppgiven till beskattning, i fråga om andra ekonomiska förhållanden och välfärd i övrigt. I sin sammanfattande analys (se bilaga 1 s. 44 f.) konstaterar utredarna att inkomsten sådan den redovisas för beskattning inte kan användas som ett summerande mått på levnadsnivå, när man skall jämföra jordbrukares och löntagares situation. I varje fall i ett längre tidsperspektiv kan jordbrukarnas inkomstutveckling inte bedömas fristående från deras förmögenhetsutveckling, om man vill ha en sammanfattande norm för att jämföra löntagares och jordbrukares ekonomi. Redovisningen har, anför utredarna, också klarlagt att jordbrukarnas levnadsnivå skiljer sig från löntagares med samma inkomster uppgivna för beskattning också i andra avseenden än de rent ekonomiska. Skillnaderna är betydande.

Jämförelsen mellan företagare och deras "tvillingar" bland löntagarna visar mycket större likheter. Utredarna konstaterar att företagarnas levnadsförhållanden skiljer sig på många punkter från jämnåriga löntagares med samma inkomst uppgiven till beskattning, men skillnaderna är inte så stora.

Statistiska centralbyrån har i sitt yttrande redovisat den löpande statistik och de undersökningar som är av intresse i sammanhanget samt det utvecklingsarbete som pågår inom området. Centralbyrån pekar i yttrandet på tre möjliga undersökningsansatser som, om de användes för en samordnad analys, skulle kunna ge en förbättrad bedömningsgrund för jämförelser av ekonomisk och social standard mellan olika grupper. En ansats skulle vara en successiv förbättring av undersökningarna av inkomstfördelningen i avseende på företagarinkomstbegreppet och uppdelning av företagarhushållen i ytterligare delgrupper. En andra undersökningsansats skulle gälla levnadsförhållandena i vidare mening och baseras på de löpande undersökningar av levnadsförhållandena i samhället som centralbyrån gör. Den tredje ansatsen skulle utgå från periodvis återkommande hushållsbudgetundersökningar.

Utskottet vill i sammanhanget erinra om att riksdagen i samband

med regleringen av priserna på jordbruksprodukter våren 1978 behandlade frågan om behovet av undersökningar som belyser levnadsstandarden för jordbrukare och jämförbara grupper. Frågan hade, på basis av vad parterna kommit överens om vid förhandlingarna, tagits upp i jordbruksnämndens framställning som låg till grund för propositionen. En motion i ärendet hade också väckts. I det av riksdagen godkända betänkandet noterade jordbruksutskottet att i propositionen förutsatts att medel regelbundet anvisas av statsmakterna för undersökningar av arbetsåtgången i jordbruket, av levnadsstandarden för jordbrukare och jämförbara grupper liksom av de prestationer som standarden grundar sig på. Jordbruksutskottet delade jordbruksministerns uppfattning om värdet av ifrågavarande undersökningar men fann inte tillräckliga skäl för att påkalla någon sådan ytterligare utredning i ämnet som begärdes i motionen (JoU 1977/78: 34).

Enligt vad utskottet inhämtat påbörjades med anledning av riksdagens beslut ett arbete på detta område vid statens jordbruksnämnd. Arbetet har senare överförts till en särskild projektgrupp som tillsatts av lantbruksekonomiska samarbetsnämndens inkomstgrupp. I projektgruppen ingår representanter för de överläggande parterna samt från jordbruksnämnden, statistiska centralbyrån, institutet för social forskning och lantbruksuniversitetet. Målet för gruppens arbete är att vid överläggningarna hösten 1980 inför en ny regleringsperiod kunna presentera material som ger en bredare belysning av levnadsstandarden för jordbrukare och jämförbara grupper.

Det kan vidare nämnas att jordbruksnämnden i sin anslagsframställning för budgetåret 1979/80 har begärt kraftigt ökade medel för särskilda undersökningar på jordbrukets och fiskets område.

Enligt utskottets mening är de i motionen väckta frågorna av stor betydelse inte endast inom jordbrukspolitiken utan även i ett vidare inkomstpolitiskt och välfärdspolitiskt sammanhang. Man kan, som motionärerna gör, konstatera skillnader i levnadsnivå och konsumtionsförmåga mellan jordbrukare och löntagare i samma inkomstskikt. Att närmare bestämma omfattningen av och grunden till sådana skillnader innefattar emellertid betydande metodiska problem. Socialforskningsinstitutet har i sitt remissyttrande visat på en mycket intressant metod att göra denna typ av jämförelser. Statistiska centralbyrån pekar i sitt yttrande på ett par andra undersökningsansatser. Det ankommer inte på utskottet att bedöma vilka metoder som bör användas eller i vilka organisatoriska former arbetet bör bedrivas. Utskottet vill emellertid som sin mening understryka det angelägna i att ytterligare ansträngningar görs för att belysa de i motionen väckta frågorna.

Vad utskottet nu anfört bör ges regeringen till känna.

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motionen 1977/78: 931 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört om behovet av ytterligare undersökningar som kan belysa levnadsnivån för jordbrukare och motsvarande grupper.

2. **Motion om levnadsnivåmätningar m. m.** I motionen 934 av Maj Britt Theorin m. fl. (s) hemställs att riksdagen hos regeringen begär att en arbetsgrupp tillsätts med uppgift att söka precisera förslag till hur utvecklings- och välfärdsmätningar skall kunna ersätta BNP-begreppet som instrument för utveckling.

I *motionen* framhålls att kritiken mot de ekonomiska måttsystemen under senare år blivit allt livligare. Krav har rests på att ersätta BNP med BNN (bruttonationalnytta), där man tar hänsyn till utarmningen av råvaror och energi, luftföroreningar m. m. och väger in den allmänna hälsonivån, tillgången till bostad och arbete, den kulturella nivån, den yttre miljön m. m. på samhällsnivå och om möjligt på individnivå. Arbete pågår också, enligt motionärerna, inom olika organ för att utveckla mer differentierade mätsystem, huvudsakligen för användning i studier på hushålls- och kategorinivå.

Statistiska centralbyrån har i uppdrag att utveckla och kontinuerligt tillämpa levnadsnivåmätningar f. n. inom fyra komponenter. Motionärerna bedömer att dessa mätningar kommer att bli ett värdefullt instrument för studier av förändringar i populationen som helhet men även mellan kategorier inom denna. För att en helhetsbild skall kunna ges krävs enligt motionärerna emellertid att traditionella ekonomiska mått och mätmetoder inom levnadsnivåområdet kopplas samman i ett system som även bör kunna relateras till andra internationellt använda och vedertagna system. Motionärerna anser att en blandad arbetsgrupp, med inslag av såväl samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig som ekonomisk expertis samt av politiker och fackliga företrädare, bör ges i uppdrag att närmare studera problemområdet.

Utskottet

Den i motionen väckta frågeställningen om välfärdsmätningar har varit föremål för riksdagens uppmärksamhet vid flera tidigare tillfällen. Sålunda behandlade finansutskottet år 1974 motionsyrkanden om en radikal omläggning av det nuvarande nationalräkenskapssystemet och den s. k. bruttonationalprodukten. Utskottet inhämtade därvid yttranden från statistiska centralbyrån och institutet för social forskning. I sitt av riksdagen godkända betänkande (FiU 1974: 32) betonade utskottet i likhet med remissinstanserna att BNP-begreppet inte är avsett att täcka välfärdsbegreppet i vid mening. BNP utgör däremot ett mått på den samlade produktionen av varor och tjänster och intar som sådant en

självklart central ställning i den ekonomiska analysen. Utskottet betonade samtidigt vikten av att beräkningsmetodiken förbättras så att skillnaderna mellan BNP-beräkningarna från produktions- resp. användningssidan klarare belyses. Såväl remissinstanserna som utskottet ansåg det angeläget att välfärdselementen i den ekonomiska utvecklingen blev belysta. Detta borde dock ske i form av mätningar av enskilda välfärdskomponenter. Enligt remissinstansernas och utskottets mening var det knappast möjligt att skapa något sammanfattande välfärdsmått. Utskottet redovisade i sammanhanget de löpande undersökningar av levnadsförhållandena i samhället som påbörjats vid SCB samt socialforskningsinstitutets uppföljning av låginkomstutredningens levnadsnivåundersökning. Enligt utskottets bedömning utgjorde dessa undersökningar de komplement till nationalräkenskaperna som låg inom det möjligas gränser. Motionerna avstyrktes.

Utskottet vill även i nu förevarande sammanhang stryka under att BNP-beräkningarna har en central roll att spela vid analyser av resurstillgång och resursanvändning i samhället. Dessa beräkningar måste emellertid kompletteras med mätningar och analyser av enskilda välfärdskomponenter.

Som motionärerna själva erinrar om företas vid statistiska centralbyrån löpande levnadsnivåmätningar som syftar till att belysa sådana centrala välfärdskomponenter. Den utveckling som härvidlag skett i Sverige är av samma slag som i övriga länder som arbetat med systematisk social rapportering, nämligen att undersökningarna ställs samman i en typ av socialstatistiska årsböcker.

Analys av de teoretiska problemen och utveckling av forskningsmetoderna kring välfärdsmätning sker vid institutet för social forskning. Detta arbete har lett fram till uppfattningen att man i vart fall inte ännu på länge kan sätta in den ekonomiska utvecklingen i ett socialt perspektiv på ett teoretiskt genomtänkt och systematiskt sätt och sålunda väga tillväxten och de andra mål vi ställer upp, t. ex. hälsa, kunskaper och gemenskap, mot varandra. I den rapport om jordbrukares och företagares inkomster och levnadsförhållanden som på utskottets uppdrag utarbetats vid institutet för social forskning under ledning av professor Sten Johansson sammanfattas denna syn på problemet med att sammanföra skilda välfärdsmått på följande sätt: "Den teoretiska diskussionen inom det forskningsområde som kallas sociala indikatorer och social rapportering har utmynnat i slutsatsen att man i varje fall på vetenskapens nuvarande nivå inte kan konstruera något sammanfattande mått på levnadsnivå. Redovisningen av den sociala utvecklingen måste i stället integreras i den politiska processen och inriktas på att ge den enskilde medborgaren och hans/hennes valda representanter ett underlag som gör helhetsbedömningar möjliga och bättre grundade." (Se bilaga 1, s. 45, till detta betänkande.)

Utskottet kan inte finna att tillsättandet av en arbetsgrupp med inslag av samhällsvetenskaplig, beteendevetenskaplig och ekonomisk expertis samt av politiker och fackliga företrädare, så som föreslås av motionärerna, skulle föra frågan framåt. Sådan bred representation finns redan nu företrädd i styrelserna för statistiska centralbyrån och institutet för social forskning och i det stora antalet arbets- och referensgrupper som knutits till de båda myndigheterna. Utskottet avstyrker sålunda motionsyrkandet.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1977/78: 934.

3. **Motion om redovisning av förmögenhetsfördelningen i Sverige.** I motionen 1426 av Jan Bergqvist m. fl. (s) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag till en fortlöpande redovisning av den faktiska förmögenhetsfördelningen i Sverige.

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från *statistiska centralbyrån* och *institutet för social forskning*. Yttrandena återfinns i sin helhet fogade till detta betänkande, bilagorna 2 och 3.

Motionen

I motionen anförs att det finns allvarliga brister i statistiken över den faktiska förmögenhetsfördelningen. En genomgång görs av de studier över fördelningen av de personliga förmögenheterna som utförts under senare år. Det konstateras att dessa liksom den officiella förmögenhetsstatistiken bygger på ett bristfälligt statistiskt underlag. Underlaget utgörs av deklarationsmaterial, och motionärerna framhåller att det finns viktiga tillgångar som inte är skattepliktiga, att deklarerade tillgångar tas upp till värden som kraftigt understiger marknadsvärdet samt att falskdeklaration tyvärr inte är sällsynt.

Motionärerna anför att sedan den borgerliga regeringen trädde till hösten 1976 åtskilligt har inträffat som kan öka förmögenhetsklyftorna i Sverige. Den kraftiga inflationen under år 1977 ger väldiga vinster för dem som skaffat sig stora fasta tillgångar med hjälp av lån, medan vanliga banksparare gör kraftiga förluster. Momshöjning, devalveringar och snabbt stigande priser på dagligvaror har sänkt standarden för breda grupper av löntagare. Samtidigt har kapitalägare och företagare fått skattelättnader och andra förmåner.

Motionärerna anser att det är hög tid att ta itu med frågan om en fortlöpande och tillförlitlig redovisning av förmögenhetsförhållandena. Förmögenhetsfördelningen måste därvid ses i sitt samband med inkomstutvecklingen. Utgångspunkt för arbetet bör vara att ta fram underlag för åtgärder som leder till förmögenhetsutjämning.

Motionärerna påminner om att finansutskottet våren 1976 uttalade

att en periodiskt återkommande uppföljning bör ske av den studie av den totala förmögenhetsfördelningen år 1975 som utförs i den av Hjalmar Mehr ledda utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. Beslut om sådan uppföljning har dock inte fattats.

Utskottet

Utskottet behandlade våren 1976 en motion med begäran om en samlad utredning om förmögenhetsfördelningen i Sverige. I sitt av riksdagen godkända betänkande (FiU 1975/76: 41) ansåg utskottet det vara viktigt att de mera långsiktiga förändringarna i inkomst- och förmögenhetsfördelningen belystes. Utskottet avvisade motionsyrkandet under hänvisning till att det inom utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten planerades en studie av den totala förmögenhetsfördelningen vid utgången av år 1975. Härvid skulle inte bara den personella förmögenhetsfördelningen belysas utan bl. a. också realkapitalets fördelning på skilda ägarkategorier. En sådan periodiskt återkommande uppföljning är enligt utskottets bedömning av värde, hette det i betänkandet. Den av utskottet åberopade studien av förmögenhetsfördelningen i Sverige år 1975 kan väntas i början av år 1979. Denna delrapport utgör i första hand en bearbetning av fysiska personers förmögenhetsuppgifter lämnade i självdeklarationer.

I den nu aktuella motionen begärs en fortlöpande redovisning av den faktiska förmögenhetsfördelningen i Sverige. I yttrande över motionen delar statistiska centralbyrån motionärernas uppfattning att den nuvarande förmögenhetsstatistiken behöver förbättras. Centralbyrån aviserar att man i sin anslagsframställning för budgetåret 1979/80 kommer att föreslå en intermittent utbyggnad av de årliga inkomstfördelningsundersökningarna med uppgifter om de personliga förmögenheternas fördelning och sammansättning. Härigenom skulle sambandet mellan förmögenhet och inkomst kunna kartläggas. Vidare skulle man därvid kunna analysera förmögenhetsfördelningens utveckling över tiden. Utbyggnaden avses ske vart femte år med början från årgång 1978 och direkt knyta an till den studie över förmögenhetsförhållandena 1975-12-31 som statistiska centralbyrån genomfört på uppdrag av utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. I anslagsframställningen för budgetåret 1979/80 har centralbyrån sedermera fört fram det i yttrandet presenterade förslaget till utbyggnad och samtidigt föreslagit att undersökningen finansieras genom begränsningar inom den löpande statistiken med 120 000 kr. per år.

Även institutet för social forskning instämmer i motionärernas bedömning att bristerna i förmögenhetsstatistiken fortfarande är för stora samt i kravet på en fortlöpande kartläggning av förmögenhetsfördelningen. Institutet pekar på att bristerna finns såväl i fråga om nationalförmögenhetens storlek, sammansättning och ägarstruktur som i fråga

om hushållens förmögenhetstillgångar och dessas fördelning. Statistikbehovet på de båda områdena måste enligt institutet lösas med olika metoder.

Utskottet konstaterar — i nära anslutning till vad utskottet anförde i betänkandet 1975/76: 41 — att det är angeläget att bättre än hittills kunna följa förmögenhetsutvecklingen i vårt land. Som påpekas i socialforskningsinstitutets yttrande måste man vänta sig kraftiga förändringar i förmögenhetsfördelningen i tider av snabba prisförändringar och omfattande strukturella förändringar i ekonomin, så som varit fallet under 1970-talet i Sverige. Det är angeläget att kunna följa dessa förändringar och därigenom få underlag för politiska beslut. Vad gäller den i motionen krävda kartläggningen av nationalförmögenheten och dess fördelning bör material härom i betydande utsträckning komma fram inom ramen för den ovan berörda utredningen om löntagarna och förmögenhetstillväxten. Vad gäller frågan om en utbyggnad av förmögenhetsstatistiken kommer denna att prövas av regering och riksdag i anslutning till det konkreta förslag som förts fram i centralbyråns anslagsframställning avseende uppläggningen av sådan statistik och samtidig begränsning av annan statistik. Om utbyggnaden kan ske på sätt som föreslås i anslagsframställningen, skulle såvitt utskottet kan finna motionärernas syften i huvudsak tillgodoses. Något riksdagens initiativ i frågan erfordras sålunda inte i nu förevarande sammanhang.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1977/78: 1426.

Stockholm den 14 november 1978

På finansutskottets vägnar
BJÖRN MOLIN

Närvarande: Björn Molin (fp), Kjell-Olof Feldt (s), Knut Johansson (s), Torsten Gustafsson (c), Arne Pettersson (s), Knut Wachtmeister (m), Per-Axel Nilsson (s), Rolf Rämgård (c), Anita Gradin (s), Olle Wästberg (fp), Karl Erik Olsson (c), Rune Rydén (m), Karin Flodström (s) och Bo Forslund (s).

INSTITUTET FÖR SOCIAL FORSKNING

Om jordbrukares och företagares inkomster och levnadsförhållanden

av

Sten Johansson
Peter Hedström

Pilotstudie på basis av levnadsnivåundersökningen 1974 gjord på uppdrag av riksdagens finansutskott i anslutning till remissyttrande över motion 1977/78: 931 av Grethe Lundblad m. fl. om fördjupad levnadsnivåundersökning av jordbrukares och företagares inkomstförhållanden, konsumtionsutrymme och levnadsnivå.

Innehållsförteckning

INTRODUKTION 5
Metod och undersökningsmaterial 6
"Tvillingarna" 8
Levnadsnivåns komponenter 10
Disposition av redovisningen 10

I JORDBRUKARNAS EKONOMISKA FÖRHÅLLANDEN 12
1.1 Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme 12
1.2 Likviditetssituation och förmögenhet 15
Paradoxerna 17
1.3 Skatte- och bidragssystemets verkningar 1973 och 1975 18
Paradox 1 23
1.4 Konsumtionsmönster och konsumtionsnivå 23
Paradox 2 26

II JORDBRUKARNAS LEVNADSNIVÅ I ANDRA AVSEENDEN 27
II:1 SYSSELSÄTTNING OCH ARBETSFÖRHÅLLANDEN .. 28
1.1 Sysselsättningsvolym och arbetslöshet 28
1.2 Fysiska arbetsmiljöförhållanden 29
1.3 Fysiska och psykiska arbetskrav 30
1.4 Arbetets påfrestningar på individen 31

II:2 HÄLSA OCH VÅRDKONSUMTION 32
2.1 Hälsotillstånd 32
2.2 Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning 33
2.3 Tobaks- och alkoholvanor 35

II:3 UTBILDNING 36
3.1 Utbildning och fritidsstudier 36

II:4 POLITISKA RESURSER 37
4.1 Fackligt och politiskt deltagande 37
4.2 Relation till myndigheter 38

II:5 SÄKERHET TILL LIV OCH EGENDOM 39
5.1 Utsatthet för brott 39
5.2 Utsatthet för olycksfall 40

II:6 FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH SOCIALA RELATIONER 41
6.1 Familjeförhållanden och sociala relationer 41

II:7 FRITID OCH KULTUR 42
7.1 Semester och semesteranvändning 42
7.2 Fritidsaktiviteter 43

Sammanfattning 44

III FÖRETAGARNAS EKONOMISKA FÖRHÅLLANDEN 47
1.1 Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme 47
1.2 Likviditetssituation och förmögenhet 49

1.3 Skatte- och bidragssystemets verkningar 1973 och 1975 .. 51
1.4 Konsumtionsmönster och konsumtionsnivå 54
Inga paradoxer 56

IV FÖRETAGARNAS LEVNADSNIVÅ I ANDRA AVSEENDEN 57

IV: 1 SYSSELSÄTTNING OCH ARBETSFÖRHÅLLANDEN 58
1.1 Sysselsättningsvolym och arbetslöshet 58
1.2 Fysiska arbetsmiljöförhållanden 59
1.3 Fysiska och psykiska arbetskrav 60
1.4 Arbetets påfrestningar på individen 61

IV: 2 HÄLSA OCH VÅRDKONSUMTION 62
2.1 Hälsotillstånd 62
2.2 Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning 63
2.3 Tobaks- och alkoholvanor 64

IV: 3 UTBILDNING 65
3.1 Utbildning och fritidsstudier 65

IV: 4 POLITISKA RESURSER 66
4.1 Fackligt och politiskt deltagande 66
4.2 Relation till myndigheter 67

IV: 5 SÄKERHET TILL LIV OCH EGENDOM 68
5.1 Utsatthet för brott 68
5.2 Utsatthet för olycksfall 69

IV: 6 FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH SOCIALA RELATIONER 70
6.1 Familjeförhållanden och sociala relationer 70
6.2 Uppväxtförhållanden 71

IV: 7 FRITID OCH KULTUR 72
7.1 Semester och semesteranvändning 72
7.2 Fritidsaktiviteter 73

Sammanfattning 75

Introduktion

I motion 1977/78: 931 av G. Lundblad m. fl. formulerades frågan huruvida "inkomstuppgifterna för jordbrukare och företagare i statistiken m. m. verkligen är ett mått på deras levnadsnivå och konsumtionsförmåga". Motionärerna föreslår att Statistiska centralbyrån får i uppdrag att för företagare och jordbrukare "göra en fördjupad levnadsnivåundersökning speciellt med hänsyn till inkomstförhållanden, konsumtionsutrymme och konsumtionsnivå i privat hushåll samt förmögenhetsförhållanden".

Motionärernas frågeställning är vanlig i den inkomststatistiska litteraturen. Efter en genomgång av olika problem anförde t. ex. låginkomstutredningen i betänkandet om *Svenska folkets inkomster* (SOU 1970: 34, sid. 164) att man vid tolkningen av inkomstuppgifterna för jordbrukare och företagare bör vara "synnerligen försiktig". "Särskild försiktighet måste iakttas vid jämförelse mellan företagar- och löntagarinkomster emedan de sistnämnda får bedömas vara ett betydligt säkrare mått på den ekonomiska situationen."

Frågeställningen har diskuterats mycket ingående bl. a. i Norge med utgångspunkt i den jordbrukspolitiska målsättningen om likställighet i inkomstutvecklingen mellan jordbrukare och industriarbetare som där vidgats till att gälla likställighet vid en helhetsbedömning av de sociala villkoren och ej enbart inkomsterna. Diskussionen har lett till en offentlig utredning som nyligen avlämnat ett betänkande om *Levekår i landbruket* (NOU 1978: 15) som är en ingående utredning av problemen vid en jämförelse mellan jordbrukares och industriarbetares levnadsförhållanden.

Riksdagens finansutskott har inför sin behandling av motionen infordrat remissyttrande från Institutet för social forskning. Efter samråd med utskottet har institutet låtit sitt remissyttrande få formen av en pilotstudie på basis av 1974 års levnadsnivåundersökning med tillämpning av s. k. tvillingansats.

Avsikten med rapporten är endast att ge utskottet ett underlag för bedömning av motionärernas frågeställning samt för bedömning av behovet av och metoderna för fördjupade undersökningar.

Den norska utredningen gjordes av en partssammansatt kommitté och kunde börja med förhandlingsliknande överväganden om vilka faktorer man borde ta hänsyn till för att en jämförelse mellan jordbrukares och industriarbetares villkor skulle bli rättvisande. I denna studie har jämförelsen helt styrts av tillgången på undersökningsmaterial och meto-

der (tvillingansatsen med tillhörande tabellserie och rapporteringsmetod) som primärt utarbetats för andra ändamål.[1]

Vi har också inriktat undersökningen på den jämförelse som motionärernas frågeställning gäller, nämligen om de inkomstuppgifter som beskattningen och inkomststatistiken grundar sig på är likvärdiga som indikatorer på konsumtionsutrymme och levnadsnivå vid jämförelse mellan jordbrukare/företagare och löntagare. Tvillingansatsen kan också tillämpas för andra frågeställningar, t. ex. den om inkomstlikställighet för jordbrukare och industriarbetare. Urvalet i levnadsnivåundersökningen 1974 är dock för begränsat för att denna andra frågeställning skall kunna belysas. Det finns inte tvillingar till alla jordbrukare bland industriarbetarna i urvalet.

Metod och undersökningsmaterial

Tvillingansatsen, tillämpad på motionärernas frågeställning, innebär i korthet att vi för varje jordbrukare respektive företagare i levnadsnivåundersökningens urval söker "tvillingar" bland löntagarna av samma kön, i samma ålder och med samma inkomst uppgiven till beskattning. Genom detta förfarande möjliggörs en systematisk jämförelse av jordbrukares respektive företagares levnadsförhållanden med löntagares med samma inkomster enligt taxeringsstatistiken.

Att löntagartvillingarna inte bara har samma inkomst enligt inkomststatistiken utan också är i samma ålder och av samma kön som jordbrukaren/företagaren är nödvändigt för att jämförelsen av levnadsnivån (t. ex. hälsa, fritidsaktiviteter) skall vara meningsfull. Det gäller också ekonomiska förhållanden, t. ex. konsumtionsmönster och förmögenhet. Hushållets förmögenhet är oftast skriven på mannen. Äldre har haft längre tid på sig att spara än yngre och har också ett annat konsumtionsmönster. Jämförelser av förhållandena för personer med samma inkomst blir helt enkelt inte meningsfulla utan konstanthållning av ålder och kön.

Man kunde överväga att göra "tvillingarna" mera lika genom att matcha dem inte bara efter ålder och kön utan också efter region och ortstyp men urvalet är inte tillräckligt stort för att matchningen skall kunna utvidgas till fler variabler.

Det totala urvalet i 1974 års levnadsnivåundersökning omfattar 6 593 personer i åldern 15—75 år, dvs. ungefär var tusende av den svenska befolkningen i dessa åldrar. Bortfallet uppgick till 14,8 procent.

[1] Se Johansson, S. Mot en teori för social rapportering, *Stencil* 1977-01-20, Leiniö, T. Finska invandrare i Sverige 1974. Förslag till konkretisering av idén om social rapportering om invandrarnas förhållanden, *Stencil* 1978-06-12, Johansson, S. Regionala medborgarrapporter. Underlag för diskussion om teori och praktik, *Stencil* 1978-06-01 och Selén, J. Tvillingansatsen: en metod för jämförelse mellan befolkningsgrupper i 1974 års levnadsnivåundersökning, *Stencil* 1977-12-20. Miljan Vuksanovic har svarat för den programmeringstekniska utvecklingen av tvillingansatsen.

I 1974 års material återfinnes sammanlagt 92 jordbrukare och 174 företagare i åldrarna 15—66 år. Med jordbrukare respektive företagare avses dem som vid undersökningstillfället i maj—juni 1974 drev jordbruk/eget företag och som enligt intervjun under år 1973 drivit jordbruk/eget företag minst 50 veckor och minst 30 timmar per vecka. Med löntagare avses dem som vid undersökningstidpunkten var anställda och som enligt uppgifter ur deklarationen ej hade inkomst av jordbruk eller rörelse under 1973.

Avgränsningen av jordbrukare respektive företagare är gjord så att respektive grupp skall bli homogen. Jordbruket respektive företaget skall inte bara vara den dominerande utan den i stort sett enda sysselsättningen. Avgränsningen av löntagare är gjord på motsvarande sätt så att löntagargrupperna ej skall innehålla sådana som vid sidan av löneanställning har jordbruk eller företag som bisyssla.

Åldersavgränsningen till högst 66 år skapar inga problem när det gäller företagare eller löntagare. Men när det gäller jordbrukare utesluts ur jämförelsen tolv jordbrukare motsvarande lika många tusen i befolkningen som är 67 år eller äldre, vilka i övrigt fyller definitionen på jordbrukare. De driver alltså jordbruk vid intervjutillfället och uppgav vid intervjun att de drivit jordbruk hela 1973 minst 30 timmar per vecka i genomsnitt för året. Anledningen till åldersavgränsningen är att tvillingansatsen ej kan tillämpas för jordbrukare över 66 års ålder. Det finns inte yrkesverksamma löntagare, som kan fungera som tvillingar till jordbrukarna som fortsatt med jordbruket efter folkpensioneringen.

Av de 92 heltidsjordbrukarna i urvalet är 95 procent män. Medelåldern är så hög som 51 år. Två av tre är över 45 år. Enligt socialgruppsindelningen är var femte småbrukare, dvs. jordbruket är mindre än 10 ha och skogsinnehavet mindre än 100 ha. Genomsnittlig sammanräknad inkomst i gruppen enligt deklarationsuppgifterna är för 1973 20 160 kronor. Att jordbrukarna genomsnittligt har en låg skattepliktig inkomst illustreras kanske bäst av att genomsnittlig sammanräknad inkomst bland alla jämnåriga av samma kön är ca 35 000 kronor.

Av de 174 heltidsföretagarna i levnadsnivåundersökningens urval är 84 procent män. Medelåldern är 46 år och alltså fem år lägre än bland jordbrukarna. Enligt socialgruppsindelningen hänförs 10 procent av de 174 företagarna till socialgrupp I, dvs. de äger företag med minst 20 anställda. Övriga klassificeras som småföretagare i socialgrupp II. Genomsnittlig sammanräknad inkomst enligt deklarationsuppgifterna är för 1973 33 800 kronor. Det är väsentligt högre än för jordbrukarna som hade ca 20 000 i genomsnitt 1973 och ganska nära genomsnittet för alla jämnåriga, vilket var 32 500 kronor.

Det är viktigt att hålla i minnet att definitionen av företagare inte är skattejuridisk. Den är således inte avgränsad till dem som har "inkomst av rörelse" enligt självdeklarationen. Avgränsningen är gjord på basis av

ägandeförhållandena, dvs. om man enligt intervjun "arbetar i eget eller delägt företag". Huvuddelen av företagarna deklarerar som anställda i sina respektive företag. Som vi skall se är huvuddelen av deras sammanräknade inkomst deklarerad som inkomst av tjänst.

"Tvillingarna"

Med ett datamaskinellt förfarande har vi för varje jordbrukare respektive företagare sökt fram de löntagare i urvalet som tillhör samma åldersintervall, är av samma kön och som enligt deklarationsuppgifterna år 1973 har samma "sammanräknad inkomst" år 1973, dvs. det inkomstbegrepp som inkomststatistiken grundar sig på. Sökförfarandet ger oss samtidigt uppgift om hur många löntagare det finns i jordbrukarnas respektive företagarnas ålder med samma inkomst uppgiven till beskattning.

För jordbrukarna fann vi sammanlagt 787 "tvillingar" och för företagarna 1 980 "tvillingar". Varje jordbrukares levnadsnivå jämförs således med i genomsnitt nio "löntagartvillingar" i samma ålder, med samma kön och med samma sammanräknad inkomst. Varje företagare jämförs på motsvarande sätt med genomsnittligt elva löntagare.

Tabell A. Antal heltidsjordbrukare samt antal löntagare i levnadsnivåundersökningens urval efter ålder, kön och sammanräknad inkomst 1973

Sammanräknad inkomst 1973 tusental kr.	Kön	Ålder											
		20—29		30—39		40—46		47—52		53—59		60—66	
		Jb	Lt	Jb	Lt	Jb	Lt	Jb	Lt	Jb	Lt	Jb	Lt
0— 4	K			2	32								
	M	1	31			2	3			2	2	1	2
5— 9	K							1	13				
	M			1	5	1	1			4	2	4	1
10—14	K									1	26	1	16
	M	2	27	2	2			2	4	5	4	5	3
15—19	K												
	M					3	2	4	4	1	8	3	3
20—24	K												
	M	1	52	2	20	4	10	3	9	2	14	2	13
25—29	K												
	M					2	19	3	19	3	30	4	20
30—34	K												
	M					1	41	2	31	2	36	1	29
35—39	K												
	M			1	80			3	45			1	21
40—44	K												
	M							1	25	2	22	1	13
45—49	K												
	M							1	13	1	14		
50—54	K												
	M			1	20								

Innebörden av det antal "tvillingar" vi finner är också att det finns nio gånger så många löntagare som jordbrukare på jordbrukarnas inkomstnivåer respektive elva gånger så många löntagare som företagare på företagarnas inkomstnivåer. Antalet tvillingar varierar dock ganska kraftigt. För jordbrukare och företagare med mera normala inkomster uppgivna till beskattning finns det många tvillingar. För manliga jordbrukare över 30 års ålder med inkomster under 20 000 finns det få löntagartvillingar. De få kvinnor som driver jordbruk har samtliga låga inkomster. För dessa finns emellertid många tvillingar (se tabell A). Ingen av de 92 jordbrukarna i urvalet hade 1973 inkomster över 54 000.

Tabell B. Antal heltidsföretagare samt antal löntagare i levnadsnivåundersökningens urval efter ålder, kön och sammanräknad inkomst 1973

Sammanräknad inkomst 1973 tusental kr.	Kön	Ålder											
		20—29		30—39		40—46		47—52		53—59		60—66	
		Ft	Lt	Ft	Lt	Ft	Lt	Ft	Lt	Ft	Lt	Ft	Lt
0— 4	K					1	22			1	21	1	3
	M			1	4	1	4	2	1	2	2	1	2
5— 9	K	1	39	1	37					3	18		
	M	1	23	3	5					1	2	2	1
10—14	K	1	55	2	52							1	16
	M	1	28	1	2	3	6			3	4		
15—19	K	1	61	1	37	1	31					2	8
	M	3	44	3	9	1	3	1	4	3	8	3	3
20—24	K			1	30	1	32	1	17	1	23		
	M	2	51	3	20	5	11	3	9	4	14	2	13
25—29	K			1	30							1	14
	M	4	57	2	36	5	19	3	19	1	30	3	20
30—34	K					1	24						
	M	1	105	7	86	3	41	2	31	3	36	3	29
35—39	K											1	5
	M			4	80	2	35	2	45	3	45		
40—44	K			1	5	1	7						
	M	1	30	3	67			2	25	2	22	2	13
45—49	K												
	M			1	36	1	19	2	13	1	14		
50—54	K												
	M	1	3	2	20							1	7
55—59	K												
	M					2	10	1	5			3	5
60—69	K												
	M			2	17	2	13	1	7	1	11	1	6
70—79	K												
	M			2	10							1	4
80—	K												
	M			1	7	1	9	2	16	2	11	3	6

Företagarna är mer utspridda i inkomststrukturen (se tabell B). En större andel har normala inkomster varför genomsnittliga antalet tvillingar blir högre än för jordbrukarna. Indirekt framgår av tabellen var de flesta löntagarna ligger i inkomstavseende.

Tvillingansatsen innebär att varje jordbrukare/företagare jämförs med genomsnittet för löntagarna i cellen. När det finns fler än en jordbrukare/företagare i cellen jämförs genomsnitten. Med hjälp av ett viktsystem neutraliserar vi skillnaderna i antal "löntagartvillingar" per jordbrukare/företagare i de olika cellerna, när vi gör beräkningen av andelar och medelvärden i tvillinggruppen.

Datorprogrammet för tvillingansatsen gör det också möjligt att jämföra jordbrukarna/företagarna med en tvillinggrupp som matchas fram enbart efter ålder och kön. Tabellredovisningen är upplagd så att jordbrukarna/företagarna kan jämföras inte bara med jämnåriga löntagare av samma kön och med samma inkomst utan också med alla jämnåriga av samma kön.

Levnadsnivåns komponenter

I datorprogrammet för tvillingansatsen ingår en omfattande tabellserie för redovisningen av levnadsnivån på följande nio områden:

1. Sysselsättnings- och arbetsförhållanden
2. Ekonomiska resurser
3. Bostadsförhållanden
4. Hälsa och tillgång till vård
5. Utbildning och fritidsstudier
6. Politiska resurser och politiskt deltagande
7. Säkerhet till liv och egendom
8. Familjeförhållanden och sociala relationer
9. Rekreation och kultur

Tabellserien har utarbetats för redovisningen av invandrargruppers förhållanden och tillämpas också i s. k. regionala medborgarrapporter. Tabellserien har dock fått modifieras för att redovisningen av jordbrukarnas och företagarnas förhållanden skall bli någorlunda relevant för motionärernas frågeställning. Vi har disponerat om tabellserien så att redovisningen av ekonomiska förhållanden kommer först och sammanställt alla indikatorer på konsumtionsnivå i en tabell. Några tabeller har uteslutits men i princip har vi följt tabellseriens uppläggning i stort.

Disposition av redovisningen

Vi redovisar först jordbrukarnas förhållanden och därefter företagarnas med redovisningen upplagd på samma sätt. Först redovisar vi våra uppgifter om ekonomiska förhållanden, som praktiskt taget uteslutande

är registeruppgifter. Vi har omfattande registeruppgifter för de undersökta grupperna både för inkomståret 1973 och inkomståret 1975. Vi kan därför kontrollera om den bild av inkomstförhållandena som vi får är tillfällig eller om skillnaderna mellan grupperna i inkomster och transfereringar är stabila över tid.

Därefter söker vi med de indikatorer som vi har tillgängliga bedöma om skillnaderna i inkomster avspeglas i de olika gruppernas konsumtionsnivåer. Redan här måste vi slå fast att de indikatorer vi har tillgängliga endast medger vissa översiktliga och preliminära svar på motionärernas fråga. Därefter redovisas övriga skillnader och likheter i levnadsnivå mellan de olika grupperna.

Redovisningen är upplagd efter principer som utarbetats inom ramen för uppdraget till socialforskningsinstitutet att "konkretisera idén om social rapportering". Ambitionen har varit att tabellserien som helhet skall kunna bilda underlag för ett sammanfattande omdöme om välfärdsskillnader och välfärdsförändringar. Varje tabell skall bilda en helhet i sig och möjliggöra ett sammanfattande omdöme om hälsotillståndet, om arbetspåfrestningen, om säkerhet till liv och egendom, etc.

Sådana omdömen är till sin natur värderingsstyrda eftersom de måste bildas genom sammanvägning av ett antal indikatorer. Vi lämnar förslag till sammanfattande omdöme för varje tabell och efter tabellen en kort redovisning av hur vi resonerat för att komma fram till detta förslag. Vägledande för våra förslag till slutsatser har varit skillnadernas storlek, systematiken i skillnaderna (dvs. pekar de "onda" respektive "goda" förhållandena i samma riktning), överväganden om de olika indikatorernas vikt för individens välfärd samt slutligen ett tekniskt omdöme om hur "säker" indikatorn bedöms vara.

När det gäller skillnadernas storlek har man viss hjälp av det signifikanstest som datorprogrammet utför. Statistiskt signifikant skillnad på approximativt 95-procentsnivå markeras med asterisk (*) i tabellerna.

Rapporten har sammanställts under stark tidspress, vilket är problematiskt med tanke på de grannlaga problem i den politiska debatten som berörs. Vi har inte hunnit detaljkontrollera den omfattande mängd data som här redovisas och ej hunnit överväga varje formulering. Vi har ej heller annat än mycket översiktligt hunnit sätta oss in i den komplicerade problematik, som framför allt den ekonomiska redovisningen för med sig. Vi är därför helt inställda på en diskussion som leder till att våra förslag till omdömen och ståndpunkter modifieras.

I Jordbrukarnas ekonomiska förhållanden

Vi antar inledningsvis att jordbrukarnas ekonomiska situation skiljer sig i två väsentliga avseenden från löntagarnas.

Dels beskattas jordbrukarna i annan ordning än löntagarna. Jordbrukarna kan själva i viss utsträckning avgöra hur stor del av inkomsterna som skall användas till privat konsumtion och hur stor del som skall investeras i jordbruket. Skattelagstiftningen är utformad så att den på ett avgörande sätt påverkar jordbrukarnas val i detta avseende. Den del av inkomsterna som tas ut för privat konsumtion beskattas som löntagarnas inkomster medan den del som går till investeringar i jordbruket endast beskattas som förmögenhet. Man kan således säga att skattelagstiftningen främjar jordbruksföretagets utveckling i förhållande till jordbrukarens privata konsumtion.

Redovisningen av den del som tas ut för privat konsumtion är emellertid också i vissa avseenden ganska skönsmässig. Värdet av de produkter som går till direkt konsumtion beräknas schablonmässigt liksom användningen av el, bränsle, telefon, bil m. m. i hushållet. Avskrivningarna på befintliga anläggningar är också schablonmässiga. Dessa skönsmässigheter vid redovisningen av den del av inkomsterna från jordbruket som används till privat konsumtion är sannolikt ofrånkomliga men gör sammantagna att inkomstredovisningen är mycket svår att bedöma. Skönsmässigheterna ger också utrymme för stora variationer mellan enskilda jordbrukare.

Dels ligger en relativt sett större del av jordbrukarnas verksamhet och konsumtion utanför penningekonomin, vilket klarast framkommer när man jämför jordbrukarens totala levnadssätt med en löntagare i ett stadshushåll. (Jfr t. ex. behovet av sommarstuga.)

Båda dessa omständigheter måste tas i beaktande, när uppgifterna i tabell 1 om inkomster och konsumtionsutrymme analyseras. Tabellen illustrerar mycket tydligt rent paradoxala skillnader i ekonomisk situation mellan jordbrukare och löntagare med samma inkomst uppgiven för beskattningsändamål.

Paradoxerna blir ännu tydligare, när skillnaderna i disponibel inkomst och konsumtionsutrymme enligt tabell 1 ställs mot skillnaderna i likviditet och förmögenhet i tabell 2.

1.1 Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme

Heltidsjordbrukarna har väsentligt lägre disponibla inkomster och klart mindre konsumtionsutrymme per familjemedlem än löntagartvillingarna med samma sammanräknad inkomst, när disponibel inkomst framräknas på basis av deklarationsuppgifter och registeruppgifter om skatter och bidrag.

Tabell 1. *Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme per familjemedlem för heltidsjordbrukare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma sammanräknad inkomst och för alla jämnåriga av samma kön*

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sammanräknad inkomst till beskattningen för år 1973	20 200	20 300	35 400 *
Disponibel inkomst 1973:			
Egen disponibel inkomst efter skatt och med tillägg av bidrag och socialförsäkringar	13 200	17 100 *	23 300 *
Disponibel familjeinkomst för intervjuperson och make/maka	17 000	26 400 *	32 600 *
Andel utan disp. familjeinkomst	0,0 %	0,2 %	0,1 %
Andel med under 10 000 kr. i disponibel familjeinkomst	18,5 %	12,4 %	5,1 % *
Konsumtionsutrymme:			
Konsumtionsutrymme per familjemedlem = disponibel familjeinkomst minus existensminimum/ antal familjemedlemmar	−500	3 900 *	6 000 *
Andel utan konsumtionsutrymme eller under existensminimum	65,2 %	16,0 % *	9,7 % *
Andel med 5 000 kr. eller mer under existensminiminorm	6,5 %	1,5 % *	1,7 % *
Uppgift om konsumtionsutrymme kan ej framräknas	4,3 %	6,8 %	5,6 %

Givet den inkomst som jordbrukarna uppger för beskattning (i medeltal 20 200 kr. år 1973) har de väsentligt lägre disponibla inkomster än jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning.

Givet den disponibla familjeinkomst som framräknats på basis av inkomsten för beskattning samt registeruppgifter om slutlig skatt och om bidrag och socialförsäkringar är jordbrukarnas konsumtionsutrymme per familjemedlem ca 500 kronor *under* normen för existensminimum medan jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning ligger ca 3 900 kronor per familjemedlem *över* normen för existensminimum. Alla jämnåriga ligger enligt motsvarande beräkning ca 6 000 kronor över existensminimum.

65 procent av jordbrukarna jämfört med 16 procent av jämnåriga löntagare med samma inkomst och 10 procent av alla jämnåriga ligger enligt dessa beräkningar på eller under existensminiminormen.

Om beräkningen av disponibel inkomst och konsumtionsutrymme

Egen disponibel inkomst har beräknats genom att summera 1973 års sammanräknade inkomst med studiemedel, arbetslöshetsersättning, obligatorisk och tilläggssjukpenning, moderskapspenning samt arbetsmarknadsbidrag. Från den därvid erhållna summan har debiterad slutlig skatt för år 1973 dragits av.

Disponibel familjeinkomst utgör summan av intervjupersonens och dennes makes/makas egna disponibla inkomster samt summan av statligt och kommunalt bostadstillägg, familjebidrag, bidragsförskott, socialhjälp och barnbidrag.

Inkomstuppgifterna är registeruppgifter från SCB och baseras på individernas självdeklarationer för inkomståret 1973. Någon korrigering har ej kunnat göras för inkomster som ej registrerats, t. ex. när ovan nämnda inkomstsummor varit så låga att de ej varit beskattningsbara. Redovisade uppgifter om den disponibla familjeinkomsten är pålitliga för ensamstående samt gifta par utan hemmavarande förvärvsarbetande barn. Någon korrigering för sammanboende eller barns inkomster har m. a. o. ej heller kunnat göras.

Konsumtionsutrymmet har beräknats genom att från den disponibla familjeinkomsten subtrahera årlig bostadskostnad enligt intervjuuppgiften i levnadsnivåundersökningen och den s. k. existensminiminormen[1]. Existensminiminormen uppgår för ensamstående till 95 % av basbeloppet, för sammanboende till 165 % av basbeloppet och för barn till 40 % av basbeloppet per år. Basbeloppet uppgick under år 1973 till genomsnittligt 7 700 kronor. En tvåbarnsfamilj med mindre än 18 765 kronor exklusive bostadskostnaden låg under existensminimum. Äkta makar utan barn behövde 12 700 för att ligga över existensminiminormen.

Konsumtionsutrymmet redovisas i tabellerna som konsumtionsutrymmet per familjemedlem och år. Som familjemedlemmar har vi räknat intervjupersonen, dennes make/maka samt hemmavarande barn under 21 år. För att motverka bristerna i inkomstuppgifterna har vi ej medtagit de intervjupersoner som vid undersökningstillfället var 19 år eller yngre och som bodde hos sina föräldrar respektive de individer som var sammanboende men ej civilrättsligt gifta. Dessa redovisades i tabellen som "uppgift saknas".

Beräkningarna är ganska grova och mekaniska och är nu gjorda praktiskt taget helt utan korrigeringar. Beräkningarna skulle kunna justeras och korrigeras på en mängd punkter. Sådana justeringar skulle sannolikt medföra vissa förändringar men knappast ändra de huvudtendenser som här redovisats.

[1] För närmare diskussion av existensminimibegreppet se "Existensminimireglerna", *Stencil* Ds Fi 1975: 9.

1.2 Likviditetssituation och förmögenhet

Jordbrukarnas likviditetssituation är klart bättre än likviditetssituationen för löntagartvillingarna och också bättre än likviditetssituationen för alla jämnåriga. Skillnaderna i förmögenhet är mycket betydande.

Tabell 2. Likviditet och förmögenhet enligt intervju- och registeruppgifter år 1973 för heltidsjordbrukare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma sammanräknad inkomst och för alla jämnåriga av samma kön

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Likviditet:			
Andel som saknar kontantmarginal om minst 2 500 kr.	1,1 %	21,2 % *	10,1 % *
Andel som på en vecka kan skaffa fram minst 2 500 kr.	98,9 %	78,5 % *	89,7 % *
Andel som kan skaffa fram 2 500 kr. genom uttag från eget bankkonto	79,3 %	58,2 % *	70,7 %
Andel med inkomst av kapital enligt deklarationen för 1973	39,1 %	13,9 % *	25,1 % *
Medelinkomst av kapital bland dem som har kapitalinkomst	1 723	1 366 *	1 700
Förmögenhet:			
Andel med skattepliktig förmögenhet 1973, lägst 150 000 kr.	38,0 %	1,0 % *	6,2 % *
Medelförmögenhet bland dem som har skattepliktig förmögenhet	262 000	116 000 *	241 000 *
Andel vars make/maka hade del av skattepliktig förmögenhet	7,6 %	0,7 % *	4,1 % *
Medelförmögenhet bland makar med skattepliktig förmögenhet	53 000	142 000	99 000

Praktiskt taget alla jordbrukare (99 procent) har kontantmarginal, dvs. kan på en vecka skaffa fram 2 500 kronor om det skulle behövas. Av jämnåriga löntagare med samma inkomst som jordbrukarna uppgiven till beskattning har inte fullt 80 procent kontantmarginal och inte fullt 60 procent tillgång till minst 2 500 på eget bankkonto jämfört med 80 procent av jordbrukarna. Alla jämnåriga till jordbrukarna ligger i fråga om likviditet mellan jordbrukarna och tvillinggruppen med samma inkomster. Jordbrukarna har alltså en genomsnittligt bättre likviditetssituation än jämnåriga av samma kön. Alla skillnader, som här kommenterats, är statistiskt säkerställda.

De två indikatorer, som bygger på registeruppgifter från deklaratio-

nerna, ger samma bild av skillnaderna i likviditetssituation som intervjuuppgifterna. Av jordbrukarna har ca 40 procent inkomst av kapital ovanför avdragsgränsen. År 1973 var den 400 kronor för ensamstående och 800 kronor för äkta makar. Inkomst av kapital kan i huvudsak antas vara ränta på banksparkonton. Skattepliktsgränsen motsvarar ränteinkomster på banksparkonton med lägst ca 6 000 för ensamstående och lägst ca 12 000 för äkta makar tillsammans. Av jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattningen som jordbrukarna har 14 procent inkomst av kapital. Av alla jämnåriga har 25 procent inkomst av kapital, vilket alltså skall jämföras med 40 procent av jordbrukarna.

Att likviditetssituationen för jordbrukarna är så påtagligt mycket bättre än för löntagartvillingarna bör inte enbart tolkas så att jordbrukarna har större *möjligheter* till sparande utan också i termer av att det är *nödvändigt* för jordbrukaren att hålla sig med kontantmarginal och likvida medel för att kunna driva jordbruksrörelsen.

Av jordbrukarna hade 1973 nära 40 procent skattepliktig förmögenhet, dvs. tillsammans med make/maka behållna tillgångar värderade enligt skattemässiga regler till minst 150 000 kronor. Medelförmögenheten bland dem med förmögenhet var 1973 262 000 kronor.

Av jordbrukarnas löntagartvillingar med samma inkomster uppgivna till beskattning är det praktiskt taget ingen som uppnått skattepliktig förmögenhet.

Endast 6 procent av jordbrukarnas jämnåriga har skattepliktiga förmögenheter av den storlek som 40 procent av jordbrukarna har.

Att jordbrukarna genomsnittligt har förmögenhet i en helt annan utsträckning än löntagarna måste väga tungt vid en totalbedömning av deras ekonomiska situation. Detta särskilt som jordbrukarnas förmögenhetsinnehav tillväxer snabbt vid en normal tillämpning av gällande skatteregler.

Förmögenhetsuppgifterna för 1973 kan jämföras med motsvarande registeruppgifter om skattepliktig förmögenhet för inkomståret 1975. Från och med det året gäller nya taxeringsvärden för fastigheterna. Dessa anses vanligen ligga minst 25 procent under de faktiska marknadsvärdena det år då fastighetstaxeringen görs. Samtidigt med höjningen av taxeringsvärdena höjdes emellertid också gränserna för skattepliktig förmögenhet från 150 000 till 200 000 för makar gemensamt.

Andelen med skattepliktig förmögenhet bland jordbrukarna steg trots höjningen av skattepliktsgränsen från 38,0 procent inkomståret 1973 till 41,3 inkomståret 1975. Medelförmögenheten bland dem med förmögenhet steg från 262 000 1973 till 317 000 1975. Andelen av jordbrukarna med make/maka som hade registrerad del av skattepliktig förmögenhet steg från 7,6 procent år 1973 till 10,9 procent

Tabell 3. Skattepliktig förmögenhet 1975 enligt registeruppgift från deklarationsmaterialet för heltidsarbetande jordbrukare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma sammanräknad inkomst 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Andel med skattepliktig förmögenhet 1975, lägst 200 000 kr.	41,3 %	0,9 % *	5,8 % *
Medelförmögenhet bland dem som har förmögenhet	317 000	141 000 *	315 000
Andel vars make/maka har del av registrerad skattepliktig förmögenhet 1975	10,9 %	0,8 % *	4,3 % *
Medelförmögenhet bland makar med del i skattepliktig förmögenhet	80 000	234 000 *	126 000

1975. Makans registrerade medelförmögenhet steg från 53 000 till 80 000.

Bland jämnåriga löntagare med samma inkomst ändrades inte andelen med skattepliktig förmögenhet mellan 1973 och 1975. Den förändrades heller knappast i tvillinggruppen av alla jämnåriga till jordbrukarna (1973=6,2 %, 1975=5,8 %). Men medelförmögenheten bland förmögenhetsägarna bland alla jämnåriga steg ännu kraftigare än bland jordbrukarna, från 241 000 till 315 000.

Dock kan man hävda att en jämförelse av förmögenhetssituationen mellan jordbrukare och löntagare ej är helt rättvisande om värderingen begränsas enbart till den typ av tillgångar som ingår i skattepliktig förmögenhet även om dessa åsätts marknadsvärden. Vid en total värdering bör också tillgångar i form av pensionsrättigheter på ett eller annat sätt ingå i jämförelsen.[1] Vi har dock ej tillgång till data om kumulerade pensionsrättigheter, i ATP-systemet och i privata försäkringar, vilka för jämförelsens skull kunde ha kapitaliserats till undersökningspunkten. Pensionsrättigheterna i ATP-systemet kan dock ej likställas med privata tillgångar. Pensionsrättigheterna är värdesäkrade men kan t. ex. inte försäljas eller ärvas.

Paradoxerna

Redovisningen i det föregående avsnittet ger anledning till precisering av två paradoxer, vilka förtjänar att närmare belysas.

1. Jordbrukarnas *disponibla* inkomster är avsevärt lägre än löntagar-

[1] Se Spånt, R. *Förmögenhetsfördelningen i Sverige.* Socialforskningsinstitutets rapportserie. Prisma. Stockholm 1975. Han beräknar det kapitaliserade värdet av en genomsnittlig löntagares kumulerade pensionsrättigheter vid 65 års ålder inom ATP-systemet till uppåt en halv miljon när det är fullt utbyggt (sid. 84).

tvillingarnas trots att de har samma sammanräknad inkomst. Denna paradox söker vi förklaringarna till i följande två avsnitt om skatte- och bidragssystemets verkningar.

2. Om de inkomster som jordbrukarna uppger till beskattning (vilket i genomsnitt skall vara den summa de tagit ut ur jordbruket för privat konsumtion) tas till utgångspunkt för beräkning av konsumtionsutrymme ligger 65 procent av jordbrukarna på eller under existensminimum i fråga om privat konsumtion. Detta resultat framstår som helt paradoxalt, när konsumtionsutrymmet jämförs med likviditetssituationen. Likviditetssituationen är i flertalet fall sådan att jordbrukarna utan vidare kan antas förfoga över ekonomiska resurser som skulle göra ett större uttag för privat konsumtion möjligt. Denna paradox skall vi ytterligare belysa genom att sammanställa de indikatorer över privat konsumtionsnivå, som finns tillgängliga i materialet från levnadsnivåundersökningen.

1.3 Skatte- och bidragssystemets verkningar 1973 och 1975

Av tabell 1 framgick att jordbrukarna hade klart lägre disponibla inkomster än tvillinggruppen av jämnåriga löntagare med samma sammanräknade inkomster. Denna skillnad beror på skatte- och bidragssystemets verkningar.

Tabell 4. Skattesystemets genomsnittliga verkningar inkomståret 1973 för heltidsjordbrukare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma inkomst uppgiven till beskattning samt för alla jämnåriga av samma kön

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Inkomstslag:			
Inkomst av tjänst	3 750	20 070 *	32 500 *
Därav löneinkomst	3 290	19 570 *	29 830 *
pensioner	460	510	1 320
Inkomst av kapital	670	190 *	520
Tillfällig verksamhet	20	0 *	70
Inkomst av jordbruk	15 630	0 *	220 *
Inkomst av fastighet	30	50	400
Inkomst av rörelse	60	0	1 500
Avdrag:			
Sammanräknad inkomst	20 160	20 330	35 390 *
Underskott i förvärvskälla	430	730	1 470 *
Sammanräknad nettoinkomst	19 730	19 600	33 920 *
Allmänna avdrag	2 210	880 *	1 790
Taxerad inkomst	17 520	18 730 *	32 040 *
Grundavdrag	4 100	4 060	3 190 *
Beskattningsbar inkomst	13 430	14 660 *	28 850 *
Slutlig skatt	7 660	6 080 *	13 400 *
Inkomst efter skatt	12 240	13 530 *	20 360 *

Jordbrukarna betalade genomsnittligt ca 1 600 mer i slutlig skatt än löntagartvillingarna med samma sammanräknade inkomster. Skillnaden i slutlig skatt beror ej på skillnader i de tre typer av avdrag som görs efter sammanräknad inkomst. Jordbrukarna hade något lägre underskottsavdrag än löntagartvillingarna men klart högre "allmänna avdrag" (sociala avgifter, försäkringar och liknande). Jordbrukarna gynnades i samma omfattning som löntagartvillingarna i förhållande till alla jämnåriga av den avtrappning av grundavdraget som då gjordes för högre inkomster. Skillnaden i slutlig skatt beror till en del på att jordbrukarna betalade viss förmögenhetsskatt samt till en del på egenavgifter. Löntagarnas motsvarande avgifter betalas av arbetsgivarna och ingår ej i sammanräknad inkomst. Vi har ej uppgifter som gör det möjligt att se hur stor del av den slutliga skatten som är förmögenhetsskatt och hur stor del som utgörs av egenavgifter. Statistik som baseras på inkomstbegreppet "sammanräknad inkomst" är således redan av detta skäl ej fullt jämförbar mellan jordbrukare och löntagare.

Löntagartvillingarna med samma inkomster som jordbrukarna uppgivna till beskattningen hade större nytta än jordbrukarna av socialförsäkringarna och bidragssystemet, vilket också förklarar skillnaden i disponibel inkomst trots samma inkomst uppgiven till beskattning (se tabell 5).

Tabell 5. Socialförsäkrings- och bidragssystemets genomsnittliga verkningar år 1973 för heltidsjordbrukare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning och för alla jämnåriga av samma kön

	Jordbrukare	Jämnäriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sjukpenning alla	250	2 060 *	950 *
Sjukpenning bland >0	820	3 230 *	1 930 *
Frivillig sjukpenning	5	0 *	0 *
Tilläggssjukpenning	0	10	10
Moderskapspenning	0	0	0
Bostadsbidrag 1973	320	260	250
Familjebidrag för Vpl	0	10	10
Bidragsförskott	0	30	30
Socialhjälp, medeltal alla	0	230	100
Socialhjälp bland >0	0	1 590	3 000
Andel med socialhjälp	0,0 %	14,3 % *	3,4 %
Arbetsmarknadsbidrag	20	250	60
Summa bidrag	340	790	450
Bidrag bland >0	1 760	2 890	2 920
Andel med bidrag	19,6 %	27,4 %	15,4 %
Barnbidrag	980	600 *	690 *

Jordbrukarna erhöll 1973 genomsnittligt 250 kronor i sjukpenning jämfört med ca 2 000 kronor bland löntagartvillingarna. Jordbrukarna erhöll även klart mindre i sjukpenning än alla jämnåriga, ca 250 kronor jämfört med inte fullt 1 000 kronor under 1973. Det höga sjuk-

penningbeloppet för löntagartvillingarna sammanhänger som vi skall se med att löntagare med de (låga) inkomster som jordbrukarna uppger är en mycket sjuklig grupp med en svag ställning på arbetsmarknaden.

Jordbrukarna hade genomsnittligt något större nytta av bostadsbidraget år 1973 än löntagartvillingarna med samma inkomster uppgivna till beskattning och även större nytta än alla jämnåriga men skillnaderna är ej statistiskt säkerställda.

Ingen av jordbrukarna i urvalet hade under 1973 erhållit socialhjälp jämfört med hela 14 procent av tvillinggruppen av löntagare med samma inkomster uppgivna till beskattning. Denna skillnad vore naturligtvis anmärkningsvärd om den bild av jordbrukarnas konsumtionsutrymme som erhålls enligt tabell 1 är en korrekt bild. Enligt denna ligger ju 65 procent av jordbrukarna på eller under existensminiminormen som i princip är jämförbar med normerna för socialhjälpen.

Löntagartvillingarna liksom alla jämnåriga hade större nytta av arbetsmarknadsbidraget (vid AMS-utbildning) än jordbrukarna liksom troligen av arbetslöshetsförsäkringen. Vi har dock ej tillgång till tillförlitliga uppgifter om utfallet av arbetslöshetsförsäkringen för 1973.

Jordbrukarna hade genomsnittligt något fler barn än löntagartvillingarna och än alla jämnåriga, visar genomsnittssumman för barnbidraget som är 980 för jordbrukarna jämfört med 600 för löntagartvillingarna och 690 för alla jämnåriga. Denna skillnad är statistiskt säkerställd.

Inom ramen för levnadsnivåprojektet har vi för dem som ingick i 1974 års levnadsnivåundersökning insamlat registeruppgifter om inkomstförhållandena också för inkomståret 1975. Det ger oss möjligheter att undersöka om den bild av skatte- och bidragssystemets verkningar som vi fått för år 1973 är stabil eller om individernas inkomstförhållanden förändras snabbt. Mellan 1973 och 1975 sker också ganska omfattande förändringar i skatte- och bidragssystemet. Bland annat blir utfallet från socialförsäkringarna skattepliktigt och de familjepolitiska bidragen ändras. Bland jordbrukarna sker under perioden en successiv övergång från deklaration enligt kontantprincipen till deklaration enligt bokföringsmässiga grunder. Övergången anses medföra att sammanräknad inkomst kommer att sänkas givet samma företagsekonomiska överskott från jordbruket. Viktigt är också att vi kan undersöka om löntagartvillingarna till jordbrukarna består av personer som helt tillfälligt hade så låga inkomster.[1]

[1] Under förutsättning att vi får ekonomidepartementets tillstånd kan vi inom kort redovisa motsvarande inkomstuppgifter för åren 1976 och 1977. Det blir därvid möjligt att bedöma effekterna av den rätt till särbeskattning som infördes från 1976 för jordbrukande makar och de lättnader i egenavgifter för jordbrukarna som infördes från och med 1977.

Tabell 6. Skattesystemets genomsnittliga verkningar inkomståret 1975 för heltidsarbetande jordbrukare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma inkomst uppgiven till beskattning år 1973 samt för alla jämnåriga av samma kön

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Inkomstslag:			
Inkomst av tjänst	5 520	35 180 *	43 580 *
Därav lön m. m.	4 200	27 700 *	38 020 *
pensioner	1 040	2 050	3 620 *
sociala förmåner	450	5 450 *	2 200 *
Inkomst av kapital	1 390	210 *	610 *
Tillfällig verksamhet	1 110	10 *	140 *
Inkomst av jordbruk	25 290	10 *	250 *
Inkomst av fastighet	40	60	460
Inkomst av rörelse	40	60	1 950
S:a övriga inkomstslag	27 870	350 *	3 420 *
Avdrag:			
Sammanräknad inkomst	33 390	35 540	47 240 *
Underskott i förvärvskälla	1 330	990	2 250
Sammanräknad nettoinkomst	32 050	34 550	44 980 *
Allmänna avdrag och grundavdrag	9 470	6 260 *	6 900 *
Beskattningsbar inkomst	22 580	28 290 *	38 080 *
Slutlig skatt	13 770	10 880 *	17 620 *
Inkomst efter skatt 1975	20 010	24 660 *	29 610 *

Av tabell 6 framgår att jordbrukarna och deras tvillinggrupp av löntagare också 1975 hade ungefärligen samma sammanräknad inkomst uppgiven till beskattning. Genomsnittet för jordbrukarna var 33 400 medan genomsnittet för löntagartvillingarna var 35 500. Skillnaden till löntagartvillingarnas förmån förklaras mer än nog av ändringen i beskattningen som gjort en del sociala förmåner skattepliktiga. Löntagartvillingarna är alltså inte en grupp med tillfälligt låga inkomster. De inkomster som jordbrukarna uppger till beskattning ligger också 1975 långt under genomsnittet för alla i jordbrukarnas ålder.

Också 1975 fungerade skattesystemet så att jordbrukarna betalade genomsnittligt mer i slutlig skatt än löntagartvillingarna trots att jordbrukarna hade genomsnittligt större avdrag än löntagartvillingarna. Genomsnittlig slutlig skatt för jordbrukarna var 13 800 jämfört med ca 10 900 för löntagartvillingarna. Att skillnaden i slutlig skatt ökat sedan 1973 både absolut och relativt beror till en del på förmögenhetsskatten och att nya taxeringsvärden för fastigheterna slår igenom från och med år 1975 men sannolikt huvudsakligen på egenavgifterna. Den genomsnittliga beskattningen av jordbrukarna var dock fortfarande klart lägre än den genomsnittliga skatten för alla jämnåriga, 13 800 jämfört med 17 600. I slutlig skatt för alla jämnåriga ingår då ej motsvarig-

heten till jordbrukarnas egenavgifter, som för löntagarnas del betalas som arbetsgivaravgifter.

Tabell 7. Socialförsäkrings- och bidragssystemets genomsnittliga verkningar år 1975 för heltidsjordbrukare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Socialförsäkringar:			
Sjukpenning	450	4 170 *	2 050 *
Sjukpenning bland >0	1 370	6 030 *	4 320 *
Föräldrapenning	0	15	25
Frivillig sjukpenning	5	5	2
Yrkesskadeförsäkring	0	35	45
KSA-Stöd	0	15	20
Arbetsmarknadsstöd	20	1 360 *	400
Arbetsmarknadsstöd bland >0	870	8 810 *	4 410
Övriga bidrag:			
Studiemedel	0	5	10
Bostadstillägg	200	265	285
Bostadstillägg bland >0	840	1 180	1 590
Familjebidrag för Vpl	0	10	6
Bidragsförskott	0	20	22
Socialhjälp	0	130	85
Socialhjälp bland >0	0	2 800	3 480
Barnbidrag	1 150	770 *	870 *
Disponibel inkomst:			
Egen disponibel inkomst	18 680	23 670 *	27 370 *
Disponibel familjeinkomst	24 920	35 820 *	40 010 *
Andel utan disp. familjeinkomst	0,0 %	0,2 %	0,9 %
Under 10 000 i disp. familjeinkomst	7,6 % *	1,6 % *	3,3 % *

Tabell 7 visar att bidragssystemet också 1975 fungerar till löntagartvillingarnas förmån, vilket tillsammans med skattesystemets verkningar förklarar skillnaderna i disponibel inkomst trots att de sammanräknade inkomsterna också 1975 var påtagligt lika.

Att löntagare med samma inkomster som jordbrukarna uppgivna till beskattningen är en grupp med svåra problem framgår indirekt av utfallet på sjukförsäkringen, arbetsmarknadsstödet och socialhjälpen. Inte heller 1975 har någon av jordbrukarna i urvalet erhållit socialhjälp.

Också 1975 är jordbrukarnas familjesituation sådan att de genomsnittligt har högre barnbidrag än löntagartvillingarna och än alla jämn-

åriga. Också 1975 har jordbrukarna samma nytta genomsnittligt sett av bostadstilläggen som löntagartvillingarna.

Paradox 1

En möjlig formulering av den första paradoxen är att jordbrukarna till en del står utanför den välfärdsekonomi som löntagarna är inordnade i.

Jordbrukarna bidrar klart mindre än genomsnittet av alla i jordbrukarnas ålder till det allmänna via beskattningen. De bidrar kanske genomsnittligt lika mycket som löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattningen när man tar hänsyn till arbetsgivaravgiften. Jordbrukarnas situation är emellertid också sådan att de får ut genomsnittligt mindre av framför allt socialförsäkringarna men också av delar av bidragssystemet. Denna skillnad till jordbrukarnas nackdel finns inte bara i relation till löntagartvillingarna utan också till alla jämnåriga.

Denna formulering av paradoxen kompliceras dock om man för in jordbrukspolitiken med de omfattande subventionerna och prisregleringarna som en del av välfärdsekonomin.

1.4 Konsumtionsmönster och konsumtionsnivå

Om den inkomst som jordbrukarna uppgivit för beskattning läggs till grund för beräkning av disponibel inkomst och konsumtionsutrymme skulle 65 procent av jordbrukarna ha konsumtionsnivåer när det gäller privat konsumtion, som ligger på eller under normerna för existensminimum.

I tabell 8 har vi sammanställt de indikatorer på konsumtionsnivå som finns tillgängliga inom ramen för levnadsnivåundersökningen 1974. Indikatorerna ger sammantagna ingen uttömmande bild av konsumtionsnivån. Av de tunga posterna i en hushållsbudget saknas helt indikatorer på matstandard i 1974 års undersökning. Vi har heller inga som helst indikatorer på klädkonsumtion. Indikatorerna täcker dock ganska väl bostadsstandard som är en viktig del av den privata konsumtionen och delar av fritidskonsumtionen.

På grund av att indikatorer saknas på så många områden är det mycket svårt att avge något sammanfattande omdöme om skillnader i konsumtionsnivå mellan jordbrukarna och deras löntagartvillingar.

Vi anser att tabellen *övertygande* visar att konsumtionsnivån bland jordbrukarna inte är så låg som beräkningen av konsumtionsutrymme per familjemedlem angav, när beräkningen grundas på den inkomst som jordbrukarna uppgivit för beskattning samt erlagd slutlig skatt och mottagna bidrag och transfereringar. Den sammantagna bild av konsumtionsnivån bland jordbrukarna som tabellen ger är oförenlig med

Tabell 8. Indikatorer på konsumtionsmönster och konsumtionsnivå bland heltidsjordbrukare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare av samma kön och med samma inkomst uppgiven till beskattning och bland alla jämnåriga av samma kön

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Konsumtionskapital:			
Äger hus	88,0	39,3 *	43,5 *
Äger bostadsrätt	3,3	8,3	11,5 *
Äger bil	77,2	63,6 *	72,5
Bilens värde medeltal 1 000 kr.	8,3	8,3	10,5
Äger båt	18,5	14,7	20,8
Båtens värde (1 000 kr.)	3,3	3,0	5,9
Äger sommarstuga	5,4	18,4 *	25,4 *
Sommarstugans värde (1 000 kr.)	20,0	30,4 *	41,3 *
Bostadsstandard:			
Bor i enfamiljshus	93,5	44,5 *	49,3 *
Medelantal rum	4,2	2,9 *	3,4 *
Bostadskostnad per månad	450,0	510,0	620,0 *
Trångbodd	14,1	11,7	7,0 *
Ej fullt modern bostad	26,1	16,1	10,8 *
Trångbodd och omodernt	4,3	1,1	0,9 *
Utrustning i bostaden:			
Tvättmaskin	81,5	88,4	90,6 *
Frys	93,5	72,5 *	76,1 *
Diskmaskin	25,0	7,7 *	17,0
Telefon	98,9	91,8 *	94,8
Radio	98,9	97,8	98,4
TV	90,2	96,4	95,5 *
Daglig tidning	98,9	89,6 *	93,1 *
Två hyllmeter böcker	62,0	66,3	70,4
Andra indikatorer:			
Gjort semesterresa under 1973	26,1	53,1 *	61,4 *
I Sverige	13,0	36,3 *	39,8 *
I Norden	10,9	15,7	16,4
I Mellaneuropa	2,2	4,6	6,9
I Österuropa	1,1	1,5	1,8
I Sydeuropa	5,4	5,5	10,2
I övriga utlandet	1,1	1,1	2,5
Går på teater	32,6	32,6	45,4 *
Därav ofta	1,1	2,2	6,2 *
Går på bio	20,7	29,3	27,8
Därav ofta	0,0	2,6	2,0
Går på restaurang	37,0	30,7	43,2
Därav ofta	0,0	1,9	3,6
Går på dans	39,1	28,2	32,8
Därav ofta	7,6	3,6	4,0
Går på bingo	6,5	10,5	7,3
Därav ofta	2,2	1,3	1,4

resultatet att 65 procent av jordbrukarna ligger på eller under normerna för existensminimum för privat konsumtion.

Vi föreslår emellertid också som preliminärt omdöme om konsumtionsnivån på basis av tabellen att den inte medger slutsatsen att det finns några systematiska skillnader i konsumtionsnivå mellan jordbrukarna och löntagartvillingarna med samma inkomster uppgivna för beskattning. Jordbrukarna verkar som grupp inte ha det väsentligt bättre än löntagartvillingarna i fråga om privat konsumtion, för att formulera slutsatsen på vardagsspråk.

Vi anser också att tabellen tyder på att jordbrukarna ligger något under genomsnittet för alla jämnåriga.

De två senare slutsatserna har oundvikligen en godtycklig karaktär, eftersom de måste bygga på sammanvägningar för vilka det inte finns några objektiva kriterier. Dessa förslag till slutsatser kan och bör diskuteras. Vi kan bara redovisa hur vi resonerat fram våra respektive förslag till slutsatser på basis av tabellen.

För att jordbrukarna har högre konsumtionsstandard än löntagarna talar:

att en större andel av jordbrukarna har bil
att jordbrukarna har större bostäder
att en större andel av jordbrukarna har frys, diskmaskin, telefon och daglig tidning

För att löntagartvillingarna har högre konsumtionsstandard än jordbrukarna talar:

att en större andel av jordbrukarna har ej fullt moderna bostäder och att de ligger under löntagarna i fråga om tvättmaskin, TV och innehav av böcker
att hälften av löntagartvillingarna mot en fjärdedel av jordbrukarna gjort semesterresa under 1973
att var femte löntagartvilling har sommarstuga

Innehav av sommarstuga är dock tvivelaktigt som kriterium på konsumtionsnivå av flera skäl. Det är snarare fråga om skillnader i konsumtionsmönster och konsumtionsbehov än skillnad i konsumtionsnivå. Semesterresandet är av liknande skäl också svårt att inpassa i jämförelsen.

Enligt många av indikatorerna är det ingen skillnad mellan jordbrukarna och löntagartvillingarna. En viktig punkt, där en skillnad i privat konsumtionsnivå skulle ha kunnat slå igenom, gäller bilarnas värde. En större andel av jordbrukarna har bil men bilarnas värde skiljer sig inte i genomsnitt i varje fall inte enligt ägarnas skattning inför SCB:s intervjuare.

När det gäller jämförelsen med tvillinggruppen av alla jämnåriga till jordbrukarna har vi resonerat på motsvarande sätt och då fäst oss vid

att jordbrukarna ligger under alla jämnåriga i fråga om bostadsstandard enligt nästan alla indikatorer

att tvillinggruppen av alla jämnåriga har högre värden på bil, båt och sommarstuga

att 61 procent av tvillinggruppen av alla jämnåriga gjort semesterresa mot 26 procent av jordbrukarna

att tvillinggruppen av alla jämnåriga ligger högre än jordbrukarna på de fritidsaktiviteter med kostnadsinslag som finns nederst i tabellen (teater, bio, restaurangbesök)

Men slutsatsen måste betraktas som ganska osäker på grund av att vi saknar indikatorer på många områden.

Paradox 2

Jordbrukarna har mycket lägre disponibla inkomster än löntagartvillingarna. Jordbrukarna har också genomsnittligt något större familjer än löntagartvillingarna, varför deras konsumtionsutrymme framstår som väsentligt lägre än löntagartvillingarnas. Men den faktiska konsumtionsnivån verkar vara densamma enligt våra indikatorer, trots olikheten i disponibel inkomst och konsumtionsutrymme.

Vidare bör man ha i minnet att den faktiska konsumtionsnivån är låg både bland jordbrukarna och löntagartvillingarna eller i varje fall lägre än bland alla jämnåriga. När man ser till likviditet och förmögenhet skulle den låga konsumtionsnivån bland jordbrukarna emellertid till någon del vara "frivillig".

Tre faktorer kan möjligen göra dessa paradoxala resultat begripliga.

1. Jordbrukarna kan behöva mindre kontantinkomster för att upprätthålla samma konsumtionsnivå som ett löntagarhushåll i en stad (jfr t. ex. behovet av sommarstuga, alla måltider lagade inom hushållet, m. m.).

2. Det faktiska konsumtionsutrymmet kan vara något större bland jordbrukarna än våra beräkningar ger vid handen om schablonmomenten i jordbruksbeskattningen undervärderar naturainkomster och användning av bil, telefon, el, m. m. i hushållet.

3. Jordbrukarnas konsumtionsmönster och konsumtionsnivå kan också bli präglat av att utvecklingen av jordbruket lätt blir det helt dominerande livsmålet och livsintresset och att detta på ett mycket påtagligt sätt stimuleras av skattereglernas utformning.

Den övergripande slutsatsen av redovisningen av de ekonomiska förhållandena i anslutning till motionärernas frågeställning blir att jordbrukare och löntagare ej bör jämföras enligt sammanräknad inkomst uppgiven till beskattning. En rättvisande jämförelse måste bygga på en mängd olika indikatorer eftersom deras respektive ekonomiska situation är så olikartad.

II Jordbrukarnas levnadsnivå i andra avseenden

Motionärernas frågeställning gäller ej endast ekonomiska förhållanden utan också jordbrukarnas levnadsnivå i andra avseenden. Redovisningen i det följande görs inom ramen för det levnadsnivåbegrepp som användes i rapporterna till låginkomstutredningen på basis av 1968 års levnadsnivåundersökning med de modifieringar som gjorts i arbetet med 1974 års undersökning. De flesta indikatorerna inom bostadskomponenten har redovisats i föregående avsnitt som indikatorer på konsumtionsnivå. En översikt över redovisningen i det följande ges av uppställningen nedan, där tabellerna under de olika komponenterna i den standardiserade tabellserien finns upptagna.

SYSSELSÄTTNING OCH ARBETSFÖRHÅLLANDEN

1. Sysselsättningsvolym och arbetslöshet
2. Fysiska arbetsmiljöförhållanden
3. Fysiska och psykiska arbetskrav
4. Arbetets påfrestningar på individen
5. Jämställdhet i hushållsarbete (ingår ej)

HÄLSA OCH VÅRDKONSUMTION

1. Hälsotillstånd
2. Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning
3. Tobaks- och alkoholvanor

UTBILDNING

1. Utbildning och fritidsstudier

POLITISKA RESURSER

1. Fackligt och politiskt deltagande
2. Relation till myndigheter

SÄKERHET TILL LIV OCH EGENDOM

1. Utsatthet för brott
2. Utsatthet för olycksfall

FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH SOCIALA RELATIONER

1. Familjeförhållanden och sociala relationer
2. Uppväxtförhållanden (ingår ej)

FRITID OCH KULTUR

1. Semester och semesteranvändning
2. Fritidsaktiviteter
3. Religiös aktivitet

II: 1 Sysselsättning och arbetsförhållanden

1.1 Sysselsättningsvolym och arbetslöshet

Jordbrukarna har nästan dubbelt så hög årsarbetstid som löntagare med samma inkomster, vilka genomsnittligt varit arbetslösa en månad under 1973.

Tabell 9. Sysselsättningsförhållanden för heltidsjordbrukare, för jämnåriga löntagare med samma inkomst och för alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sysselsättning under 1973:			
Heltidsarbetande hela året	88,0	61,9 *	73,5 *
Deltids- eller delårsarbete	6,5	30,9 *	12,6
Inget förvärvsarbete 1973	0,0	6,3 *	11,1 *
Årsarbetstimmar:			
Som heltidsarbetande anställd	107	1 502 *	1 481 *
Som deltidsarbetande anställd	21	79 *	34
Som jordbrukare	2 843	5 *	12 *
Som medhjälpare i jordbruk	0	2	8
Som företagare	14	4	236 *
Som medhjälpare i företag	0	36	3
Som fri yrkesutövare	46	13 *	35
Summa årsarbetstimmar	3 034	1 643 *	1 819 *
Kontakt med arbetsförmedlingen:			
Besök under 1973, andel	2,2	25,9 *	7,8
Besök under 1968—72	6,5	39,8 *	15,4 *
Arbetslöshet:			
Arbetslös vid intervjutillfället	0,0	0,3	1,5
Någon gång under 1973	2,2	17,9 *	4,1
Arbetslös hela 1973	0,0	0,4	0,4
Arbetslöshetsveckor 1973 medeltal	0,4	4,2 *	0,7
Arbetslöshetsveckor medeltal bland > 0	17,0	23,8 *	18,5
Under de senaste 5 åren	7,6	35,4 *	11,5
Någon gång mer än 2 månader	7,6	43,1 *	21,6 *

Enligt tabellen har jordbrukarna arbetat i genomsnitt 3 034 årstimmar jämfört med löntagartvillingarnas genomsnitt på 1 643 timmar, dvs. nästan dubbelt så mycket. Jämförelsen av årsarbetstid är dock problematisk. Jordbrukarnas arbetstid har sociologiskt inte samma innebörd som löntagarnas. Skillnaden mellan arbete och fritid är mera flytande för jordbrukarna. I jordbrukarnas arbetstid ingår sannolikt en del moment som löntagarna måste avsätta fritid för, t. ex. skötsel och underhåll av bil, hus, verktyg, m. m.

Löntagarnas arbetstid är oftast ordinarie arbetstid och innefattar ej raster och restid medan jordbrukarnas arbetstidsuppgift sannolikt skall uppfattas som bruttoarbetstid, dvs. all tid som åtgår till arbete. Å andra sidan innefattar vårt arbetstidsmått också semester och sjukskrivningstid med bibehållen anställning. Som vi skall se är löntagartvillingarna sjukskrivna betydligt mer än jordbrukarna och har längre uttagen semester. Det är alltså bara med betydande reservationer (åt båda hållen) som vi kan jämföra de enligt tabellen uppgivna årsarbetstiderna.

Skillnaden i årsarbetstid är också delvis ofrivillig för löntagartvillingarnas del. Som framgår av tabellen har de varit arbetslösa genomsnittligt 4,2 veckor under 1973, dvs. ganska precis en månad. Under 1973 har två procent av jordbrukarna jämfört med 18 procent av löntagartvillingarna varit arbetslösa minst en vecka. Motsvarande siffror för de fem år som föregick intervjutillfället är 8 procent respektive 35 procent.

När jordbrukarna jämförs med alla jämnåriga i landet framkommer likartade men ej lika markerade skillnader, vilket talar för att jämförelsegruppen bland löntagarna har en mycket svag ställning på arbetsmarknaden i jämförelse med landets övriga befolkning.

1.2 Fysiska arbetsmiljöförhållanden

Dåliga fysiska arbetsmiljöförhållanden är vanligare förekommande bland jordbrukarna än bland löntagarna. Andelen som ständigt utsätts för negativa arbetsmiljöfaktorer är dock lägre bland jordbrukarna.

Tabell 10. Arbetsmiljöförhållanden för heltidsjordbrukare, för jämnåriga löntagare med samma inkomst och för alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Inomhusarbete	4,3	61,2 *	59,0 *
Arbete utomhus mindre del	8,7	14,2	15,9
Arbete utomhus största del	65,2	20,6 *	21,1 *
Utsätts i arbetet för:			
Smuts	98,9	61,3 *	51,8 *
Svär nedsmutsning	44,6	31,1 *	22,6 *
Något buller	64,1	51,7 *	45,5 *
Öronbedövande buller jämt	5,4	19,7 *	16,1 *
Drag	29,3	37,4	31,5
Fukt	81,5	32,5 *	32,9 *
Ofta våta kläder	4,3	9,4	6,4
Gas, damm, rök	75,0	55,0 *	41,7 *
Därav ofta	18,5	26,5	22,4
Därav för jämnan	5,4	20,8 *	14,6 *
Giftiga ämnen	40,2	24,2 *	24,7 *
Därav ofta	5.4	12,2	9,4
Därav för jämnan	3,3	8,5	6,2

Andelen som i *någon utsträckning* utsätts för smuts, buller, fukt, gas, damm, rök respektive giftiga ämnen i sitt arbete är större bland jordbrukarna än bland löntagarna. Andelen som *ofta eller för jämnan* utsätts för öronbedövande buller respektive gas, damm eller rök är dock lägre bland jordbrukarna. Skillnaderna är statistiskt säkerställda.

Resultaten tyder även på att andelen som arbetar på dragiga arbetsplatser, som ofta får våta arbetskläder till följd av arbetet eller som ofta eller för jämnan kommer i kontakt med giftiga ämnen i arbetet är lägre bland jordbrukarna än bland löntagarna. Dessa skillnader är dock ej statistiskt säkerställda.

1.3 Fysiska och psykiska arbetskrav

Jordbrukarna utsätts totalt sett för väsentligt hårdare fysiska arbetskrav än löntagarna men har i avsevärt mindre utsträckning psykiskt belastande arbeten.

Tabell 11. Fysiska och psykiska arbetskrav för heltidsjordbrukare, för jämnåriga löntagare med samma inkomst och för alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Fysiska krav:			
Måste kunna lyfta 60 kg	92,4	54,4 *	46,0 *
Sådan styrka behövs dagligen	64,1	28,7 *	24,8 *
Övrigt fysiskt krävande	73,9	37,0 *	37,6 *
Lyft och krävande	70,7	24,4 *	24,4 *
Skakningar, vibrationer	53,3	14,9 *	14,0 *
Därav ofta	14,1	6,3	6,3 *
Därav för jämnan	1,1	5,0	3,9
Ensidiga arbetsrörelser	27,2	42,2 *	33,4
Olämpliga arbetsställningar	68,5	38,0 *	35,3 *
Ensidigt och olämpligt	22,8	22,7	18,1
Psykiska krav:			
Psykiskt ansträngande	8,7	32,1 *	43,3 *
Jäktigt	51,1	48,9	66,8 *
Enformigt	6,5	21,7 *	16,4 *
Jäktigt och enformigt	3,3	11,0 *	10,2 *

Andelen som i arbetet behöver en fysisk styrka motsvarande den som behövs för att lyfta 60 kilo är större bland jordbrukarna än bland löntagarna. Nästan alla jordbrukare (92 procent) mot drygt hälften (54 procent) av löntagartvillingarna anser att man behöver kunna lyfta 60 kilo för att klara av arbetet. Två av tre jordbrukare behöver sådan styrka dagligen mot en av fyra bland löntagartvillingarna. Likaså är andelen som har ett i övrigt fysiskt krävande arbete, som utsätts för kraf-

tiga skakningar eller vibrationer i arbetet eller som tvingas till olämpliga arbetsställningar, större bland jordbrukarna än bland löntagarna. Endast ifråga om upprepade eller ensidiga arbetsrörelser är andelen lägre bland jordbrukarna än bland löntagarna. Alla skillnader som här noterats är statistiskt säkerställda.

Andelen som anser sitt arbete vara psykiskt ansträngande, enformigt respektive jäktigt *och* enformigt är klart högre bland löntagarna. Jordbrukarnas arbete är således enligt våra intervjuuppgifter klart mindre psykiskt belastande än löntagartvillingarnas.

1.4 Arbetets påfrestningar på individen

Resultaten tyder på att jordbrukarna i något högre utsträckning än löntagarna är fysiskt pressade av sitt arbete men att de i avsevärt mindre utsträckning är psykiskt pressade.

Tabell 12. Arbetets påfrestningar på individen för heltidsjordbrukare, för jämnåriga löntagare med samma inkomst och för alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Ofta kroppsligt utmattad	25,0	27,8	20,6
Daglig svettning	66,3	36,7 *	28,9 *
Ofta psykiskt utmattad	1,1	14,4 *	14,9 *
Olycksfall i arbetet sen. året	9,8	7,1	6,8

Ingen statistiskt säkerställd skillnad föreligger mellan jordbrukarna och löntagarna i fråga om andelen som uppger sig ofta vara kroppsligt utmattad efter arbetet. Frågan ger svar på hur stor andel som i sitt arbete *utsätts för fysiska krav överstigande de egna resurserna*, varför den kan anses vara den viktigaste indikatorn på arbetets fysiska påfrestningar på individen. Eftersom en avsevärt större andel av jordbrukarna än av löntagarna uppger sig dagligen bli svettiga i sitt arbete till följd av kroppsansträngning, anser vi dock att resultaten talar för att jordbrukarna pressas fysiskt något hårdare i arbetet än löntagarna.

En avsevärt mindre andel av jordbrukarna än av löntagarna är ofta psykiskt utmattade efter arbetet, dvs. utsätts i sitt arbete för psykiska krav överstigande de egna resurserna, varför slutsatsen blir att jordbrukarna i avsevärt mindre utsträckning än löntagarna är psykiskt pressade av arbetet.

II: 2 Hälsa och vårdkonsumtion

2.1 Hälsotillstånd

Såväl fysiskt som psykiskt har jordbrukarna klart bättre hälsotillstånd än löntagarna. Jordbrukarna har också ett bättre hälsotillstånd än alla jämnåriga, särskilt i fråga om psykiskt välbefinnande.

Tabell 13. Hälsotillstånd bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Fysiskt välbefinnande:			
Nedsatt rörelseförmåga	19,6	32,9 *	23,4
Därav kraftigt rörelsehindrad	6,5	10,9	8,6
Synnedsättning	3,3	18,3 *	8,0
Hörselnedsättning	16,3	26,9	19,9
Dåliga tänder	14,1	21,2	13,5
Något cirkulationsbesvär	21,7	41,2 *	33,5 *
Svåra cirkulationsbesvär	6,5	12,9	6,0
Någon värk i axlar, ben, leder	58,7	59,6	48,8
Därav svår värk	10,9	9,8	9,4
Huvudvärk, svåra besvär	4,3	8,7	8,2
Psykiskt välbefinnande:			
Någon trötthet sen. 14 dagar	45,7	44,1	36,7
Därav påfallande dagtrött	12,0	23,9 *	16,9
Därav trött för jämnan	4,3	6,3	6,3
Nedsatt psyk. välbefinnande sen. år	13,0	31,1 *	24,7 *
Därav nervösa besvär	3,3	23,6 *	16,6 *
Därav sömnbesvär	2,2	10,7 *	8,9 *
Därav depressioner	1,1	3,9	3,0
Antal sjukdomssymtom:			
0—2 symtom	29,3	20,7	30,7
3—5 symtom	35,9	32,1	29,8
6—9 symtom	23,9	19,1	18,5
10 eller fler symtom	10,9	28,1 *	20,7 *
Medeltal symtom	4,9	7,6 *	6,0
Medeltal bland > 0	5,3	7,9 *	6,5

Andelen med nedsatt rörelseförmåga, synnedsättning respektive cirkulationsbesvär är lägre bland jordbrukarna än bland löntagarna. Med undantag för värk i axlar, ben eller leder tyder även övriga indikatorer på ett bättre fysiskt hälsotillstånd bland jordbrukarna än bland löntagarna.

I fråga om psykiskt välbefinnande föreligger statistiskt säkerställda skillnader i samband med indikatorerna "dagtrötthet", "nedsatt psykiskt välbefinnande senaste året", "nervösa besvär" och "sömnbesvär". Jord-

brukarna verkar ha ett klart bättre psykiskt hälsotillstånd än löntagarna.

När jordbrukarna jämförs med alla jämnåriga framkommer likartade men ej lika markerade skillnader som när jordbrukarna jämförs med löntagarna. Förhållandet gäller samtliga indikatorer på fysiskt och psykiskt välbefinnande med undantag för indikatorn "trött för jämnan". Detta indikerar att den jämförelsegrupp bland löntagarna som vi använder oss av, såväl fysiskt som psykiskt, har klart sämre hälsotillstånd än landets övriga befolkning. Det betyder också att jordbrukarna är genomsnittligt friskare än sina jämnåriga.

Huruvida detta är en effekt av arbetets karaktär och övriga förhållanden är svårt att säga utan ytterligare undersökningar. Selektionseffekten skulle innebära att den som blir sjuklig slutar med jordbruket eller inte kan bli jordbrukare.

2.2 Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning

Såväl vårdkonsumtion (sjukhusvistelse, läkarbesök, medicinkonsumtion) som aktivitetsnedsättning till följd av sjukdom (sängliggande, sjukskrivning) är lägre bland jordbrukarna än bland löntagartvillingarna och också lägre än bland alla jämnåriga.

Tabell 14. Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Vårdkonsumtion:			
Vårdats på sjukhus	3,3	17,3 *	12,3 *
Medeltal vårdveckor	0,1	0,7 *	1,1
Besökt läkare senaste 12 mån.	48,9	69,3 *	57,3
1—5 läkarbesök	41,3	47,9	47,1
Mer än 10 läkarbesök	2,2	4,5	2,9
Medeltal läkarbesök alla	3,2	5,1 *	3,7
Besökt psykiater sen. året	1,1	3,6	2,7
Besökt tandläkare sen. året	44,6	40,4	56,4 *
Medicinkonsumtion:			
Smärtstillande medel	20,7	26,5	23,5
Hostmedicin	3,3	4,7	3,4
Lugnande medicin	1,1	11,7 *	8,5 *
Sömnmedel	2,2	5,1	5,8
Diuretika	2,2	6,0	3,3
Hjärt/kärlmedicin	4,3	13,5 *	7,8
Digitalis	1,1	3,5	1,6
Ulcus	4,3	5,8	3,8
Antibiotika	0,0	2,2	1,7
Diabetes	1,1	3,6	1,7
Antireumatiska	0,0	1,4	1,3
Någon receptmedicin	12,0	33,0 *	23,5 *

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Aktivitetsnedsättning:			
Sängliggande någon tid 1973	21,7	43,1 *	34,3 *
Sängliggande minst 2 veckor	6,5	17,1 *	13,3
Sängliggande, medeltal veckor	0,3	1,0 *	0,9
Sjukskriven minst 1 dag 1973	30,4	64,8 *	50,5 *
300 eller fler sjukdagar	1,1	3,3	1,8
Medeltal sjukdagar 1973	10,5	53,1 *	23,8 *
Medeltal sjukdagar bland > 0	34,6	81,9 *	47,1 *
Sjukskriven minst 1 dag 1974	35,9	65,1 *	48,8 *
300 eller fler sjukdagar	0,0	2,9	1,4
Medeltal sjukdagar 1974	11,3	47,8 *	22,6
Medeltal sjukdagar bland > 0	31,6	73,4 *	46,4
Sjukskriven minst 1 dag 1975	32,6	69,2 *	47,5 *
300 eller fler sjukdagar	0,0	4,1 *	1,5
Medeltal sjukdagar 1975	15,9	53,4 *	22,6
Medeltal sjukdagar bland > 0	48,8	77,1 *	47,6

Andelen som under 12-månadersperioden före intervjutillfället vårdats på sjukhus eller besökt läkare är avsevärt lägre bland jordbrukarna än bland löntagarna. Av jordbrukarna har tre procent varit inlagda på sjukhus mot 17 procent av löntagartvillingarna och tolv procent av alla jämnåriga. Medeltalet vårdveckor respektive medeltalet läkarbesök är likaså lägre bland jordbrukarna.

Andelen som under 14-dagarsperioden före intervjutillfället använt någon receptbelagd medicin är ca tre gånger större bland löntagarna än bland jordbrukarna, 33 procent jämfört med 12 procent.

I fråga om aktivitetsnedsättning till följd av sjukdom är såväl andelen som under 12-månadersperioden före intervjutillfället varit sängliggande p. g. a. sjukdom som andelen som under åren 1973—75 varit sjukskriven någon tid, avsevärt lägre bland jordbrukarna än bland löntagarna. Jordbrukarna har i båda fallen knappt hälften så höga andelar. Även medeltalet veckor intervjupersonerna varit sängliggande respektive medeltalet sjukskrivningsdagar är avsevärt lägre bland jordbrukarna.

Samtliga ovan relaterade skillnader är statistiskt säkerställda.

När jordbrukarna jämförs med alla jämnåriga av samma kön framkommer likartade men ej lika markerade skillnader som när jordbrukarna jämförs med löntagare med samma inkomster. Detta indikerar att

jämförelsegruppen bland löntagarna även i fråga om vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning till följd av sjukdom är en utsatt grupp i jämförelse med landets övriga befolkning.

Det ger också ökad tyngd åt resultaten i föregående avsnitt att jordbrukarna genomsnittligt är friskare än sina jämnåriga, även om den lägre vårdkonsumtionen också till någon del kan vara en följd av att kraven från jordbruksdriften kan göra jordbrukaren mindre benägen att söka vård.

2.3 Tobaks- och alkoholvanor

Skillnader i jordbrukarnas respektive löntagarnas tobaks- och alkoholvanor föreligger endast i fråga om andelen nykterister som är betydligt större bland löntagartvillingarna. Jordbrukarna skiljer sig ej från alla jämnåriga i fråga om tobaks- och alkoholvanor.

Tabell 15. Tobaks- och alkoholvanor bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Tobaksvanor:			
Röker ej	55,4	53,2	51,2
Röker	44,6	46,8	48,8
Därav mer än 10 cig.	23,9	19,5	23,8
Alkoholvanor:			
Använder ej alkohol	14,1	30,2 *	16,6
Använder alkohol	85,9	69,8 *	83,4

Inga statistiskt säkerställda skillnader föreligger mellan jordbrukarna och löntagarna i fråga om andelen rökare respektive andelen som röker 10 eller fler cigarretter per dag.

Andelen nykterister, dvs. andelen som uppgett att de ej använder alkohol, är dock avsevärt större bland löntagarna än bland jordbrukarna, 30 respektive 14 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd.

Jordbrukarna skiljer sig ej från alla jämnåriga när det gäller tobaks- och alkoholvanor.

Skillnaderna i hälsotillståndet kan således ej förklaras av skillnader i tobaks- och alkoholvanor.

II: 3 Utbildning

3.1 Utbildning och fritidsstudier

Jordbrukarna har genomsnittligt kortare formell skolutbildning och lägre utbildningsnivå än löntagarna men deltar i större utsträckning än dessa i studiecirklar.

Tabell 16. Utbildning och studier bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Antal skolår:			
Högst 6 skolår	46,7	34,2 *	27,8 *
Lägst 12 skolår	6,5	12,5	17,9 *
Medeltal skolår	7,3	8,0 *	8,7 *
Utbildningsnivå:			
Enbart folkskola	72,8	66,1	58,1 *
Folkskola + yrkesutbildning	15,2	13,4	16,5
Enbart real- el. grundskola	3,3	5,6	4,0
Realskola + yrkesutbildning	5,4	10,3	10,7
Studentexamen	3,3	3,4	6,1
Akademisk examen	0,0	1,2	4,5 *
Senaste skolår:			
Under utbildning	0,0	1,2	2,1
1973—1974	2,2	5,4	2,7
1970—1972	4,3	5,1	3,3
1960—1969	5,4	7,5	10,4
1940—1959	37,0	23,8 *	30,7
—1939	51,1	56,9	50,5
Deltar i studiecirklar	51,1	23,5 *	24,0 *
Därav ofta	19,6	13,1	9,7 *

En större andel av jordbrukarna än av löntagarna har en skol- och yrkesutbildning som sammanlagt varat högst 6 år. Genomsnittligt antal skolår är också lägre bland jordbrukarna. Skillnaderna är statistiskt säkerställda.

Resultaten tyder även på att en större andel av jordbrukarna än av löntagarna har enbart folkskoleutbildning, varför slutsatsen blir att jordbrukarna har en något lägre utbildningsnivå än löntagarna.

Andelen som deltar i studiecirklar är dock dubbelt så stor bland jordbrukarna som bland löntagarna, 51 procent jämfört med 24 procent.

Jämfört med alla jämnåriga har jordbrukarna klart lägre formell skolutbildning. Jordbrukarna har genomsnittligt 1,4 år kortare skolgång än genomsnittet för alla jämnåriga.

II: 4 Politiska resurser

4.1 Fackligt och politiskt deltagande

Jordbrukarna skiljer sig ej från löntagarna beträffande fackligt deltagande men är i avsevärt högre grad politiskt organiserade och aktiva. De båda gruppernas kanaler för politisk argumentering skiljer sig från varandra.

Tabell 17. Fackligt och politiskt deltagande bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Fackligt deltagande:			
Fackligt organiserad	76,1	80,7	72,4
Därav fackligt aktiv	43,5	41,4	43,6
Därav förtroendeman	21,7	19,2	26,5
Politiskt deltagande:			
Politiskt organiserad	75,0	29,5 *	27,1 *
Därav politiskt aktiv	51,1	20,5 *	19,4 *
Därav förtroendeman	23,9	6,6 *	6,5 *
Politisk argumentation:			
Talat inför ett möte	41,3	31,8	44,0
Därav anförande	20,7	18,2	25,7
Skrivit i tidning	7,6	9,7	17,1 *
Därav artikel	4,3	5,9	10,4
Deltagit i demonstration	7,6	32,3 *	25,9 *
Tagit personlig kontakt	20,7	6,7 *	14,7
Utanförstående	8,7	8,5	13,2

Ingen skillnad föreligger mellan jordbrukarna och löntagarna i fråga om andelen fackligt organiserade, fackligt aktiva eller fackliga förtroendemän. En avsevärt större andel av jordbrukarna än av löntagarna är dock politiskt organiserade, 75 procent jämfört med 30 procent, politiskt aktiva, 51 procent jämfört med 20 procent, samt politiska förtroendemän, 24 procent jämfört med 7 procent.

De båda gruppernas kanaler för politisk argumentering skiljer sig från varandra. Jordbrukarna tar i avsevärt större utsträckning än löntagarna kontakt med någon person i ansvarig ställning för att påverka beslut i samhällsfrågor, medan löntagarna i högre utsträckning deltar i offentliga demonstrationer.

Samtliga ovan relaterade skillnader är statistiskt säkerställda.

Andelen fackligt och politiskt utanförstående, dvs. som ej är fackligt eller politiskt organiserade, som aldrig talat inför något möte, som aldrig skrivit någon insändare eller artikel, som aldrig demonstrerat och som aldrig tagit kontakt med någon ansvarig person för att påverka ett beslut, uppgår i båda grupperna till ca 8,5 procent.

4.2 Relation till myndigheter

En avsevärt större andel av jordbrukarna än av löntagarna anser sig ha blivit felaktigt eller orättvist behandlad av någon myndighet. Jordbrukarna är bättre ställda än löntagartvillingarna när det gäller att kunna överklaga myndighetsbeslut.

Tabell 18. Relation till myndigheter bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sökt rättelse	45,7	21,7 *	30,6 *
Därav överklagat skriftligt	31,5	16,1 *	22,7
Kan själv överklaga beslut	66,3	46,7 *	63,6
Kan få hjälp att överklaga	25,0	32,5	26,6
Politiskt fattig	8,7	20,8 *	9,8
Felaktigt behandlad av:			
Sjukkassan/försäkringskassan	1,1	5,2	5,0
Bostadsförmedlingen	1,1	2,1	4,1
Arbetslöshetskassan	0,0	1,4	0,8
Arbetsförmedlingen	0,0	2,7	1,7
Taxeringsnämnd	37,0	10,3 *	19,6 *
Socialnämnd	1,1	2,9	1,8
Barnavårdsnämnd	0,0	0,4	0,8
Nykterhetsnämnd	0,0	0,2	0,4
Lantbruksnämnd	10,9	2,4 *	0,7 *
Sjukhus eller läkare	8,7	3,2	4,4
Polismyndighet	1,1	2,9	3,2
Domstol	1,1	2,4	1,9
Skola eller skolmyndighet	5,4	4,0	2,0 *
Militärmyndighet	2,2	5,1	4,5
Länsstyrelse	3,3	4,3	3,2
Av minst en myndighet	48,9	26,5 *	32,1 *
Försäkringsbolag	10,9	5,2	8,2
Arbetsgivare	0,0	7,7 *	6,9 *
Fackförening	0,0	3,2	1,8

Andelen som någon gång försökt få rättelse i någon myndighets beslut är avsevärt större bland jordbrukarna än bland löntagarna. Andelen politiskt fattiga, dvs. som ej kan överklaga ett beslut och som ej känner någon som kan hjälpa dem med detta, är mindre än hälften så stor bland jordbrukarna som bland löntagarna, nio procent jämfört med 21 procent.

En nästan dubbelt så stor andel av jordbrukarna som av löntagarna anser sig någon gång blivit felaktigt eller orättvist behandlad av någon myndighet, 49 procent jämfört med 26 procent. Mer än var tredje jordbrukare anser sig blivit felaktigt eller orättvist behandlad av taxeringsnämnden och drygt var tionde av lantbruksnämnden.

II: 5 Säkerhet till liv och egendom

5.1 Utsatthet för brott

Jordbrukarna är något mindre utsatta för stöld och klart mindre utsatta för våldsbrott än löntagartvillingarna.

Tabell 19. Utsatthet för brott under föregående tolvmånadersperiod bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Stöld och skadegörelse:			
Utsatt för stöld	3,3	8,0	8,9
Därav polisanmäld	0,0	5,5 *	5,9 *
Fått egendom förstörd	6,5	7,4	7,5
Därav polisanmäld	3,3	2,1	3,0
Stöld eller skadegörelse	8,7	12,1	12,3
Utan ekonomisk förlust	1,1	5,1	4,4
Med ekonomisk förlust	7,6	7,0	8,0
Genomsnittlig förlust i kr.	14	37	43
Genomsnittlig förlust > 0	208	520	553
Utsatt för våld/hot om våld:			
Våld med kroppsskada	0,0	0,8	0,7
Våld utan kroppsskada	0,0	1,8	0,9
Hot om våld	0,0	6,8 *	2,3
Något av ovanstående	0,0	7,8 *	3,0
Därav polisanmält	0,0	1,3	1,1
Plats för våld:			
Bostad	0,0	0,1	0,4
Arbetsplats	0,0	5,8 *	1,3
Tåg, buss	0,0	0,1	0,3
Restaurang	0,0	1,7	0,3
Gatan	0,0	0,6	1,0
Annan plats	0,0	0,3	0,4

9 procent av jordbrukarna jämfört med 12 procent av löntagarna har under 12-månadersperioden före intervjutillfället varit utsatta för stöld eller skadegörelse. Skillnaden är något större i fråga om andelen som varit utsatt för stöld än i andelen som fått egendom förstörd.

Den genomsnittliga rent ekonomiska förlusten i samband med stöld eller skadegörelse är obetydlig för båda grupperna. Utslagen på alla jordbrukarna var den genomsnittliga förlusten, som ej ersattes av försäkringsbolag eller på annat sätt, 14 kronor och bland löntagarna 37 kronor. Bland dem som lidit ekonomisk skada i samband med detta uppgick den genomsnittliga ekonomiska förlusten till 210 kronor bland jordbrukarna och till 520 kronor bland löntagartvillingarna. Skillnaderna är dock ej statistiskt säkerställda.

I fråga om utsatthet för våld eller hot om våld tyder resultaten genomgående på en mindre utsatthet bland jordbrukarna än bland löntagarna. Ingen av jordbrukarna jämfört med 8 procent av löntagarna uppger sig varit utsatta för våld och/eller hot om våld under 12-månadersperioden före intervjutillfället.

Jordbrukarna polisanmäler också brotten i mindre utsträckning än löntagarna.

5.2 Utsatthet för olycksfall

Ingen systematisk skillnad föreligger mellan jordbrukarna och löntagartvillingarna i fråga om utsatthet för olycksfall.

Tabell 20. Utsatthet för olycksfall under föregående tolvmånadersperiod bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Utsatt för olycksfall	14,1	11,3	10,8
Därav utan bestående men	10,9	6,8	7,5
Med bestående men	3,3	4,4	3,3
Därav med svåra men	0,0	2,4	1,1
Plats för olycka:			
I hemmiljö	3,3	1,2	2,0
På arbetsplatsen	9,8	7,1	6,0
I trafiken	0,0	0,8	0,9
Under sport	0,0	1,2	1,3
Annat	1,1	1,0	0,7

Andelen som varit utsatt för något olycksfall under 12-månadersperioden före intervjutillfället är något större bland jordbrukarna än bland löntagartvillingarna men skillnaden är inte statistiskt säkerställd. Skillnaden ligger också främst på olyckor utan bestående men. Av jordbrukarna har ingen i urvalet råkat ut för olyckor med bestående men under den senaste 12-månadersperioden jämfört med 2,4 procent av löntagartvillingarna. Men inte heller den skillnaden är statistiskt säkerställd.

Inte heller i förhållande till alla jämnåriga förcligger någon systematisk skillnad.

II: 6 Familjeförhållanden och sociala relationer

6.1 Familjeförhållanden och sociala relationer

Jordbrukarnas familjeförhållanden skiljer sig från löntagarnas genom en lägre andel frånskilda samt ett något högre genomsnittligt antal barn. Resultaten tyder också på att social isolering är något mindre förekommande bland jordbrukarna än bland löntagarna.

Tabell 21. Familjeförhållanden och sociala relationer bland heltidsjordbrukare, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Civilstånd:			
Gift	78,3	75,9	78,5
Ogift, ej samb.	17,4	17,0	13,5
Frånskild	0,0	6,0 *	6,0 *
Änkling/änka	4,3	1,0	1,9
Antal barn:			
Inga barn	23,9	34,3	23,7
Fyra eller fler barn	20,7	12,9	11,1 *
Medeltal barn	2,1	1,6 *	1,8 *
Umgänge:			
Brukar besöka släkt	90,2	87,0	88,6
Besöker släkt ofta	23,9	24,2	26,1
Brukar ha släkt på besök	96,7	90,2	90,0 *
Har släkt på besök ofta	35,9	22,0 *	24,1 *
Mycket släktumgänge	32,6	27,2	30,1
Släktumgänge, skalmedelvärde	3,5	3,2	3,3
Brukar besöka vänner	97,8	97,0	93,6
Besöker vänner ofta	25,0	28,5	27,0
Brukar ha vänner på besök	97,8	95,8	94,1
Har vänner på besök ofta	30,4	25,4	26,9
Mycket vänumgänge	31,5	29,5	29,3
Vänumgänge, skalmedelvärde	3,5	3,5	3,4
Mycket umgänge	15,2	9,4	10,7
Umgänge, skalmedelvärde	5,0	4,7	4,7
Isolering:			
Föga släktumgänge	7,6	14,6	13,0
Inget släktumgänge	2,2	7,8	7,2
Föga vänumgänge	2,2	3,9	7,5
Inget vänumgänge	1,1	2,1	3,4
Föga umgänge	3,3	8,7	9,4
Inget umgänge alls	0,0	0,5	1,2

Statistiskt säkerställda skillnader mellan jordbrukarnas och löntagarnas familjeförhållanden föreligger endast med avseende på andelen frånskilda och genomsnittligt antal barn. Ingen av jordbrukarna jämfört med

6 procent av löntagarna är frånskild. Jordbrukarna har genomsnittligt 2,1 barn medan motsvarande antal bland löntagarna är 1,6.

36 procent av jordbrukarna jämfört med 22 procent av löntagarna uppger sig ha släkt på besök ofta. Detta är den enda statistiskt säkerställda skillnaden med avseende på sociala relationer, men även övriga indikatorer på socialt umgänge och isolering tyder på att umgänget är något större bland jordbrukarna än bland löntagarna och att andelen socialt isolerade är mindre.

II: 7 Fritid och kultur

7.1 Semester och semesteranvändning

Jordbrukarna har tagit ut genomsnittligt kortare semestrar samt gör semesterresor och vistas i sommarstugor i mindre omfattning än löntagarna.

Tabell 22. Semester och semesteranvändning bland heltidsjordbrukare, bland löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Semesterns längd 1973:			
Tagit ut 1—10 semesterdagar	14,1	6,3 *	3,2 *
Tagit ut 11—23 semesterdagar	7,6	15,4	14,3
Tagit ut 24 semesterdagar	0,0	35,6 *	31,5 *
Tagit ut 25 eller fler dagar	4,3	16,0 *	26,4 *
Medeltal uttagna sem.dagar	3,7	16,6 *	19,5 *
Medeltal bland > 0	14,3	22,6 *	25,7 *
Semesterresa:			
Gjort semesterresa under 1973	26,1	53,1 *	61,4 *
I Sverige	13,0	36,3 *	39,8 *
I Norden	10,9	15,7	16,4
I Mellaneuropa	2,2	4,6	6,9
I Österuropa	1,1	1,5	1,8
I Sydeuropa	5,4	5,5	10,2
I övriga utlandet	1,1	1,1	2,5
Stugvistelse:			
Vistats i sommarstuga 1973	6,5	38,6 *	41,5 *
Mindre än en vecka	95,7	65,9 *	62,6 *
En vecka	1,1	5,7	8,4 *
2—4 veckor	2,2	16,5 *	19,2 *
Fem eller fler veckor	1,1	11,9 *	9,6 *
Medeltal veckor	0,2	1,8 *	1,7 *

Andelen som tagit ut någon semester under 1973 är ca 3 gånger större bland löntagarna än bland jordbrukarna, 73 procent respektive 26

procent. Jordbrukarna hade också genomsnittligt kortare semestrar än löntagarna och gjorde semesterresor respektive vistades i sommarstugor i avsevärt mindre utsträckning än löntagarna. Samtliga jordbrukare som under 1973 hade semester gjorde detta år någon form av semesterresa medan motsvarande andel bland löntagarna var ca 2/3.

7.2 Fritidsaktiviteter

Med undantag för att jordbrukarna i något mindre utsträckning än löntagarna ägnar sig åt vissa förströelseaktiviteter föreligger inga systematiska skillnader i de båda gruppernas fritidsmönster.

Tabell 23. Kultur-, nöjes-, förströelse- och utomhusaktiviteter bland heltidsjordbrukare, bland löntagare med samma inkomst och bland alla jämnåriga

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare *med samma* inkomst	Alla jämnåriga av *samma* kön
Kulturaktiviteter:			
Går på teater	32,6	32,6	45,4 *
Därav ofta	1,1	2,2	6,2 *
Läser böcker	69,6	73,8	77,2
Därav ofta	19,6	30,1	34,6 *
Musicerar	6,5	8,6	11,9
Därav ofta	1,1	4,0	4,5
Kulturellt aktiv	0,0	0,7	2,2
Deltar men ej aktivt	41,3	45,9	55,1 *
Passiv	58,7	53,4	42,7 *
Nöjesaktiviteter:			
Går på bio	20,7	29,3	27,8
Därav ofta	0,0	2,6	2,0
Går på restaurang	37,0	30,7	43,2
Därav ofta	0,0	1,9	3,6
Går på dans	39,1	28,2	32,8
Därav ofta	7,6	3,6	4,0
Går på bingo	6,5	10,5	7,3
Därav ofta	2,2	1,3	1,4
Aktivt nöjesdeltagande	0,0	1,0	1,2
Deltar men ej aktivt	35,9	30,8	35,6
Passiv	64,1	68,2	63,2
Förströelseaktiviteter:			
Läser veckotidningar	55,4	64,4	62,0
Därav ofta	17,4	25,0	24,7
Går på gator och i affärer	18,5	40,2 *	34,4 *
Därav ofta	0,0	12,1 *	8,0 *
Gör bilutflykter	70,7	64,9	70,0
Därav ofta	12,0	26,6 *	23,9 *
Förströelseaktiv	1,1	4,9	6,1 *
Deltar men ej aktivt	57,6	65,7	62,0
Passiv	41,3	29,4	31,8
Sysslar med hobbyverksamhet	27,2	37,9	48,1 *
Därav ofta	12,0	21,7 *	26,4 *

	Jordbrukare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Utomhusaktiviteter:			
Fiskar	37,0	49,2	51,8 *
Därav ofta	8,7	16,8	16,7 *
Jagar	41,3	11,0 *	12,9 *
Därav ofta	18,5	5,2 *	6,7 *
Sköter trädgård	59,8	55,9	63,3
Därav ofta	21,7	31,5	42,3 *
Idrottar	15,2	15,5	24,1 *
Därav ofta	3,3	6,4	13,1 *
Aktiv utomhus	9,8	6,4	9,1
Deltar men ej aktivt	50,0	51,7	57,9
Passiv utomhus	40,2	42,0	33,0

Några systematiska skillnader mellan jordbrukarna och löntagarna i fråga om deltagande i kultur-, nöjes- och utomhusaktiviteter föreligger inte. Resultaten tyder dock på att andelen bland jordbrukarna som ägnar sig åt bokläsning, bio respektive fiske på fritiden är mindre än motsvarande andelar bland löntagarna. Andelen som ägnar sig åt dans, restaurangbesök respektive jakt är dock större bland jordbrukarna än bland löntagarna. Statistiskt säkerställd är endast skillnaden i andelen som ägnar sig åt jakt på fritiden.

Med undantag för andelen som någon gång brukar göra bilutflykter tyder samtliga indikatorer på förströelseaktiviteter på att jordbrukarna i något mindre utsträckning än löntagarna ägnar sig åt sådana aktiviteter på fritiden. Detta resultat kan dock helt vara beroende av det urval av förströelseaktiviteter som ingår i våra frågor. Jordbrukarnas förströelseaktiviteter är sannolikt andra än löntagarnas.

Sammanfattning

I avslutningen på sin motion ställer motionärerna frågan om "en ny bedömningsgrund för ekonomisk och social standard (kan) framräknas, som ger en mera rättvis bild av olika gruppers situation".

Redovisningen i det föregående torde ha klarlagt att inkomsten sådan den redovisas för beskattningsändamål inte kan användas som ett summerande mått på levnadsnivå, när man skall jämföra jordbrukares och löntagares situation. Redan skillnaderna i skatte- och bidragssystemets verkningar gör sammanräknad inkomst olämplig som jämförelsegrund. Till detta kommer att sammanräknad inkomst framräknas på helt skilda sätt för jordbrukare och för löntagare, varvid jordbrukspolitiska överväganden kan antas spela en viktig roll vid sidan av de skattepolitiska. I varje fall i ett längre tidsperspektiv kan jordbrukarnas inkomstutveck-

ling inte bedömas fristående från deras förmögenhetsutveckling om man vill ha en sammanfattande standard för att jämföra löntagares och jordbrukares ekonomi.

Redovisningen har också klarlagt att jordbrukarnas levnadsnivå skiljer sig från löntagares med samma inkomster uppgivna för beskattningsändamål också i andra avseenden än de rent ekonomiska. Skillnaderna är så betydande i så många avseenden att inga jämförelser på enstaka punkter kan vara rättvisande. Det är bara jämförelser av helhetsbilden som kan bli rättvisande. Om man rycker ut t. ex. arbetstider, semesteranvändning, hälsa eller förmögenhet ur helhetssammanhanget riskerar man att få en föga fruktbar diskussion.

Jordbrukarnas problem och hur deras levnadsnivå skall förbättras å ena sidan samt hur och enligt vilka regler de via beskattningen skall bidra till det allmänna å den andra sidan bör kanske diskuteras fristående från löntagarnas problem och skyldigheter, eftersom den sociala situationen är så olika. Jämförelsen bör gälla helhetssituationen snarare än de olika enskildheterna.

Den teoretiska diskussionen inom det forskningsområde som kallas sociala indikatorer och social rapportering har utmynnat i slutsatsen att man i varje fall på vetenskapens nuvarande nivå inte kan konstruera något sammanfattande mått på levnadsnivå. Redovisningen av den sociala utvecklingen måste i stället integreras i den politiska processen och inriktas på att ge den enskilde medborgaren och hans/hennes valda representanter ett underlag som gör helhetsbedömningar möjliga och bättre grundade.[1]

Underlaget för den sammanfattande bedömningen får enligt de överväganden av teoretisk och praktisk natur som gjorts vid socialforskningsinstitutet vara en sammanställning av information om levnadsnivån på de olika komponenterna snarare än en sammanfattande beräkning med vikter för de olika komponenterna.

En sådan sammanställning redovisas på följande sida. Det sammanfattande omdöme vi kan ge som undersökande instans är ganska torftigt. Vi kan bara framhålla att skillnaderna i levnadsnivå är betydande på varje komponent. Den sammanfattande värderingen av skillnaderna måste göras i den politiska processen.

[1] För en utförligare teoretisk argumentation, se Mot en teori för social rapportering (*Stencil* daterad 1977-01-20) och Regionala medborgarrapporter (*Stencil* daterad 1978-06-01).

Sammanfattningstablå

Jordbrukarnas levnadsförhållanden skiljer sig på praktiskt taget varje punkt från jämnåriga löntagares med samma inkomst uppgiven till beskattning.

Levnadsnivåkomponenter	Heltidsjordbrukare 20—66 år 1973 jämförda med:	
	Jämnåriga löntagare av samma kön med samma inkomst enligt deklaration	Alla jämnåriga av samma kön
Ekonomiska förhållanden:		
Disponibel inkomst	Lägre	Mycket lägre
Konsumtionsutrymme per fam.medlem	Mycket mindre	Mycket mindre
Likviditet	Mycket bättre	Bättre
Skattepliktig förmögenhet	Mycket större	Mycket större
Konsumtionsnivå	Samma	Något lägre
Sysselsättning, arbetsförhållanden:		
Årsarbetstid	Mycket längre	Mycket längre
Arbetslöshet	Mycket mindre	Mindre
Fysiska arbetskrav	Mycket hårdare	Mycket hårdare
Psykisk belastning	Mycket mindre	Mycket mindre
Hälsa och vårdkonsumtion:		
Hälsotillstånd	Mycket bättre	Bättre
Vårdkonsumtion, aktivitetsnedsätt.	Mycket lägre	Lägre
Tobaks- och alkoholvanor	Färre nykterister	Samma
Utbildning och fritidsstudier:		
Formell utbildning	Mindre	Mindre
Fritidsstudier	Mer	Mer
Politiska resurser:		
Fackligt deltagande	Samma	Samma
Politiskt deltagande	Mycket större	Mycket större
Relation till myndigheter	Mer problem	Mer problem
Säkerhet till liv och egendom:		
Utsatthet för stöld m. m.	Något mindre	Något mindre
Utsatthet för våld och hot om våld	Mycket mindre	Mindre
Utsatthet för olycksfall	Samma	Samma
Familj och sociala relationer:		
Civilstånd	Mindre skilda	Mindre skilda
Antal barn	Något fler	Något fler
Socialt umgänge	Mer	Mer
Isolering	Något mindre	Något mindre
Fritid och kultur:		
Semester och semesteranvändning	Mindre	Mindre
Kulturaktiviteter	Samma	Mindre
Nöjesaktiviteter	Samma	Samma
Förströelseaktiviteter	Mindre	Mindre
Utomhusaktiviteter	Samma	Något mindre

III Företagarnas ekonomiska förhållanden

Företagare i den följande redovisningen är de som vid intervjutidpunkten i maj—juni 1974 uppgav att de "arbetar i eget eller delägt företag" och som svarat att de arbetat i eget företag minst 50 veckor under 1973 minst 30 timmar per vecka i genomsnitt under året. De räknas således som egna företagare även om de skattemässigt är anställda och tar ut sin huvudsakliga inkomst som lön från det egna företaget. Andra avgränsningar av gruppen *företagare* skulle naturligtvis vara möjliga att använda.

Den här tillämpade avgränsningen gjordes utan några ingående överväganden om alternativ. Med tanke på undersökningens karaktär av pilotstudie föreföll den mest naturlig. Förhållandet att de flesta företagarna deklarerar för sin personliga inkomst som löneanställda får då betraktas som ett av resultaten i denna studie. Vi har inte möjlighet att avgöra hur detta förhållande påverkar de likheter och skillnader mellan företagargruppen och deras löntagartvillingar som vi finner.

Som vi skall se i den följande redovisningen är heltidsföretagarna som grupp betraktad genomsnittligt mera lika sina löntagartvillingar och alla jämnåriga än heltidsjordbrukarna. Vi påminner om att genomsnittlig sammanräknad inkomst bland de 173 heltidsföretagarna i levnadsnivåundersökningens urval är praktiskt taget densamma som genomsnittet för alla jämnåriga.

1.1 Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme

Givet den inkomst företagarna uppgivit till beskattning har de genomsnittligt något lägre disponibla inkomster och mindre konsumtionsutrymme än jämnåriga löntagare med samma sammanräknade inkomster enligt inkomststatistiken.

Tabell 24. Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme per familjemedlem framräknad på basis av deklarationsuppgifter 1973 samt registeruppgifter om slutlig skatt och om bidrag och socialförsäkringar för heltidsföretagare, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma sammanräknad inkomst samt för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sammanräknad inkomst till beskattning för år 1973	33 800	32 800	32 530
Disponibel inkomst 1973:			
Egen disponibel inkomst efter skatt och med tillägg av bidrag och socialförsäkringar	21 430	22 170	21 770
Disponibel familjeinkomst för intervjuperson och make/maka	30 910	32 870	32 230

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Andel utan disponibel familjeinkomst	0,0 %	0,0 %	0,1 %
Andel med under 10 000 i disponibel familjeinkomst	6,4 %	5,7 %	5,4 %
Konsumtionsutrymme:			
Konsumtionsutrymme per familjemedlem = disponibel familjeinkomst minus existensminimum/ antal familjemedlemmar	3 990	5 520 *	5 290 *
Andel utan konsumtionsutrymme eller under existensminimum	28,3 %	10,0 % *	11,5 % *
Andel med 5 000 eller mer under existensminimum	2,3 %	0,6 %	1,7 %
Uppgift om konsumtionsutrymme kan ej framräknas	6,4 %	8,6 %	7,3 %

När disponibel inkomst beräknas på basis av deklarationsuppgifterna och registeruppgifter om debiterad slutlig skatt och om erhållna socialförsäkringar och bidrag hade heltidsföretagarna 1973 genomsnittligt något lägre disponibla inkomster än löntagartvillingarna och än alla jämnåriga. Skillnaderna är dock väsentligt mindre än motsvarande för jordbrukarna. Genomsnittlig disponibel familjeinkomst för företagarna var 30 910 och för löntagartvillingarna 32 870. För alla jämnåriga av samma kön var genomsnittlig disponibel familjeinkomst 32 230 kr. Liksom för jordbrukarna förklaras dessa skillnader i disponibel inkomst, som vi skall se, av skatte- och bidragssystemets verkningar.

Enligt våra beräkningar hade företagarna genomsnittligt ca 4 000 kronor per familjemedlem och år till förfogande för privat konsumtion utöver den s. k. existensminiminormen, som 1973 var 18 765 kronor för en tvåbarnsfamilj plus de faktiska bostadskostnaderna. Motsvarande konsumtionsutrymme bland löntagartvillingarna uppgick till ca 5 500 per familjemedlem och år. I tvillinggruppen av alla jämnåriga var konsumtionsutrymmet ca 5 300.

28 procent av heltidsföretagarna jämfört med tio procent av löntagartvillingarna och tolv procent av alla jämnåriga i befolkningen hade enligt dessa beräkningar en disponibel familjeinkomst understigande existensminiminormen.

Återigen och med hänvisning till hur beräkningarna gjorts vill vi erinra om att dessa siffror ej bör tas helt bokstavligt. Utan korrigeringar för inkomster under skattepliktsgränsen, för hemmaboende barns inkomster samt för vissa samboendeförhållanden är dessa andelar

orealistiskt höga. Det är i huvudsak de *relativa* nivåerna som bör beaktas, inte de absoluta. Vidare måste man liksom för jordbrukarna ta hänsyn till den totala bilden av de ekonomiska förhållandena och alltså beakta även likviditet, förmögenhet och faktisk konsumtionsnivå.

1.2 Likviditetssituation och förmögenhet

Företagarnas likviditetssituation är något bättre än löntagartvillingarnas och är även något bättre än motsvarande för alla jämnåriga i befolkningen. En klart större andel av företagarna har förmögenhet över skattepliktsgränsen.

Tabell 25. Likviditet och förmögenhet enligt intervju- och registeruppgifter år 1973 för heltidsföretagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma sammanräknad inkomst och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Likviditet:			
Andel som saknar kontantmarginal om minst 2 500 kronor	4,0 %	14,6 % *	10,3 % *
Andel som kan skaffa fram 2 500 genom uttag från eget bankkonto	66,5 %	63,5 %	68,7 %
Andel med inkomst av kapital enligt deklarationen för 1973	22,5 %	17,0 %	20,9 %
Medelinkomst av kapital bland dem som har kapitalinkomst	1 797	1 307	1 584
Förmögenhet:			
Andel med skattepliktig förmögenhet 1973, lägst 150 000 kronor	13,3 %	2,4 % *	5,4 % *
Medelförmögenhet bland dem som har skattepliktig förmögenhet	257 000	171 000 *	221 000 *
Andel vars make/maka hade del av skattepliktig förmögenhet	8,7 %	1,9 % *	3,0 % *
Medelförmögenhet bland makar med skattepliktig förmögenhet	49 000	99 000	130 000

96 procent av företagarna har kontantmarginal, dvs. kan på en vecka skaffa fram 2 500 kronor om så skulle behövas. Motsvarande andelar bland löntagarna och alla jämnåriga är 85 procent respektive 90 procent. Företagarna uppgav sig i större utsträckning än de båda andra grupperna kunna skaffa dessa pengar genom lån i bank, 14 procent bland företagarna jämfört med 7 procent bland såväl lön-

tagarna som alla jämnåriga. Skillnaden i andel som har pengarna tillgängliga på eget bankkonto är ganska obetydlig.

Beträffande andelen med inkomst av kapital föreligger inga statistiskt säkerställda skillnader mellan grupperna men resultaten tyder på att andelen är något större bland företagarna. Medelinkomsten av kapital tycks också vara något större bland företagarna än bland de båda andra grupperna. Skillnaderna i likviditet är således mindre mellan företagarna och löntagartvillingarna både enligt intervjuuppgifterna om kontantmarginal och enligt registeruppgifterna om inkomst av kapital än mellan jordbrukarna och deras tvillinggrupper.

Av företagarna hade 1973 ca 13 procent skattepliktig förmögenhet, dvs. tillsammans med make/maka tillgångar som enligt skattemässiga regler värderats till minst 150 000 kronor. Medelförmögenheten bland dem med skattepliktig förmögenhet var ca 257 000 kronor. Bland löntagarna uppgick motsvarande andel till två procent och förmögenhetens genomsnittliga värde till ca 171 000 kronor. Skillnaden i medelförmögenhet beror dock till stor del på att en större andel av förmögenheten är registrerad på maken/makan i löntagarhushållen än i företagarhushållen.

Andelen av företagarna med make/maka med del av skattepliktig förmögenhet registrerad var avsevärt större än motsvarande andel bland löntagarna, 9 procent jämfört med 2 procent. Medelförmögenheten bland dessa var dock lägre bland företagarna än bland löntagarna, 49 400 kronor jämfört med 99 300 kronor.

Som tidigare påpekats hade gränsen för skattepliktig förmögenhet 1975 höjts till 200 000 kronor i samband med att nya taxeringsvärden för fastigheter börjat tillämpas. Trots detta hade 1975 andelen med skattepliktig förmögenhet ökat bland såväl företagarna som löntagarna, bland företagarna till 15 procent och bland löntagarna till 3 procent.

Tabell 26. Skattepliktig förmögenhet 1975 enligt registeruppgift från deklarationsmaterialet för heltidsarbetande företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma sammanräknad inkomst 1973 samt för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Andel med skattepliktig förmögenhet 1975, lägst 200 000 kronor	15,0 %	3,3 % *	5,5 % *
Medelförmögenhet bland dem som har förmögenhet	286 000	208 000 *	284 000 *
Andel vars make/maka har skattepliktig förmögenhet	9,8 %	2,5 % *	3,4 % *
Medelförmögenhet bland makar med del i skattepliktig förmögenhet	87 000	120 000 *	169 000

Medelförmögenheten bland dem med skattepliktig förmögenhet hade bland företagarna ökat till 286 000 kronor och bland löntagarna till 208 000 kronor.

Andelen med make/maka med registrerad del av skattepliktig förmögenhet hade likaså ökat, bland företagarna till 10 procent och bland löntagarna till 2,5 procent. Medelförmögenheten bland dessa uppgick detta år till 87 400 kronor bland företagarna och till 120 400 kronor bland löntagarna.

Som tidigare påpekats i samband med jämförelsen av jordbrukarnas och löntagarnas förmögenhetsförhållanden, undervärderas löntagarnas tillgångar eftersom deras kumulerade pensionsrättigheter inom ATP-systemet ej kunnat beaktas.

1.3 Skatte- och bidragssystemets verkningar 1973 och 1975

Av tabell 1 framgick att företagarna 1973 genomsnittligt hade ca 2 000 kr. lägre disponibla familjeinkomster än löntagartvillingarna med samma sammanräknad inkomst och att de även kan ha haft något lägre egna disponibla inkomster. Dessa skillnader förklaras, som framgår nedan, till stor del av skatte- och bidragssystemets verkningar under detta år.

Företagarna gjorde 1973 större avdrag och betalade mer i skatt än löntagarna vilket fick till följd att företagarnas inkomst efter skatt blev ca 2 000 kr. lägre än motsvarande inkomst bland löntagarna.

Tabell 27. Skattesystemets genomsnittliga verkningar inkomståret 1973 för heltidsföretagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma inkomst uppgiven för beskattning samt för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Inkomstslag:			
Inkomst av tjänst	19 200	32 330 *	30 640 *
Därav löneinkomst	17 080	30 210 *	28 780 *
pension	390	260	900
Kapitalinkomst	410	220	370
Tillfällig verksamhet	120	9 *	40
Jordbruksinkomst	350	0 *	860
Fastighetsinkomst	930	70 *	130 *
Rörelseinkomst	12 780	0 *	300 *
Avdrag:			
Sammanräknad inkomst	33 800	32 800	32 530
Underskott i förvärvskälla	2 790	1 550 *	1 440 *
Sammanräknad nettoinkomst	31 010	31 250	31 090
Allmänna avdrag	3 720	1 460 *	1 510 *
Taxerad inkomst	26 710	29 790 *	29 570 *
Grundavdrag	3 490	3 400	3 194
Beskattningsbar inkomst	23 230	26 390 *	26 370 *
Slutlig skatt	13 360	11 980	11 900
Inkomst efter skatt	17 300	19 270 *	19 140 *

Företagarna hade i genomsnitt ca 1 200 kronor större underskott i förvärvskälla och ca 2 300 kronor större allmänna avdrag (sociala avgifter, försäkringar och liknande) än löntagarna. Detta förklarar varför företagarnas beskattningsbara inkomst var ca 3 900 kronor lägre än motsvarande inkomst bland löntagarna.

Trots den lägre beskattningsbara inkomsten betalade företagarna genomsnittligt ca 800 kronor mer i slutlig skatt än löntagarna. Förhållandet förklaras dels av gruppernas skilda förmögenhetsförhållanden och dels av företagarnas egenavgifter.

Resultaten tyder även på att företagarna under 1973 hade mindre nytta av socialförsäkringarna men samma nytta av bidragssystemet som löntagartvillingarna.

Tabell 28. Socialförsäkrings- och bidragssystemets genomsnittliga verkningar år 1973 för heltidsföretagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sjukpenning alla	519	958 *	750
Sjukpenning bland > 0	1 522	1 687 *	1 476
Frivillig sjukpenning	0	0	1
Tilläggssjukpenning	0	20	15
Moderskapspenning	0	4	5
Bostadsbidrag 1973	570	446	343 *
Familjebidrag för Vpl	16	19	12
Bidragsförskott	18	53	46
Socialhjälp, medeltal alla	80	123	122
Socialhjälp bland > 0	2 781	2 046	3 521
Andel med socialhjälp	2,9 %	6,0 %	3,5 %
Arbetsmarknadsbidrag	10	161	89
Summa bidrag	699	807	614
Bidrag bland > 0	2 749	3 276	2 976
Andel med bidrag	25,4 %	24,6 %	20,6 %
Barnbidrag	1 165	981	978 *

Företagarna erhöll under 1973 genomsnittligt ca 440 kronor mindre i sjukpenning än löntagarna, 520 kronor jämfört med 960 kronor. Skillnaden är statistiskt säkerställd.

När det gäller de olika bidragen finns inga statistiskt säkerställda skillnader mellan företagarna och löntagartvillingarna. Resultaten tyder således på att företagarna erhöll tilläggssjukpenning, moderskapspenning, familjebidrag, bidragsförskott, socialhjälp samt arbetsmarknadsbidrag i nästan samma utsträckning som löntagarna och att företagarna erhöll bostads- och barnbidrag till något större genomsnittsbelopp.

Jämfört med alla jämnåriga är skillnaden i dessa två senare fall statistiskt säkerställd.

För att undersöka om den bild av skatte- och bidragssystemets verkningar som vi fått för år 1973 är stabil eller om individernas inkomstförhållanden förändras snabbt, redovisas nedan indikatorer på inkomstutvecklingen mellan 1973 och 1975 samt bidragssystemets verkningar under år 1975.

Av tabell 29 framgår att den sammanräknade inkomsten ökade snabbare för företagarna än för löntagarna mellan 1973 och 1975. Skatterna neutraliserade dock denna utveckling och medförde att inkomstutvecklingen efter skatt i princip blev densamma för de båda grupperna.

Tabell 29. Indikatorer på inkomstutvecklingen mellan 1973 och 1975 enligt jämförbara mått, för heltidsarbetande företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare av samma kön och med samma inkomst uppgiven för beskattning år 1973 och för alla jämnåriga i befolkningen

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Inkomst av tjänst 1973	19 200	32 300 *	30 600 *
Inkomst av tjänst 1975	27 300	43 500 *	39 300 *
S:a övriga inkomstslag 1973	14 600	300 *	1 700 *
S:a övriga inkomstslag 1975	21 000	700 *	2 700 *
Sammanräknad inkomst 1973	33 800	32 800	32 500
Sammanräknad inkomst 1975	47 900	44 400 *	42 300 *
Underskott i förvärvskälla 1973	2 800	1 500 *	1 400 *
Underskott i förvärvskälla 1975	3 400	2 500 *	2 400 *
Allmänna avdrag 1973	3 700	1 500 *	1 500 *
Grundavdrag 1973	3 500	3 400	3 200
Allmänna avdrag och grundavdrag 1975	10 700	6 300 *	6 400 *
Slutlig skatt 1973	13 400	12 000 *	12 000
Slutlig skatt 1975	20 800	17 100 *	16 000 *
Inkomst efter skatt 1973	17 300	19 300 *	19 100 *
Inkomst efter skatt 1975	28 500	30 000	28 200

Den bild av skattesystemets verkningar som erhölls för år 1973 kvarstår i princip oförändrad även för 1975. Dvs. företagarna gjorde även 1975 större avdrag, betalade mer i skatt och erhöll även då en inkomst efter skatt som var något lägre än motsvarande inkomst bland löntagarna.

Tabell 30 visar att företagarna även 1975 hade mindre nytta av socialförsäkringssystemet än löntagarna. Inte heller detta år förelåg några

systematiska skillnader mellan de båda grupperna med avseende på nyttan av bidragssystemet.

Tabell 30. Socialförsäkrings- och bidragssystemets genomsnittliga verkningar år 1975 för heltidsföretagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Socialförsäkringar:			
Sjukpenning	1 222	2 208 *	1 780
Sjukpenning bland > 0	2 896	3 747 *	3 571
Föräldrapenning	2	69	55
Frivillig sjukpenning	2	7	3
Yrkesskadeförsäkring	0	90	40
KAS-stöd	0	7	11
Arbetsmarknadsstöd	286	546	369
Arbetsmarknadsstöd bland > 0	3 813	4 801	3 675
Övriga bidrag:			
Studiemedel	0	7	13
Bostadstillägg	396	389	387
Bostadstillägg bland > 0	1 558	1 628	1 591
Familjebidrag för Vpl	16	16	13
Bidragsförskott	43	46	38
Socialhjälp	87	54	96
Socialhjälp bland > 0	5 007	2 273	3 861
Barnbidrag	1 384	1 292	1 269
Disponibel inkomst:			
Egen disponibel inkomst	25 170	27 516 *	25 867
Disponibel familjeinkomst	38 250	41 655 *	39 742
Andel utan disponibel familjeinkomst	0,6 %	0,4 %	0,8 %
Under 10 000 i disponibel familjeinkomst	4,0 %	1,9 %	3,5 %

Skatte-, socialförsäkrings- och bidragssystemets verkningar förklarar tillsammans förhållandet att företagarna, trots en högre sammanräknad inkomst, även 1975 hade lägre disponibla inkomster än löntagarna.

1.4 Konsumtionsmönster och konsumtionsnivå

Tidigare kunde konstateras att en större andel bland företagarna än bland löntagarna hade en disponibel familjeinkomst understigande existensminiminormen, 28 procent jämfört med 10 procent. Likaså var det genomsnittliga konsumtionsutrymmet per familjemedlem och år avsevärt

lägre bland företagarna än bland löntagarna, 3 990 kronor jämfört med 5 520 kronor. Detta borde, om inkomstuppgifterna för företagare och löntagare vore direkt jämförbara, tyda på en lägre konsumtionsnivå bland företagarna än bland löntagarna.

I tabell 31 återfinns de indikatorer på konsumtionsnivå som finns tillgängliga inom ramen för 1974 års levnadsnivåundersökning. Som tidigare påpekats ger dessa indikatorer ingen uttömmande bild av den faktiska konsumtionsnivån. Eftersom så gott som samtliga indikatorer tyder på en *högre* konsumtionsnivå bland företagarna, anser vi dock att tabellen övertygande visar att inkomstuppgifterna för företagare och löntagare ej ger en jämförbar bild av respektive grupps konsumtionsnivå och konsumtionsförmåga.

Statistiskt säkerställda skillnader i de båda gruppernas innehav av konsumtionskapital föreligger i fråga om andelen som äger hus, båt respektive sommarstuga som i samtliga fall är större bland företagarna än bland löntagarna. Företagarnas bilar, båtar respektive sommarstugor är också genomsnittligt mer värda än löntagarnas.

Tabell 31. Indikatorer på konsumtionsmönster och konsumtionsnivå bland heltidsföretagare 20—66 år samt bland tvillinggrupper av jämnåriga löntagare av samma kön med samma inkomst uppgiven till beskattning och av alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Konsumtionskapital:			
Äger hus	58,4	39,6 *	43,3 *
Äger bostadsrätt	9,2	11,1	11,0
Äger bil	77,5	74,2	75,3
Bilens värde 1 000 kr.	13,7	9,7 *	9,8 *
Äger båt	27,2	16,9 *	19,4 *
Båtens värde (1 000 kr.)	8,8	7,0 *	6,9 *
Äger sommarstuga	32,9	19,7 *	21,7 *
Sommarstugans värde (1 000 kr.)	60,2	42,8 *	38,3 *
Bostadsstandard:			
Medelantal rum	4,2	3,5 *	3,5 *
Bostadskostnad per månad	767,7	655,4 *	639,9 *
Trångbodd	7,5	9,2	8,6
Ej fullt modern bostad	7,5	9,7	10,5
Trångbodd och omodernt	1,2	1,7	1,2
Utrustning i bostaden:			
Tvättmaskin	93,1	91,5	90,5
Frys	80,9	75,7	77,1
Diskmaskin	35,8	15,4 *	17,0 *
Telefon	98,8	92,3 *	95,0 *
Radio	98,3	98,3	98,7
TV	96,0	95,5	95,3
Daglig tidning	96,0	89,9 *	92,7 *
Två hyllmeter böcker	72,3	70,1	70,4

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Andra indikatorer:			
Bor i enfamiljshus	61,3	47,1 *	49,5 *
Gjort semesterresa under 1973	60,1	62,8	61,7
I Sverige	32,4	40,9 *	41,4 *
I Norden	14,5	18,1	16,9
I Mellaneuropa	6,9	7,5	6,8
I Österuropa	2,3	1,9	1,7
I Sydeuropa	12,1	10,7	10,1
I övriga utlandet	3,5	2,3	1,9
Går på teater	47,4	43,3	46,0
Därav ofta	7,5	5,3	5,6
Går på bio	32,4	34,7	33,6
Därav ofta	2,3	3,3	2,7
Går på restaurang	59,5	47,8 *	47,9 *
Därav ofta	8,7	4,6 *	4,1 *
Går på dans	37,6	38,6	39,9
Därav ofta	4,6	6,4	5,4
Går på bingo	2,9	9,0 *	7,5 *
Därav ofta	0,0	1,1	1,2

Företagarna bor i större utsträckning i enfamiljshus, har genomsnittligt större bostäder och genomsnittligt högre bostadskostnader per månad än löntagarna. Resultaten tyder även på att andelen trångbodda respektive andelen med omoderna bostäder är något lägre bland företagarna än bland löntagarna. En större andel bland företagarna än bland löntagarna har dessutom i sin bostad tillgång till diskmaskin, telefon respektive daglig tidning.

De båda grupperna skiljer sig ej från varandra i fråga om andel som under 1973 gjorde någon form av semesterresa. Företagarna förlade dock i mindre utsträckning än löntagarna sina resor till Sverige. Förutom att företagarna uppger sig gå på restaurang i högre utsträckning och ägna sig åt bingo i mindre utsträckning än löntagarna, föreligger inga systematiska skillnader i den övriga fritidskonsumtionen.

När företagarna jämförs med alla jämnåriga i befolkningen kvarstår samtliga ovan nämnda skillnader i fråga om konsumtionsnivå, men skillnaderna är då ej lika markerade som när företagarna jämförs med löntagarna med samma inkomster.

Inga paradoxer

De skillnader i ekonomiska förhållanden mellan företagare och löntagare med samma inkomster enligt skattestatistiken, som framkommit i redovisningen, är väsentligt mindre dramatiska än de som framkom vid jämförelsen mellan jordbrukare och deras löntagartvillingar.

Samma tendenser finns — lägre disponibla inkomster, bättre likvidi-

tet, större förmögenhet — men knappast några skillnader som kan karaktäriseras som paradoxala.

Dock bör man notera att jordbrukarna hade ungefär *samma* konsumtionsnivå som löntagare med de (låga) inkomster som jordbrukarna har medan företagarna verkar ha något högre konsumtionsnivå än löntagartvillingarnas med samma (normala) inkomster.

IV Företagarnas levnadsnivå i andra avseenden

Redovisningen av företagarnas levnadsnivå sker liksom för jordbrukarna enligt nedanstående.

SYSSELSÄTTNING OCH ARBETSFÖRHÅLLANDEN

1. Sysselsättningsvolym och arbetslöshet
2. Fysiska arbetsmiljöförhållanden
3. Fysiska och psykiska arbetskrav
4. Arbetets påfrestningar på individen

HÄLSA OCH VÅRDKONSUMTION

1. Hälsotillstånd
2. Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning
3. Tobaks- och alkoholvanor

UTBILDNING

1. Utbildning och fritidsstudier

POLITISKA RESURSER

1. Fackligt och politiskt deltagande
2. Relation till myndigheter

SÄKERHET TILL LIV OCH EGENDOM

1. Utsatthet för brott
2. Utsatthet för olycksfall

FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH SOCIALA RELATIONER

1. Familjeförhållanden och sociala relationer
2. Uppväxtförhållanden

FRITID OCH KULTUR

1. Semester och semesteranvändning
2. Fritidsaktiviteter

IV: 1 Sysselsättning och arbetsförhållanden

1.1 Sysselsättningsvolym och arbetslöshet

Företagarna arbetar avsevärt fler timmar per år än löntagare med samma inkomster och drabbas i mindre utsträckning än dessa av arbetslöshet.

Tabell 32. Sysselsättningsförhållanden för företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sysselsättning under 1973:			
Heltidsarbetande hela året	94,2	67,8 *	70,1 *
Deltids- eller delårsarbete	2,9	27,8 *	16,2 *
Inget förvärvsarbete 1973	0,0	1,6	11,1 *
Tiotal årsarbetstimmar:			
Som heltidsarbetande anställd	1,2	166,6 *	150,1 *
Som deltidsarbetande anställd	1,7	10,9 *	5,9 *
Som jordbrukare	0,0	1,6	13,3 *
Som medhjälpare i jordbruk	0,5	0,3	1,1
Som företagare	260,4	0,9 *	2,7 *
Som medhjälpare i företag	0,0	0,2	0,3
Som fri yrkesutövare	0,2	2,4 *	3,7 *
Summa tiotal årsarbetstimmar	264,0	183,2 *	177,8 *
Kontakt med arbetsförmedlingen:			
Besök under 1973	3,5	16,9 *	8,7 *
Besök under 1968—1972	10,4	26,0 *	18,2 *
Arbetslöshet:			
Arbetslös vid intervjutillfället	0,6	0,2	1,5
Någon gång under 1973	0,6	10,6 *	4,9 *
Arbetslös hela 1973	0,0	0,4	0,5
Arbetslöshetsveckor 1973, medeltal	0,1	2,0 *	0,8 *
Arbetslöshetsveckor, medeltal bland > 0	10,0	19,5 *	18,0 *
Under de senaste 5 åren	5,2	20,6 *	12,6 *
Någon gång mer än 2 månader	12,1	28,0 *	19,1 *

Företagarna är i avsevärt högre utsträckning heltidsarbetande och arbetar ca 800 timmar mer per år än löntagare med samma inkomster. Uppgiven genomsnittlig årsarbetstid är 2 640 timmar för företagarna och 1 832 för löntagartvillingar med samma inkomster. Liknande reservationer som anfördes vid jämförelsen mellan jordbrukarnas och löntagarnas årsarbetstider är dock relevanta även vid denna jämförelse.

Företagarna har såväl under 1973 som under de fem år som föregick intervjutillfället varit avsevärt mindre drabbade av arbetslöshet än löntagarna. Under 1973 har knappt en procent av företagarna, jämfört med drygt 10 procent av löntagarna, varit arbetslösa någon tid. Motsvarande siffror för de fem år som föregick intervjutillfället är 12 respektive 28 procent.

När företagarna jämförs med alla jämnåriga i landet framkommer likartade men ej lika markerade skillnader som när företagarna jämförs med löntagarna. Detta tyder på att jämförelsegruppen av löntagare har en något svagare ställning på arbetsmarknaden än landets övriga befolkning.

1.2 Fysiska arbetsmiljöförhållanden

Företagarna är i samma utsträckning som löntagartvillingarna utsatta för smuts, drag och giftiga ämnen, men i mindre utsträckning utsatta för buller och gas, damm, rök.

Tabell 33. Arbetsmiljöförhållanden för företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Inomhusarbete	48,6	66,1 *	59,7 *
Arbete utomhus mindre del	28,3	14,2 *	14,2 *
Arbete utomhus största del	19,1	15,5	21,5
Utsätts i arbetet för:			
Smuts	49,7	49,3	52,7
Svår nedsmutsning	18,5	22,8	22,9
Något buller	30,6	46,3 *	46,0 *
Öronbedövande buller jämt	4,0	17,5 *	15,8 *
Drag	25,4	28,6	29,4
Fukt	35,8	28,0 *	34,1
Ofta våta kläder	5,8	7,6	5,8
Gas, damm, rök	29,5	42,7 *	44,0 *
Därav ofta	15,6	24,3 *	23,2 *
Därav för jämnan	6,9	17,0 *	15,1 *
Giftiga ämnen	23,1	23,3	26,5
Därav ofta	8,7	9,9	9,6
Därav för jämnan	4,0	6,2	6,2

Den väsentligt lägre andelen av företagarna med ständigt inomhusarbete kan verka förvånande liksom även att arbetsmiljön för företagare och löntagartvillingar ej skiljer sig systematiskt. Förklaringen är sannolikt att med vår avgränsning är 90 procent småföretagare av vilka de

flesta kan finnas i branscher som åkeri, bilverkstäder, taxi, bensinstationer, byggnadsverksamhet och liknande med företagaren involverad i den direkta produktionen.

En mindre andel av företagarna än av löntagarna utsätts i sitt arbete för buller respektive gas, damm, rök, medan en större andel arbetar där det är fuktigt eller vått. I övrigt föreligger inga statistiskt säkerställda skillnader mellan de båda grupperna med avseende på utsattheten för negativa arbetsmiljöfaktorer, varför slutsatsen blir att inga systematiska skillnader föreligger i de båda gruppernas arbetsmiljöförhållanden.

1.3 Fysiska och psykiska arbetskrav

Företagarna har såväl fysiskt som psykiskt något mer krävande arbeten än löntagarna.

Tabell 34. Fysiska och psykiska arbetskrav för företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Fysiska krav:			
Måste kunna lyfta 60 kg	49,7	40,4 *	43,9
Sådan styrka behövs dagligen	28,3	23,0	24,0
Övrigt fysiskt krävande	42,2	38,3	39,3
Lyft och krävande	31,8	21,8 *	24,3 *
Skakningar, vibrationer	12,7	12,8	15,8
Därav ofta	5,8	5,6	6,4
Därav för jämnan	3,5	3,7	3,2
Ensidiga arbetsrörelser	37,0	36,9	31,6
Olämpliga arbetsställningar	37,6	32,6	35,9
Ensidigt och olämpligt	19,1	18,1	17,1
Psykiska krav:			
Psykiskt ansträngande	51,4	39,5 *	40,0 *
Jäktigt	77,5	60,2 *	65,0 *
Enformigt	8,1	19,9 *	16,1 *
Jäktigt och enformigt	6,9	10,6	9,7

Andelen som i sitt arbete behöver en fysisk styrka motsvarande den som behövs för att lyfta 60 kilo är större bland företagare än bland löntagarna, 50 procent jämfört med 40 procent. Likaså tyder resultaten på att andelen som har ett i övrigt fysiskt krävande arbete eller som tvingas till olämpliga arbetsställningar är större bland företagarna.

I fråga om psykiska arbetskrav är andelen med psykiskt ansträngande

respektive jäktigt arbete större bland företagarna än bland löntagarna medan det omvända förhållandet gäller för andelen med enformigt arbete. Skillnaderna är statistiskt säkerställda.

1.4 Arbetets påfrestningar på individen

Inga skillnader kan iakttagas i fråga om andelen som är fysiskt pressade av arbetet, men resultaten tyder på att företagarna i högre utsträckning än löntagarna är psykiskt pressade av arbetet.

Tabell 35. Arbetspåfrestningar på individen bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Ofta kroppsligt utmattad	25,4	23,7	19,7
Daglig svettning	24,3	29,6	29,9
Ofta psykiskt utmattad	20,8	14,6	13,6 *
Olycksfall i arbetet sen. året	3,5	6,2	6,4

Ingen statistiskt säkerställd skillnad föreligger mellan företagarna och löntagarna beträffande andelen som uppger sig ofta vara kroppsligt utmattad efter arbetet. Som tidigare omnämnts anser vi denna fråga vara den viktigaste indikatorn på arbetets fysiska påfrestningar på individen. Trots att resultaten tyder på att en större andel av företagarna dagligen blir svettig i sitt arbete till följd av kroppsansträngning blir därför slutsatsen att inga skillnader föreligger mellan de båda grupperna i fråga om andelen som är fysiskt pressad av arbetet.

21 procent av företagarna jämfört med 15 procent av löntagarna utsätts i sitt arbete för psykiska krav överstigande de egna resurserna, varför slutsatsen blir att företagarna i högre utsträckning än löntagarna är psykiskt pressade av arbetet.

Resultaten tyder även på att olycksfallsrisken i arbetet är mindre för företagarna än för löntagarna. Bland företagarna är andelen som under de senaste tolv månaderna varit utsatt för något olycksfall i arbetet 3,5 procent jämfört med 6,2 procent av löntagartvillingarna, men skillnaden är inte statistiskt säkerställd.

IV: 2 Hälsa och vårdkonsumtion

2.1 Hälsotillstånd

Företagarna har såväl fysiskt som psykiskt något bättre hälsotillstånd än löntagartvillingarna och också något bättre än alla jämnåriga. Skillnaderna är dock ganska små och inte heller systematiska.

Tabell 36. Hälsotillstånd för företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Fysiskt välbefinnande:			
Nedsatt rörelseförmåga	12,7	16,9	18,6 *
Därav kraftigt rörelsehindrad	5,8	5,5	6,4
Synnedsättning	8,7	7,1	7,0
Hörselnedsättning	6,4	16,0 *	15,5 *
Dåliga tänder	10,4	12,7	11,3
Något cirkulationsbesvär	19,7	28,4 *	29,5 *
Svåra cirkulationsbesvär	2,3	5,2	5,2
Någon värk i axlar, ben, leder	46,2	46,4	46,2
Därav svår värk	5,2	7,9	8,7
Huvudvärk, svåra besvär	9,2	9,2	9,1
Psykiskt välbefinnande:			
Någon trötthet sen. 14 dagar	40,5	37,2	36,2
Därav påfallande dagtrött	16,2	14,6	15,6
Därav trött för jämnan	4,6	4,3	6,0
Nedsatt psyk. välbefinnande sen. år	17,9	25,3 *	24,1
Därav nervösa besvär	12,1	16,2	15,2
Därav sömnbesvär	5,8	7,1	7,3
Därav depressioner	2,3	1,7	2,6
Antal sjukdomssymtom:			
0—2 symtom	36,4	30,1	30,5
3—5 symtom	34,7	32,7	30,9
6—9 symtom	15,6	19,3	20,0
10 eller fler symtom	13,3	17,7	18,3
Medeltal symtom	4,7	5,7 *	5,8 *
Medeltal bland > 0	5,3	6,0 *	6,2 *

Statistiskt säkerställda skillnader mellan företagarnas och löntagarnas fysiska välbefinnande föreligger i fråga om andelen med nedsatt hörsel respektive andelen med något cirkulationsbesvär, som båda är lägre bland företagarna än bland löntagarna.

I fråga om de båda gruppernas psykiska välbefinnande föreligger en statistiskt säkerställd skillnad endast i fråga om andelen med nedsatt

psykiskt välbefinnande senaste året, vilken är lägre bland företagarna än bland löntagarna.

Företagarna har också genomsnittligt ett mindre antal sjukdomssymtom än löntagarna, 4,7 jämfört med 5,7. Även denna skillnad är statistiskt säkerställd.

På många punkter finns inga skillnader. Det gäller andelen kraftigt rörelsehindrade, andelen med synnedsättning, dåliga tänder, värk i rörelseapparaten och svår huvudvärk. Det gäller också trötthet under den 14-dagarsperiod som föregick intervjun liksom de svårare formerna av nedsatt psykiskt välbefinnande.

2.2 Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning

Såväl vårdkonsumtion som aktivitetsnedsättning till följd av sjukdom är lägre bland företagarna än bland löntagartvillingarna och också lägre än bland alla jämnåriga.

Tabell 37. Vårdkonsumtion och aktivitetsnedsättning för företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Vårdkonsumtion:			
Vårdats på sjukhus	8,7	10,9	10,6
Medeltal vårdveckor	0,1	0,3	0,9
Besökt läkare senaste 12 mån.	49,1	61,0 *	57,6 *
1—5 läkarbesök	42,8	49,2	48,3
Mer än 10 läkarbesök	2,3	2,6	2,5
Medeltal läkarbesök alla	3,4	3,9 *	3,5
Besökt psykiater sen. året	2,3	2,0	2,8
Besökt tandläkare sen. året	68,8	57,8 *	59,1 *
Medicinkonsumtion:			
Smärtstillande medel	19,1	25,2	25,1
Hostmedicin	1,7	3,1	3,0
Lugnande medicin	6,4	7,1	7,2
Sömnmedel	3,5	4,6	4,9
Diuretika	1,2	2,6	3,1
Hjärt/kärlmedicin	2,9	5,9	6,0
Digitalis	0,0	0,8	1,2
Ulcus	2,3	2,7	3,3
Antibiotika	1,7	1,5	1,9
Diabetes	1,2	1,5	1,4
Antireumatiska	1,2	1,3	1,0
Någon receptmedicin	15,6	19,7	20,3
Aktivitetsnedsättning:			
Sängliggande någon tid 1973	26,0	38,3 *	36,4 *
Sängliggande minst 2 veckor	6,9	13,4 *	12,5 *
Sängliggande, medeltal veckor	0,4	0,7 *	0,8

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sjukskriven minst 1 dag 1973	34,1	58,4 *	52,2 *
300 eller fler sjukdagar	0,6	1,0	1,3
Medeltal sjukdagar 1973	12,1	24,7 *	19,8
Medeltal sjukdagar bland > 0	35,4	42,2 *	38,0
Sjukskriven minst 1 dag 1974	36,4	58,3 *	50,7 *
300 eller fler sjukdagar	0,0	1,1	1,1
Medeltal sjukdagar 1974	14,5	26,1 *	19,0
Medeltal sjukdagar bland > 0	39,7	44,7 *	37,5
Sjukskriven minst 1 dag 1975	42,2	58,9 *	49,8
300 eller fler sjukdagar	0,6	1,5	1,3
Medeltal sjukdagar 1975	13,7	25,8 *	20,3
Medeltal sjukdagar bland > 0	32,4	43,8 *	40,8

Andelen som under 12-månadersperioden före intervjutillfället besökt läkare är signifikant lägre bland företagarna medan andelen som varit inlagd på sjukhus är lägre men ej signifikant lägre än bland löntagartvillingarna. Resultaten tyder även på att medicinkonsumtionen är lägre bland företagarna än bland löntagarna även om ingen enskild skillnad är statistiskt säkerställd. Endast i fråga om tandvård ligger andelen högre bland företagarna.

I fråga om aktivitetsnedsättning till följd av sjukdom är såväl andelen som under 12-månadersperioden före intervjutillfället varit sängliggande p. g. a. sjukdom, som andelen som under åren 1973—1975 varit sjukskriven någon tid, avsevärt mindre bland företagarna än bland löntagarna. Även medeltalet veckor individerna varit sängliggande respektive medeltalet sjukskrivningsdagar är avsevärt mindre bland företagarna än bland löntagarna. Skillnaderna är statistiskt säkerställda.

2.3 Tobaks- och alkoholvanor

Inga nämnvärda skillnader existerar mellan företagarna och löntagarna i fråga om tobaks- och alkoholvanor.

Tabell 38. Tobaks- och alkoholvanor bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Tobaksvanor:			
Röker ej	48,6	50,1	52,6
Röker	51,4	49,9	47,4
Därav mer än 10 cig.	20,8	22,4	22,0
Alkoholvanor:			
Använder ej alkohol	11,0	15,5	15,9
Använder alkohol	89,0	84,5	84,1

IV: 3 Utbildning

3.1 Utbildning och fritidsstudier

Företagarna har genomsnittligt kortare formell utbildning och deltar i mindre utsträckning i studiecirklar än löntagartvillingarna.

Tabell 39. Utbildning och studier bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Antal skolår:			
Högst 6 skolår	15,0	19,1	22,4 *
Lägst 12 skolår	19,7	24,5	21,5
Medeltal skolår	8,9	9,5 *	9,1
Utbildningsnivå:			
Enbart folkskola	55,5	49,1	53,1
Folkskola+yrkesutbildning	19,7	15,7	16,0
Enbart real- el. grundskola	5,8	5,4	5,4
Realskola+yrkesutbildning	12,1	14,6	12,4
Studentexamen	5,2	7,6	7,1
Akademisk examen	1,7	7,5 *	5,9 *
Senaste skolår:			
Under utbildning	0,0	2,1	3,2 *
1973—1974	0,0	5,9 *	4,0 *
1970—1972	3,5	7,4	4,7
1960—1969	17,9	17,9	16,8
1940—1959	42,8	33,6 *	34,8 *
—1939	35,8	32,5	36,1
Deltar i studiecirklar	16,8	26,9 *	29,7 *
Därav ofta	6,4	11,5	11,9 *

Företagarna har genomsnittligt något kortare skol- och yrkesutbildning än löntagarna, 8,9 skolår jämfört med 9,5 skolår. Skillnaden är statistiskt säkerställd.

Resultaten tyder även på att företagarna har en lägre formell utbildningsnivå än löntagarna. Statistiskt säkerställd skillnad föreligger dock endast i fråga om andelen med akademisk examen, 1,7 procent bland företagarna jämfört med 7,5 procent bland löntagartvillingarna.

Företagarna deltar dessutom i avsevärt mindre utsträckning än löntagarna i studiecirklar, 17 procent mot 27 procent. Även denna skillnad är statistiskt säkerställd.

IV: 4 Politiska resurser

4.1 Fackligt och politiskt deltagande

Företagarna skiljer sig ej från löntagarna i fråga om politiskt deltagande men är i avsevärt mindre utsträckning fackligt organiserade och aktiva. Andelen politiskt utanförstående är avsevärt större bland företagarna än bland löntagarna.

Tabell 40. Fackligt och politiskt deltagande bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Fackligt deltagande:			
Fackligt organiserad	24,3	78,4 *	72,6 *
Därav fackligt aktiv	13,3	39,8 *	42,3 *
Därav förtroendeman	5,2	21,5 *	23,5 *
Politiskt deltagande:			
Politiskt organiserad	23,1	23,1	25,7
Därav politiskt aktiv	12,1	17,0	18,9 *
Därav förtroendeman	5,8	6,0	6,5
Politisk argumentation:			
Talat inför ett möte	39,9	39,1	40,4
Därav anförande	21,4	24,8	23,5
Skrivit i tidning	12,1	17,4	15,8
Därav artikel	6,4	11,8 *	9,7
Deltagit i demonstration	15,0	20,9	20,3
Tagit personlig kontakt	16,8	12,6	14,3
Utanförstående	33,5	10,5 *	14,7 *

Andelen fackligt organiserade och aktiva är tre gånger så stor bland löntagarna som bland företagarna och andelen fackliga förtroendemän fyra gånger så stor. I fråga om politiskt deltagande föreligger dock inga systematiska eller statistiskt säkerställda skillnader mellan de båda grupperna.

Statistiskt säkerställd skillnad i de båda gruppernas kanaler för politisk argumentation existerar endast med avseende på andelen som någon gång skrivit en artikel i en tidning, vilken är lägre bland företagarna än bland löntagarna. Resultaten tyder dock på att företagarna i mindre utsträckning än löntagarna deltar i offentliga demonstrationer men att de i större utsträckning tar kontakt med någon person i ansvarig ställning för att påverka beslut i samhällsfrågor.

Andelen politiskt utanförstående är tre gånger så stor bland företagarna som bland löntagarna, 34 procent jämfört med 10 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd och beror alltså huvudsakligen på den lägre fackliga organisationsgraden bland företagarna.

4.2 Relation till myndigheter

En större andel av företagarna än av löntagarna anser sig ha blivit felaktigt eller orättvist behandlad av någon myndighet. Företagarna är bättre ställda än löntagartvillingarna när det gäller att överklaga myndighetsbeslut.

Tabell 41. Relation till myndigheter bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Sökt rättelse	42,8	29,3 *	30,7 *
Därav överklagat skriftligt	32,4	20,8 *	22,3 *
Kan själv överklaga beslut	70,5	61,8 *	64,3
Kan få hjälp att överklaga	24,9	26,5	26,2
Politiskt fattig	4,6	11,6 *	9,6 *
Felaktigt behandlad av:			
Sjukkassa/Försäkringskassa	2,3	5,8	5,1
Bostadsförmedling	8,1	3,7 *	4,1 *
Arbetslöshetskassa	0,0	1,2	0,9
Arbetsförmedling	1,2	3,0	2,1
Taxeringsnämnd	30,6	18,4 *	20,4 *
Socialnämnd	1,2	3,0	2,1
Barnavårdsnämnd	0,6	1,0	1,1
Nykterhetsnämnd	0,0	0,1	0,4
Lantbruksnämnd	0,6	0,6	1,1
Sjukhus eller läkare	5,2	5,0	4,7
Polismyndighet	8,1	4,4 *	3,5 *
Domstol	4,6	3,0	1,9 *
Skola eller skolmyndighet	2,3	4,0	2,7
Militärmyndighet	5,8	5,5	4,3
Länsstyrelse	6,9	3,3	3,1 *
Av någon myndighet	41,6	33,7 *	33,4 *
Försäkringsbolag	11,0	7,9	8,3
Arbetsgivare	4,0	8,7 *	6,6
Fackförening	1,2	3,1	2,3

Andelen som någon gång försökt få rättelse i någon myndighets beslut är avsevärt större bland företagarna än bland löntagarna, 43 procent jämfört med 29 procent. Andelen politiskt fattiga, dvs. som ej själva kan överklaga ett beslut och som ej känner någon som kan hjälpa dem med detta, är mindre än hälften så stor bland företagarna som bland löntagarna, 5 procent jämfört med 12 procent.

42 procent av företagarna jämfört med 34 procent av löntagarna anser sig någon gång ha blivit felaktigt eller orättvist behandlade av någon myndighet. Statistiskt säkerställda skillnader föreligger i fråga om andelen som anser sig ha blivit felaktigt eller orättvist behandlad av bostadsförmedling, taxeringsnämnd respektive polismyndighet. Andelen är i samtliga dessa fall högre bland företagarna än bland löntagarna.

Värt att notera är kanske att endast 1,2 procent av företagarna anser sig ha blivit felaktigt eller orättvist behandlade av någon fackförening.

IV: 5 Säkerhet till liv och egendom

5.1 Utsatthet för brott

Företagarna är mer utsatta för stöld och lider genomsnittligt större förluster i samband med detta än löntagarna. Företagarna polisanmäler brotten i större utsträckning än löntagarna. De har i samma utsträckning varit utsatta för våld och hot om våld.

Tabell 42. Utsatthet för brott bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Stöld och skadegörelse:			
Utsatt för stöld	16,2	10,4 *	9,3 *
Därav polisanmäld	11,0	6,8	5,7 *
Fått egendom förstörd	13,9	8,9	7,8 *
Därav polisanmäld	8,7	3,3 *	3,0 *
Stöld eller skadegörelse	19,1	14,0	13,2 *
Utan ekonomisk förlust	4,0	5,0	4,6
Med ekonomisk förlust	15,0	9,0 *	8,5 *
Genomsnittlig förlust i kr.	149	41 *	38 *
Genomsnittlig förlust > 0	1 011	449 *	449 *
Utsatt för våld/hot om våld:			
Våld med kroppsskada	1,2	0,9	0,9
Våld utan kroppsskada	2,3	2,3	1,2
Hot om våld	4,6	4,4	2,2
Något av ovanstående	5,2	5,5	3,1
Därav polisanmält	1,7	0,9	0,9
Plats för våld:			
Bostad	1,2	0,4	0,4
Arbetsplats	2,9	3,1	1,2
Tåg, buss	0,0	0,4	0,3
Restaurang	0,0	1,2	0,5
Gatan	2,3	0,9	0,9
Annan plats	0,6	0,9	0,5

Av företagarna har 16 procent varit utsatta för stöld någon gång under de tolv månader som föregick intervjutillfället och 14 procent fått egendom förstörd. En av fem företagare har varit utsatt för stöld *eller* skadegörelse. Andelarna är lägre bland löntagartvillingarna om än inte mycket lägre. Företagarna lider dock i större utsträckning än löntagarna ekonomisk förlust i samband med stöld och skadegörelse. 15 procent av

företagarna har förlorat i genomsnitt 1 000 kronor på stölder och skadegörelse jämfört med att 9 procent av löntagartvillingarna förlorat i genomsnitt 450 kronor, som alltså ej ersatts av försäkringsbolag eller på annat sätt.

I fråga om utsattheten för våld eller hot om våld existerar inga systematiska eller statistiskt säkerställda skillnader mellan de båda grupperna. Inte heller föreligger det några skillnader med avseende på platsen för brottets inträffande.

5.2 Utsatthet för olycksfall

Företagarna är något mindre utsatta för olycksfall än löntagartvillingarna.

Tabell 43. Utsatthet för olycksfall bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Utsatt för olycksfall	8,1	12,6	11,4
Därav utan bestående men	7,5	9,0	7,9
Därav med bestående men	0,6	3,6 *	3,4 *
Därav med svåra men	0,0	0,5	0,8
Plats för olycka:			
I hemmiljö	1,7	1,8	2,1
På arbetsplatsen	3,5	6,2	5,6
I trafiken	0,6	1,7	1,0
Under sport	2,3	2,4	1,9
Annat	0,0	0,6	0,8

Resultaten tyder i sin helhet på att företagarna är mindre utsatta för olycksfall än löntagarna. Statistiskt säkerställd skillnad föreligger dock endast i fråga om utsatthet för olycksfall med bestående men till följd.

Inga skillnader föreligger med avseende på platsen för olyckans inträffande.

IV: 6 Familjeförhållanden och sociala relationer

6.1 Familjeförhållanden och sociala relationer

Företagarnas familjeförhållanden skiljer sig ej väsentligt från löntagartvillingarnas. Våra resultat tyder ej på några systematiska skillnader i fråga om socialt umgänge.

Tabell 44. Familjeförhållanden och sociala relationer bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Civilstånd:			
Gift	80,3	78,2	78,3
Ogift, ej samb.	9,8	14,5	13,8
Frånskild	5,8	6,0	5,8
Änkling/änka	4,0	1,3 *	2,2
Antal barn:			
Inga barn	19,7	25,3	23,8
Fyra eller fler barn	7,5	9,9	9,7
Medelantal barn	1,8	1,8	1,7
Umgänge:			
Brukar besöka släkt	84,4	88,3	89,9 *
Besöker släkt ofta	18,5	27,9 *	28,0 *
Brukar ha släkt på besök	89,6	87,7	90,2
Har släkt på besök ofta	24,9	24,6	25,5
Mycket släktumgänge	24,9	32,0	32,1
Släktumgänge, skalmedelvärde	3,2	3,3	3,3
Brukar besöka vänner	93,6	96,8	94,9
Besöker vänner ofta	28,9	32,3	30,5
Brukar ha vänner på besök	94,8	95,8	94,9
Har vänner på besök ofta	30,6	29,9	30,3
Mycket vänumgänge	32,9	33,6	32,8
Vänumgänge, skalmedelvärde	3,5	3,5	3,5
Mycket umgänge	12,7	11,3	12,0
Umgänge, skalmedelvärde	4,7	4,8	4,8
Isolering:			
Föga släktumgänge	15,6	14,4	12,0
Inget släktumgänge	8,7	9,1	6,8
Föga vänumgänge	6,4	4,0	6,2
Inget vänumgänge	2,9	1,8	2,7
Föga umgänge	9,2	9,5	8,0
Inget umgänge alls	1,2	0,6	1,0

Av företagarna är 80 procent gifta/sammanboende och av löntagartvillingarna 78 procent. Statistiskt säkerställd skillnad beträffande familjeförhållanden föreligger endast med avseende på andelen änkor/änk-

lingar som är något högre bland företagarna, fyra procent jämfört med en procent.

Med undantag för att företagarna i mindre utsträckning än löntagarna ofta besöker släkt, föreligger inga statistiskt säkerställda eller systematiska skillnader mellan de båda grupperna med avseende på socialt umgänge eller social isolering.

6.2 Uppväxtförhållanden

Företagarnas uppväxtförhållanden skiljer sig ej från löntagarnas.

Tabell 45. Uppväxtförhållanden för företagare 20—66 år, för jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och för alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Faderns socialgrupp:			
Socialgrupp I	6,4	6,4	5,1
Socialgrupp II	40,5	35,1	35,9
Socialgrupp III	53,2	58,4	59,1
Modern hemma alla uppväxtåren	83,2	81,3	81,5
Föräldrarnas utbildning:			
Fadern folkskola	79,2	76,9	79,2
Yrkes- eller realskola	11,0	14,5	13,8
Fadern gymnasium	5,8	7,6	5,8
Modern folkskola	87,9	86,6	87,7
Yrkes- eller realskola	8,1	11,2	9,6
Modern gymnasium	1,7	1,9	2,2
Båda enbart folkskola	76,9	73,0	75,2
Uppväxtort:			
Landsbygden	45,7	40,4	46,0
Mindre samhälle	16,8	21,5	18,2
Småstad	4,0	5,4	5,5
Mellanstor stad	15,0	16,0	14,6
Storstad	12,7	10,7	10,3
Utomlands	4,0	6,0	5,1
Samma ställe hela uppväxten	60,1	64,4	63,6
Problem i uppväxtfamiljen:			
Ej uppväxt hos båda föräldrar	15,0	13,4	15,1
Förälder avled	2,9		*
Skilsmässa, född u. ä.	7,5		
Annan anledning	4,6		*
Sjukdom i familjen	15,6		
Konflikter/slitningar	12,1	9,1	9,8
Ekonomiska problem	24,3	29,9	29,2
Fått ärva	38,7	37,2	39,4
Make/maka fått ärva	27,7	25,8	25,4

Varken i fråga om faderns socialgruppstillhörighet, föräldrarnas utbildning, uppväxtort eller förekomsten av problem i uppväxtfamiljen föreligger det några systematiska eller statistiskt säkerställda skillnader mellan företagarna och löntagarna.

IV: 7 Fritid och kultur

7.1 Semester och semesteranvändning

Företagarna har genomsnittligt tagit ut kortare semester än löntagarna, men skiljer sig ej nämnvärt från dessa i fråga om semesteranvändning.

Tabell 46. Semester och semesteranvändning bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Semesterns längd 1973:			
Tagit ut 1—10 semesterdagar	16,8	3,6 *	2,7 *
Tagit ut 11—23 semesterdagar	33,5	18,8 *	12,8 *
Tagit ut 24 semesterdagar	0,0	36,8 *	33,3 *
Tagit ut 25 eller fler dagar	23,1	26,2	24,4
Medeltal uttagna sem.dagar	14,3	21,4 *	18,9 *
Medeltal bland > 0	19,4	24,8 *	25,8 *
Semesterresa:			
Gjort semesterresa under 1973	60,1	62,8	61,7
I Sverige	32,4	40,9 *	41,4 *
I Norden	14,5	18,1	16,9
I Mellaneuropa	6,9	7,5	6,8
I Östeuropa	2,3	1,9	1,7
I Sydeuropa	12,1	10,7	10,1
I övriga utlandet	3,5	2,3	1,9
Stugvistelse:			
Vistats i sommarstuga 1973	43,4	40,9	41,5
Mindre än en vecka	68,2	62,6	62,5
En vecka	12,1	8,8	8,4
2—4 veckor	11,0	20,0 *	20,2 *
Fem eller fler veckor	8,7	8,5	8,7
Medeltal veckor	1,2	1,6	1,6

73 procent av företagarna jämfört med 85 procent av löntagarna tog 1973 ut någon semester. Den uttagna semesterns längd bland dem som tog ut någon semester var också genomsnittligt kortare bland företagarna än bland löntagarna, 20 dagar jämfört med 25 dagar.

Ingen statistiskt säkerställd skillnad föreligger mellan företagarna och löntagarna beträffande andelen som 1973 gjorde någon semesterresa.

Företagarna förlägger dock i mindre utsträckning än löntagarna sina resor till Sverige.

Inga systematiska skillnader existerar mellan företagarna och löntagarna i fråga om sommarstugevistelse. Genomsnittlig vistelsetid kan vara något kortare för företagarna.

7.2 Fritidsaktiviteter

Företagarna ägnar sig i mindre utsträckning än löntagartvillingarna åt s. k. förströelseaktiviteter. I fråga om de aktiviteter som sammanförts under rubrikerna kultur-, nöjes- respektive utomhusaktiviteter finns inga systematiska skillnader mellan de båda grupperna.

Tabell 47. Fritidsaktiviteter bland företagare 20—66 år, bland jämnåriga löntagare med samma inkomst uppgiven till beskattning 1973 och bland alla jämnåriga av samma kön

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Kulturaktiviteter:			
Går på teater	47,4	43,3	46,0
Därav ofta	7,5	5,3	5,6
Läser böcker	71,1	78,8 *	77,9 *
Därav ofta	32,4	37,6	34,0
Musicerar	15,6	12,8	12,4
Därav ofta	4,6	5,8	4,8
Kulturellt aktiv	2,9	2,9	2,4
Deltar men ej aktivt	54,3	54,5	55,0
Passiv	42,8	42,6	42,6
Nöjesaktiviteter:			
Går på bio	32,4	34,7	33,6
Därav ofta	2,3	3,3	2,7
Går på restaurang	59,5	47,8 *	47,9 *
Därav ofta	8,7	4,6 *	4,1 *
Går på dans	37,6	38,6	39,9
Därav ofta	4,6	6,4	5,4
Går på bingo	2,9	9,0 *	7,5 *
Därav ofta	0,0	1,1	1,2
Aktivt nöjesdeltagande	1,7	2,4	1,9
Deltar men ej aktivt	46,8	40,8	41,8
Passiv	51,4	56,7	56,3
Förströelseaktiviteter:			
Läser veckotidningar	60,1	66,8	65,4
Därav ofta	20,8	25,9	26,2
Går på gator och i affärer	28,3	40,5 *	38,5 *
Därav ofta	5,2	10,4 *	8,2
Gör bilutflykter	59,0	72,3 *	72,9 *
Därav ofta	15,0	27,2 *	24,6 *
Förströelseaktiv	2,9	7,8 *	6,9 *
Deltar men ej aktivt	58,4	65,9	64,8
Passiv	38,7	26,3 *	28,3 *
Sysslar med hobbyverksamhet	38,2	50,6 *	52,5 *
Därav ofta	27,2	29,3	29,7

	Företagare	Jämnåriga löntagare med samma inkomst	Alla jämnåriga av samma kön
Utomhusaktiviteter:			
Fiskar	49,7	48,4	50,2
Därav ofta	12,7	14,9	16,0
Jagar	13,3	10,6	13,5
Därav ofta	5,8	6,1	6,8
Sköter trädgård	64,2	60,0	61,5
Därav ofta	37,6	38,1	39,6
Idrottar	26,0	29,8	30,1
Därav ofta	13,3	15,2	16,1
Aktiv utomhus	8,1	8,9	10,1
Deltar men ej aktivt	55,5	56,7	57,3
Passiv utomhus	36,4	34,4	32,5

Några systematiska skillnader mellan företagarna och löntagarna i fråga om deltagande i kultur-, nöjes- respektive utomhusaktiviteter föreligger inte. Företagarna uppger sig dock gå på restaurang i högre utsträckning och ägna sig åt bokläsning och bingo i mindre utsträckning än löntagarna.

Företagarna ägnar sig i avsevärt mindre utsträckning än löntagarna åt vad vi kallar förströelseaktiviteter på fritiden. De går på gator och i affärer, gör bilutflykter samt sysslar med hobbyverksamhet i mindre utsträckning än löntagarna. Resultaten tyder även på att företagarna i mindre utsträckning ägnar sig åt veckotidningsläsning på fritiden.

Sammanfattningstablå

Företagarnas levnadsförhållanden skiljer sig på många punkter från jämnåriga löntagares med samma inkomst uppgiven till beskattning, men skillnaderna är inte så stora.

Levnadsnivåkomponenter	Företagare 20—66 år 1973 jämförda med:	
	Jämnåriga löntagare av samma kön med samma inkomst enligt deklaration	Alla jämnåriga av samma kön
Ekonomiska förhållanden:		
Disponibel inkomst	Något lägre	Något lägre
Konsumtionsutrymme per fam.medlem	Mindre	Mindre
Likviditet	Något bättre	Något bättre
Skattepliktig förmögenhet	Större	Större
Konsumtionsnivå	Högre	Högre
Sysselsättning, arbetsförhållanden:		
Årsarbetstid	Mycket längre	Mycket längre
Arbetslöshet	Mycket mindre	Mindre
Fysiska arbetskrav	Något hårdare	Något hårdare
Psykisk belastning	Något mindre	Något mindre
Hälsa och vårdkonsumtion:		
Hälsotillstånd	Något bättre	Något bättre
Vårdkonsumtion, aktivitetsnedsätt.	Lägre	Lägre
Tobaks- och alkoholvanor	Samma	Samma
Utbildning och fritidsstudier:		
Formell utbildning	Mindre	Mindre
Fritidsstudier	Mindre	Mindre
Politiska resurser:		
Fackligt deltagande	Mycket mindre	Mycket mindre
Politiskt deltagande	Samma	Samma
Relation till myndighet	Mer problem	Mer problem
Säkerhet till liv och egendom:		
Utsatthet för stöld m. m.	Mer	Mer
Utsatthet för våld och hot om våld	Samma	Samma
Utsatthet för olycksfall	Mindre	Mindre
Familj och sociala relationer:		
Civilstånd	Samma	Samma
Antal barn	Samma	Samma
Socialt umgänge	Samma	Samma
Isolering	Samma	Samma
Uppväxtförhållanden	Samma	Samma
Fritid och kultur:		
Semester och semesteranvändning	Något mindre	Något mindre
Kulturaktiviteter	Samma	Mindre
Nöjesaktiviteter	Samma	Samma
Förströelseaktiviteter	Mindre	Mindre
Utomhusaktiviteter	Samma	Samma

Yttranden över motionerna 1977/78: 931 och 1977/78: 1426

Statistiska centralbyrån (1978-05-31)

Yttrande över motioner 1977/78: 931 om en fördjupad levnadsnivåundersökning beträffande företagare och jordbrukare och 1977/78: 1426 om redovisning av förmögenhetsfördelningen i Sverige

Motionärerna föreslår i motion 1977/78: 931 en fördjupad levnadsnivåundersökning för gruppen företagare och jordbrukare speciellt med hänsyn till inkomstförhållanden, konsumtionsutrymme och konsumtionsnivå i privat hushåll samt förmögenhetsförhållanden samt i motion 1977/78: 1426 en fortlöpande redovisning av den faktiska förmögenhetsfördelningen i Sverige.

I sitt yttrande kommer SCB att utifrån sina erfarenheter peka på statistiska undersökningar och utvecklingsarbeten som visar på möjliga undersökningsansatser. Vidare berörs förslag i SCBs anslagsframställning för budgetåret 1979/1980.

Motion 1977/78: 931

I motionen om en fördjupad levnadsnivåundersökning beträffande företagare och jordbrukare anför motionärerna med stöd av SCBs årliga undersökningar av levnadsförhållandena att man med fog måste ifrågasätta om inkomstuppgifterna för jordbrukare och företagare i statistiken m. m. verkligen är ett mått på deras levnadsnivå och konsumtionsförmåga. Motionärerna anför vidare att den bristande överensstämmelsen kan bero på felaktigheter i statistiska beräkningar eller på att inkomstjämförelser mellan olika socioekonomiska grupper icke är möjliga att göra och berör möjligheten att genom ytterligare statistiska undersökningar få fram en ny bedömningsgrund för ekonomisk och social standard som ger en mera rättvis bild av olika gruppers situation.

SCB berör nedan några *statistiska undersökningar* som är av betydelse i sammanhanget.

Sedan 1973 genomför SCB årliga urvalsbaserade *inkomstfördelningsundersökningar (HINK).* Undersökningarna omfattar ca 10 000 hushåll och baseras huvudsakligen på uppgifter från deklarationsmaterial och olika myndigheters register. Fr. o. m. årgång 1975 har HINK kompletterats med en panelansats, vilken underlättar studier av förändringar i tiden. I dessa undersökningar redovisas hur hushållens faktorinkomster är uppbyggda av löne-, företagar- och kapitalinkomster samt inkomster av eget hem. Vid inkomstberäkningarna har de rent taxeringsmässiga begreppen i flera fall modifierats för att erhålla ur fördelningssynpunkt mer relevanta inkomstbegrepp. Uppgifter finns vidare om så gott som samtliga kontantöverföringar av social natur från stat och kommun till hushållen. För att kunna redovisa den disponibla inkomsten, som utgör ett ungefärligt mått på hushållets konsumtionsutrymme, ingår även uppgifter om direkt skatt. Indelningar görs bl. a. efter hushållets storlek och sammansättning, näringsgrenstillhörighet och socioekonomisk grupp.

Företagarinkomst beräknas fr. o. m. 1974 års inkomstfördelningsun-

dersökning som det s. k. driftsöverskottet. Skillnaden gentemot motsvarande inkomstslag enligt kommunalskattelagen består främst av att man vid inkomstberäkningen bortsett från skattemässiga regleringsposter som t. ex. investeringsavdrag samt transfereringar till och från företaget som t. ex. olika former av driftbidrag från staten. I allmänhet sker härigenom en ökning av företagarinkomsterna. Modifieringen i inkomstbegreppet har för 1974 och 1975 inneburit ökningar i hushållens disponibla inkomster med 4 resp. 1,6 miljarder kronor. Fördelarna med att använda driftsöverskottet i stället för skattelagstiftningens inkomstbegrepp är främst att större jämförbarhet uppnås mellan företagare och övriga socioekonomiska grupper samt att mer sägande uppgifter avseende inkomstutvecklingen över åren erhålls för företagargrupperna.

I inkomstfördelningsundersökningarna ingår varje undersökningsår för närvarande ca 1 800 företagarhushåll. I redovisningen görs för närvarande en uppdelning på jordbrukare och övriga företagare.

Vid innevarande års riksdag har beslutats att en undersökning av hushållens företagssparande skall genomföras inom ramen för finansstatistiken för företag. Denna undersökning kommer att samordnas med inkomstfördelningsundersökningarna. Härigenom ges möjlighet att öka urvalsstorleken till minst 3 000 företagarhushåll samt att kartlägga dessa gruppers förmögenhetsförhållanden. Ökningen i urvalsstorlek avser andra företagare än jordbrukare. Vidare skulle ytterligare uppdelningar av företagarhushållen i redovisningsgrupper kunna genomföras.

Fr. o. m. årgång 1978 planeras med nuvarande urval summariska uppdelningar efter antal anställda och areal komma att genomföras.

Inom ramen för SCBs årliga *levnadsnivåundersökningar (ULF)* insamlas fr. o. m. hösten 1974 uppgifter rörande olika befolkningsgruppers levnadssituation. Undersökningarna, som bygger på urval, avser befolkningen i åldrarna mellan 16 och 74 år. Sammanlagt intervjuas ca 12 000 personer varje år. Totalt omfattar undersökningen ca 400 frågor, vilka dock icke samtliga ställs till varje intervjuperson. Frågorna omfattar tio välfärdskomponenter bl. a. hälsa, sysselsättning och arbetsmiljö, utbildning, ekonomi och fritid.

Intervjuuppgifterna kompletteras med bl. a. inkomstuppgifter från taxeringsband och andra administrativa register. Undersökningarna ger genom sin uppläggning en bred bild av olika gruppers levnadsförhållanden och utgör därmed en lämplig grund för kartläggning av företagargruppernas levnadsförhållanden.

I ULF-undersökningarnas material, vilket ligger till grund för motionen, redovisas samtliga företagare utan uppdelning på jordbrukare och övriga företagare. Denna kategori är emellertid relativt heterogen och har stor spridning både i fråga om inkomster och levnadsstandard i övrigt. Med hänsyn till urvalsstorlek och urvalsförfarande i ULF-undersökningarna har det inte varit möjligt att särredovisa jordbrukare och övriga företagare. Eftersom ett stort antal frågor är gemensamma i de olika årgångarna skulle man dock genom att aggregera flera undersökningsår, t. ex. 1975—1977, kunna göra en sådan uppdelning.

SCB genomför årligen en *deklarationsundersökning för jordbrukare (DU)*. Statistiken omfattar uppgifter rörande jordbrukarnas kontanta inkomster och utgifter samt nettointäkter av rörelsen på grundval av jordbrukarnas självdeklarationer. Vidare redovisas bl. a. inkomst av tjänst, kapital och tillfällig förvärvsverksamhet samt tillgångar och skulder. I urvalet till DU ingår ca 11 000 företag. Undersökningen belyser effek-

ter på det ekonomiska resultatet av bl. a. prisutvecklingen, förändringar i företagens storlek och antal samt den tekniska utvecklingen inom företagen. Med anledning av bl. a. den allmänna övergången till deklaration enligt bokföringsmässiga grunder pågår en översyn av DU. Bl. a. övervägs ett projekt som syftar till utveckling av statistik över jordbrukarnas disponibla inkomster grundad på inkomstuppgifter från taxeringsband och annat administrativt material. Arbetet kommer att ske i nära samarbete med andra liknande projekt som pågår inom SCB.

Deklarationsundersökningen för jordbrukare kompletteras av den *jordbruksekonomiska undersökningen (JEU)*. Denna undersökning redovisar utvecklingen av lantbrukets inkomst- och lönsamhetsförhållanden enligt företagsekonomiska principer. I urvalet till JEU ingår ca 1 000 företag. JEU innehåller en panelansats, vilken underlättar studier av förändringar i tiden. Populationen omfattar företag med en åkerareal mellan 20,1 och 100,0 ha i slättbygdsområden och med arealen 20,0 till 50,0 ha i övriga delar av landet.

SCB genomför 1978 en *hushållsbudgetundersökning* av intermittent karaktär. Undersökningen, som bygger på ett urval av ca 13 800 hushåll, syftar främst till att uppskatta den privata konsumtionens fördelning på olika grupper av varor och tjänster, dels för hushållssektorn totalt, dels för olika grupper av hushåll. Vidare ställs frågor till hushållen rörande utrustningsstandard i bostaden, innehav av bil och eget hem (inkl. fritidshus) samt inköpsmönster. Intervjuuppgifterna kompletteras med inkomstuppgifter från taxeringsband och annat administrativt material. Undersökningarnas resultat utnyttjas bl. a. för socialpolitiskt betingade jämförelser av olika hushållsgruppers konsumtion samt i frågor rörande nationalräkenskaper och konsumentprisindex. I redovisningen görs bl. a. uppdelningar på löntagar- och företagarhushåll med möjlighet att särredovisa jordbrukare.

SCB berör i fortsättningen *utvecklingsarbete* som är av betydelse i sammanhanget.

Under den senaste tiden har märkts ett ökat intresse för att på ett bättre sätt än hittills mäta särskilt företagargruppernas inkomster och förmögenheter. Dessutom finns ett behov av att överhuvud förbättra förmögenhetsstatistiken. I samband med årets prisförhandlingar på jordbrukets område har bl. a. behovet av bättre statistikunderlag diskuterats. I regeringens proposition om reglering av priserna på jordbruksprodukter m. m. (1977/78: 154) anför föredraganden att det är angeläget att undersökningar fortlöpande sker bl. a. av levnadsstandarden för olika grupper jämte de prestationer som standarden grundar sig på.

Inom SCB har, med utgångspunkt från bl. a. inkomstfördelningsundersökningarna, inletts ett arbete på att successivt under de närmaste åren förbättra dessa mätningar. Arbetet avser i första hand dels inkomstbegrepp, dels ändamålsenliga uppdelningar av företagarpopulationen i olika redovisningsgrupper.

Beträffande förmögenheterna planerar SCB att i anslagsframställningen för budgetåret 1979/1980 *föreslå periodiskt återkommande* undersökningar av förmögenhetsfördelningen för samtliga befolkningsgrupper. Detta förslag beskrivs utförligare i särskilt avsnitt nedan. Tidigare har nämnts att företagarinkomst fr. o. m. 1974 års inkomstfördelningsundersökning beräknas som det s. k. driftsöverskottet. Ytterligare förändringar i inkomstbegreppet avser omprövning av nuvarande avskrivningsbegrepp, som utgör deklarantens avdrag för värdeminskning, samt

beaktande av kapitalvinster på främst fastigheter. Det skulle kunna övervägas på vad sätt uppgifter ur deklarationsmaterialet såsom uttag ur rörelsen samt bilens och bostadens nyttjande i rörelsen och för privat bruk kan användas vid jämförelser mellan företagargrupper och övriga socioekonomiska grupper. Det kan även vara aktuellt att belysa hur subventioner och prisändringar påverkar hushåll med olika försörjningsbörda och inkomststorlek. Med hänsyn till att inkomsten för en och samma företagare kan variera kraftigt från år till år är det vidare angeläget att följa inkomstutvecklingen för samma grupper av företagare över flera år.

I vad avser företagarpopulationens uppdelning i redovisningsgrupper finns för jordbrukarna indelningsgrunder som areal och brukarkategori. Beträffande övriga företagare kommer i det fortsatta arbetet olika indelningsgrunder att övervägas, bl. a. efter storlek (anställda/omsättning), bransch och aktiva/inaktiva. Vidare undersöks i vilken utsträckning jämförelser mellan jämförbara företagar- och löntagargrupper (t. ex. detaljhandlare/livsmedelsarbetare) är möjliga att utföra. Ett annat problemområde gäller separatredovisning av s. k. fria yrken. I utredningsarbetet kommer vidare att prövas om delägare i fåmansbolag skall redovisas bland företagargrupperna. Dessa personer räknas för närvarande formellt som anställda i bl. a. inkomstfördelningsundersökningarna, men torde i realiteten vara att betrakta som företagare. Möjligheterna att via skatteadministrationens register särredovisa denna grupp undersöks för närvarande.

Ett genomförande av ovan berörda möjliga förbättringar av statistiken förutsätter i vissa fall utbyggnader av nuvarande undersökningar.

Med hänsyn till de besvärliga mätproblemen och de komplexa frågeställningarna är det enligt SCBs bedömning ändamålsenligt att i vart fall inledningsvis använda olika *undersökningsansatser* och utgå från befintlig löpande och intermittent statistik. Nedan skisseras en dylik upplägg-ning.

En successiv förbättring av inkomstfördelningsundersökningarna i avseende på företagarinkomstbegreppet och uppdelning av företagarhushållen i ytterligare delgrupper enligt de riktlinjer som tidigare angetts skulle ge en årlig statistik som på ett säkrare sätt än för närvarande ger underlag för inkomstjämförelser mellan olika grupper. Förutsättningarna härför skulle avsevärt förstärkas om den tidigare berörda undersökningen av hushållens företagssparande blev ett permanent inslag i SCBs statistikproduktion. Bl. a. skulle möjlighet ges till årliga kartläggningar av företagarhushållens förmögenhetsförhållanden. Den beskrivna undersökningsansatsen skulle i första hand kompletteras med de årliga deklarationsundersökningarna för jordbrukare för att möjliggöra en fullständigare bild av denna företagarkategori. Här bör dock framhållas att denna undersökning är en specialundersökning som ej ger jämförelser med andra företagarhushåll samt löntagarhushållen.

En andra undersökningsansats skulle utgå från levnadsnivåundersökningarna. Genom att på sätt som tidigare beskrivits aggregera flera undersökningsår skulle en uppdelning av företagarhushållen i några huvudgrupper kunna genomföras. En systematisk jämförelse mellan företagargrupperna och andra socioekonomiska grupper skulle då kunna utföras inom ett flertal områden såsom hälsa, sysselsättning och fritid. Sådana jämförelser skulle exempelvis kunna ske periodvis med 3—5 års mellanrum.

En tredje undersökningsansats skulle utgå från periodvis återkom-

mande hushållsbudgetundersökningar och ge uppgifter om konsumtionens sammansättning för olika socioekonomiska grupper. En sådan undersökning genomfördes 1969. För närvarande genomförs 1978 års hushållsbudgetundersökning.

De tre undersökningsansatserna kompletterar varandra och skulle, om de användes för en samordnad analys, kunna ge en förbättrad bedömningsgrund för jämförelser av ekonomisk och social standard mellan olika grupper. Resultaten från en sådan analys skulle sedan kunna ligga till grund för en eventuell fortsatt utveckling av statistiken på området.

Motion 1977/78: 1426

I motionen om redovisningen av förmögenhetsfördelningen i Sverige anför motionärerna att det finns allvarliga brister i statistiken över den faktiska förmögenhetsfördelningen. En genomgång görs av de studier över fördelningen av de personliga förmögenheterna som utförts under senare år och det konstateras att dessa liksom den officiella förmögenhetsstatistiken bygger på ett bristfälligt statistiskt underlag. Ofta utgörs underlaget av deklarationsmaterial och det framhålls att det finns viktiga tillgångar som inte är skattepliktiga, att deklarerade tillgångar tas upp till värden som kraftigt understiger marknadsvärdet samt att falskdeklaration förekommer. I motionen föreslås en fortlöpande redovisning av den faktiska förmögenhetsfördelningen.

SCB delar motionärernas uppfattning att det är angeläget att den nuvarande officiella statistiken, som endast belyser nettobehållningar överstigande 200 000 kronor, förbättras. I *anslagsframställningen för budgetåret 1979/1980* planerar därför SCB att föreslå en statistik som bättre belyser förmögenhetsfördelningen i landet och som skulle få betydelse för den allmänna debatten i fördelningsfrågor. Förslaget avser en intermittent utbyggnad av de årliga inkomstfördelningsundersökningarna med uppgifter om de personliga förmögenheternas fördelning och sammansättning. Utbyggnaden avses ske vart femte år med början från årgång 1978 och avse förmögenheternas fördelning och sammansättning i olika tillgångs- och skuldposter 1978-12-31. I utbyggnaden ingår ett tilläggsurval på 1 500 hushåll med skattepliktiga förmögenheter över 200 000 kronor. Förmögenhetsuppgifter insamlas enbart från deklarationsmaterialet. Genom kopplingen till inkomstfördelningsundersökningen kan sambandet förmögenhet och inkomst kartläggas. Ett viktigt moment är vidare att kunna analysera förmögenhetsfördelningens utveckling över tiden.

Förslaget har utarbetats i samarbete med sekretariatet i utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. Uppläggningen ansluter till den förmögenhetsstudie som SCB genomfört på uppdrag av denna utredning. Studien avser förmögenhetsförhållandena 1975-12-31. Detta medför att förmögenhetsfördelningens utveckling skulle kunna studeras redan med början från 1978.

Den av SCB valda undersökningsansatsen, som för övrigt valts av utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten i dess studie, att enbart utgå från deklarationsmaterialets förmögenhetsuppgifter har bestämts av olika överväganden. En insamling av förmögenhetsuppgifter från hushållen för att erhålla vad motionärerna avser med en faktisk förmögenhetsfördelning, antingen som alternativ eller komplettering till dekla-

rationsmaterialet, skulle enligt SCBs bedömning medföra besvärliga bortfalls- och mätproblem. Vidare skulle en insamling av t. ex. banktillgodohavanden från banker möta svårbemästrade integritetsproblem. De här framförda bedömningarna är grundade på erfarenheter från främst de försök som SCB utförde i början av 1970-talet för att undersöka förutsättningarna för genomförande av en sparundersökning.

Det bör här framhållas att betydelsefulla poster som fastigheter och börsnoterade aktier torde vara så gott som fullständigt redovisade i deklarationsmaterialet. För andra poster i deklarationsmaterialet såsom mindre banktillgodohavanden och småposter av premieobligationer torde täckningsgraden vara mindre. Vidare bör framhållas att en marknadsvärdemätning av förmögenhetstillgångar i form av i första hand fastigheter ingår som ett betydelsefullt moment i den av SCB planerade förmögenhetsstatistiken.

I den slutliga handläggningen har förutom undertecknade, med avdelningsdirektör Garke såsom föredragande, deltagit avdelningscheferna Elmhammer och Medin, statistikchef Wahlström samt avdelningsdirektör Molinder.

STATISTISKA CENTRALBYRÅN

Lennart Fastbom

Hans Garke

Yttrande över motion 1977/78: 1426

Institutet för social forskning (1978-06-01)

Remissyttrande över "motion 1977/78: 1426 om redovisning av förmögenhetsfördelningen i Sverige" av Jan Bergqvist m. fl.

Med anledning av att Institutet för social forskning av Riksdagens finansutskott anmodats avge yttrande över motion 1977/78: 1426 får styrelsen anföra följande: Motionen innehåller en sammanfattning över den befintliga statistiken på förmögenhetsområdet i Sverige. Mot bakgrund av bristerna i den nuvarande offentliga statistikproduktionen kräver motionärerna att riksdagen hos regeringen begär förslag till en fortlöpande redovisning av den faktiska förmögenhetsfördelningen i Sverige.

Institutet instämmer i motionärernas bedömning att bristerna i förmögenhetsstatistiken fortfarande är för stora samt i kravet på en fortlöpande kartläggning av förmögenhetsfördelningen. Institutet har också flera gånger tagit egna initiativ till sådana förbättringar. Sålunda genomförde Roland Spånt vid Institutet den första moderna kartläggningen av såväl nationalförmögenhetens storlek, sammansättning, ägarfördelning som av förmögenhetsfördelningen mellan fysiska personer. Studien hade som primär jämförelsetidpunkt årsskiftet 1969—1970 och finns publicerad i Institutets forskningsrapportserie Förmögenhetsfördelningen i Sverige, Roland Spånt, PRISMA 1975.

Studien kan anses vara ett pionjärarbete inom området i Sverige, och har accepterats och använts vid bedömningar av förmögenhetsdata bl. a. i de skrifter som utgivits av den s. k. Valdenströmsgruppen, LO, TCO samt de politiska partierna. Institutets studie bildar också basen för den omfattande förmögenhetskartläggning som Roland Spånt nu utför i den statliga utredningen om löntagarna och företagens kapitaltillväxt.

Institutets studie innehåller förutom beskrivningen av nationalförmögenheten och hushållens förmögenhetssituation också en kartläggning av bristerna i den nuvarande officiella statistikproduktionen inom området. Motionärerna använder också den kartläggningen som underlag för sin motion. Bristerna i den nuvarande förmögenhetsstatistiken utgjorde också underlag för den hemställan om bättre förmögenhetsstatistik som institutet gjorde hos Riksrevisionsverket i januari 1975. Socialforskningsinstitutet påvisade då de stora fördelar som kunde uppnås om RRV:s årliga deklarationsundersökningar förutom inkomstdata också behandlade hushållens förmögenhetssituation. RRV har fr. o. m. taxeringsåret 1976 påbörjat en begränsad redovisning av hushållens förmögenheter.

Institutets tidigare publicerade forskningsrapport och motionen pekar på att det framför allt är inom två områden som brister finns i förmögenhetsstatistiken. Det ena området rör nationalförmögenhetens storlek, sammansättning och ägarstruktur, det andra hushållens förmögenhetstillgångar och dess fördelning. Områdena är så pass olika och statistikbehovet måste lösas med olika metoder varför vi behandlar områdena var för sig.

Hushållens förmögenhetsfördelning

Hushållens förmögenhetssituation har stor betydelse för deras levnadsvillkor. Förmögenhetsuppgifter är därför viktiga för den utredningsverksamhet och forskning som bedrivs vid Institutet som behandlar inkomster och inkomsternas fördelning och för kartläggningar av den svenska befolkningens levnadsvillkor. Den hittillsvarande bristen på relevant förmögenhetsstatistik är allvarlig. Beskrivningar av förmögenhetsfördelningen bör i Sverige i första hand baseras på bearbetningar av självdeklarationer och på offentliga register. Intervjuundersökningar är mindre tillförlitliga men kan tänkas ge kompletterande information. Den största svagheten med deklarationsundersökningar är att tillgångarna värderas efter taxeringsvärden i stället för det fördelningspolitiskt mera relevanta begreppet marknadspriser. Denna svaghet kan dock bemästras genom att undersökningarna disaggregeras så starkt att förmögenheterna kan uppdelas på olika typer av fastigheter. Taxeringsvärdena kan sedan räknas upp till marknadspriser med hjälp av s. k. överpriskoefficienter. Deklarationsundersökningar kan naturligtvis inte fånga in de tillgångar som genom skattefusk undandras beskattning. Detta är naturligtvis en svaghet som dock delas med all annan fördelningspolitisk forskning och med produktionsstatistiken. Kontinuerliga förmögenhetsundersökningar möjliggör dock att skattefusket på förmögenhetssidan kan storleksbestämmas och dess utveckling över tiden uppskattas.

Forskningsläget i dag

För närvarande pågår en förmögenhetskartläggning genom den statliga utredningen om löntagarna och företagens kapitaltillväxt. Denna utredning förväntas 1979 prestera en fyllig beskrivning av förmögenhetsfördelningens utseende vid mitten av sjuttiotalet samt av dess förändringar från 1966 till 1975. Tidigare har man ansett förmögenhetsfördelningen vara avsevärt mindre influerad på kort sikt av den ekonomiska utvecklingen i samhället än ex. inkomstfördelningen. Förmögenhetsfördelningen kunde därför förväntas vara stabil över relativt långa perioder. Den under sjuttiotalet hittills rådande höga inflationstakten och de strukturella förändringarna i den svenska ekonomin talar emellertid för att förmögenhetsfördelningen för närvarande förändras snabbare än under 50- och 60-talen. Detta kräver att förmögenhetsfördelningen kontinuerligt bevakas och analyseras. Vill man från samhällets sida öva inflytande på välfärdsfördelningen krävs därför periodiskt återkommande uppföljningar av den nu pågående förmögenhetsstudien. Av SCB:s anslagsframställning framgår att Statistiska Centralbyrån planerar att intermittent genomföra fördjupade förmögenhetsstudier på basis av erfarenheterna från 1975 års studier.

Nationalförmögenheten

Den av motionärerna krävda kartläggningen av nationalförmögenheten och dess sammanställning är av annan karaktär än hushållens förmögenhetsfördelning. Sambandet mellan nationalförmögenheten och hushållens välfärdssituation är bl. a. inte lika klara och betydligt mer komplexa än för de personliga förmögenheterna.

Nationalförmögenhetsuppskattningar har en lång tradition i anglosachsiska länder. I s. k. "national balance sheets" beskrivs realkapitalets och de finansiella tillgångarnas och skuldernas fördelning på produktionssektorer och ägargrupper. Dessa tablåer erbjuder möjligheter att

analysera de långsiktiga förändringarna i produktionsstrukturen och i de finansiella strömmarna samt av ägarförskjutningar mellan företag, privatpersoner, stat och kommun och utländska intressenter. Sådana analyser har bara i mindre utsträckning genomförts i Sverige. Inom SCB finns dock i princip samlat det material som skulle kunna bilda underlag för "national balance sheets". Sålunda insamlas och beräknas sektorvis kapitalstockar inom de olika produktionssektorer som ingår i BNP. Dessa kapitalstockar brukar användas av långtidsutredningarna för beräkning av investeringsbehov, produktivitetsutveckling m. m. Vad som främst saknas för att uppnå motionärernas målsättning är en noggrannare uppdelning av kapitalet på nyttjare och ägargrupper.

Även den finansiella statistiken på SCB har under senare år utvecklats i den riktning som motionärerna anger. De finansiella flödena mellan ägargrupper och produktionssektorer har i ökad utsträckning täckts in av statistiken. Den, bland ekonomer av facket, pågående debatten om storleken på Sveriges utlandsskuld illustrerar emellertid att statistiken på området bör förbättras. En svaghet ur välfärdssynpunkt med nuvarande statistik är att hushållssektorn i regel beräknas som en restpost dvs. framträder residualt sedan alla kända transaktioner och poster summerats. Hushållssektorn innehåller förutom de egentliga hushållen också ideella organisationer, föreningar, stiftelser m. m. Ur välfärdssynpunkt är det önskvärt att de egentliga hushållen redovisas separat från övriga delar av nuvarande hushållssektor. Det är också önskvärt om residualmetoden överges för hushållen — gärna genom anknytning till de planerade intermittenta förmögenhetsundersökningarna.

Styrelsen får alltså tillstyrka att motionens syfte genomföres i anknytning till här anförda riktlinjer.

Vid beslutet i detta ärende har deltagit ledamöterna Björkman, Canarp, Hållsten, Rehn, Sundström och Wennström.

Stockholm den 1 juni 1978

Gösta Rehn
professor, föreståndare för
Institutet för social forskning

NORSTEDTS TRYCKERI STOCKHOLM 1978 780045